

פסחים פרק עשירי ערבי פסחים

(פסחים צט, ב)

משנה:

ערב פסחים סמוך למנחה (קודם למנחה מעט; רשב"ם: מנחה קטנה, קודם למנחה מעט חצי שעה, בתחלת שעה עשירית, דתנן (פ"ה מ"א דף נח.) *זמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בתשעה ומחצה*, נמצאת מנחה קטנה בתשעה ומחצה, וסמוך ליה היינו חצי שעה קודם: בסוף שעה תשיעית ותחלת שעה עשירית) לא יאכל אדם עד שתחשך (כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון, משום הידור מצוה); אפילו עני שבישראל לא יאכל (בלילי פסחים) עד שיסב (כדרך בני חורין, זכר לחירות, במטה, ועל השלחן);

ולא יפחתו לו (רשב"ם: גבאי צדקה המפרנסין את העניים*) מארבע כוסות של יין (כנגד ארבעה לשוני גאולה האמורים בגלות מצרים בפרשת וארא [שמות ו, ו-ז] *והוצאתי אתכם ... והצלתי אתכם ... וגאלתי אתכם ...* (פסוק ז) *ולקחתי אתכם...*) ואפילו (מתפרנס) מן התמחוי (של צדקה, דהיינו עניי שבעניים, דתנן במסכת פאה (פ"ח מ"ז) *מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי*) (רשב"ם: *כדתנן (פאה פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום כו'; אלמא לישנא ד'לא יפחתו' - אגבאי צדקה קאי; והוא הדין נמי אם לא יתנו לו - שצריך שיחזור בכל כחו אחרי, אלא אורחא דמילתא נקט: שרגילין ליתן לו ארבע כוסות; אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה - ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות.)

גמרא:

מאי איריא 'ערבי פסחים'? אפילו ערבי שבתות וימים טובים נמי, דתניא [נתוספתא ברכות פ"ה ה"א (ליברמן)]: *'לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאווה* (ולא תבא סעודת שבת על השובע), *דברי רבי יהודה* (רשב"ם: כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו); *רבי יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך*? אמר רב הונא: לא צריכא (דקתני *ערבי פסחים לא יאכל עד שתחשך*) אלא לרבי יוסי, דאמר *'אוכל והולך עד שתחשך'*; הני מילי בערבי שבתות וימים טובים, אבל בערב הפסח - משום חיובא דמצה (רשב"ם: שלא תהא נאכלת על השובע, וחיובא דמצה לילה הראשון חובה, דכתיב (שמות יב, יח) *בְּעֶרְב תֹּאכְלוּ מִצֵּת*) - מודה. רב פפא אמר: אפילו תימא (מתניתין נמי) רבי יהודה; התם - בערבי שבתות וימים טובים - מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה שרי; אבל בערב הפסח - אפילו סמוך למנחה נמי אסור (ובדין הוא דליתני 'ערבי פסחים' לרבוויי סמוך למנחה).

ובערב שבת סמוך למנחה שרי? והתניא: *'לא יאכל אדם בערב שבת וימים טובים מתשע שעות ולמעלה* (היינו 'סמוך למנחה') *כדי שיכנס לשבת כשהוא תאווה, דברי רבי יהודה; רבי יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך*?!?

אמר מר זוטר: מאן לימא לן דמתרצתא היא?

(פסחים ק, א)

דילמא משבשתא היא (והכי איבעי ליה למיתני: 'מתשע שעות ומחצה ואילך'; רשב"ם: אי נמי 'מן המנחה ולמעלה', כדתניא בההיא קמייטא)? אמר ליה מרימר, ואיתימא רב יימר (רשב"ם: לאו משבשתא היא): אנה איקלעי לפירקיה דרב פנחס בריה דרב אמי, וקם תנא ותני קמיה (להך מתניתא הכי 'מתשע שעות ולמעלה') וקיבלה מיניה (אלמא מתרצתא היא); אי הכי קשיא (רשב"ם: הך ברייתא בתרייתא דקתני מתשע ולמעלה - אלמא סמוך למנחה נמי קאסר רבי יהודה בערבי שבתות ויום טוב, וליכא לאוקומי השתא מתניתין כרבי יהודה: דמאי שנא ערבי פסחים דנקט בהו סמוך למנחה טפי משבתות ויום טוב)! אלא מחוורתא כדרב הונא (רשב"ם: דלרבי יוסי איצטריך, [ומן המנחה] דקתני מתניתא קמייטא - סמוך למנחה קאמר).

ולרב הונא מי ניחא? והאמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן, ואיתימא אמר רבי אבהו אמר רבי יוסי בר רבי חנינא: *'הלכה כרבי יהודה בערב הפסח, והלכה כרבי יוסי בערב שבת'*; *'הלכה כרבי יהודה בערב הפסח'* - מכלל דפליג רבי יוסי בתרוייהו (רשב"ם: אפילו בערב הפסח, והכי מוקי למתניתין כרבי יוסי)!?

לא, *'הלכה'* - מכלל דפליגי בהפסקה (הא דאמר רבי ירמיה *'הלכה כרבי יהודה בערב הפסח'*, דמשמע דפליג נמי רבי יוסי בערב הפסח - להפסקה הוא דפליג: דאם התחיל לאכול אף בערב הפסח אינו מפסיק, אבל להתחיל - מודה רבי יוסי דאסור; ומתניתין - בהתחלה, ולרבי יוסי איצטריך, דקמשמע לן דמודה רבי יוסי בערב הפסח דאין מתחילין) - דתניא (דבהפסקה נמי פליגי) (הרשב"ם אומר שהמקור בתוספתא ברכות [אין] בדינו קטע זה):

'מפסיקין לשבתות (רשב"ם: אם התחיל סעודתו בהיתר קודם המנחה, והיה אוכל והולך עד שתחשך ... מפסיק סעודתו מיד כשיחשיך ומקדש היום), **דברי רבי יהודה**; **רבי יוסי אומר**: **אין מפסיקין**; **ומעשה כרבן שמעון בן גמליאל ורבי יהודה ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו, וקדש עליהם היום** (שהחשיך);

אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי: כרבי (רשב"ם: כך קראו רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי בר חלפתא, כלומר: גדול הדור) **! רצונך נפסיק, וניחוש לדברי יהודה חבירנו?**
אמר לו: בכל יום ויום אתה מחבב דברי רבי יהודה, ועכשיו אתה מחבב דברי רבי יהודה בפני? (אסתר ז, ח) **[והמלך שָׁב מִנֶּגֶת הַבַּיִת וְאֵל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נָפַל עַל הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלְיָהּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבוֹשׁ אֶת הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבַּיִת]** **[הדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְגִי הָמָן חָפָו]** (רשב"ם: כלומר: בפני אתה מביישני)?
אמר לו: אם כן לא נפסיק, שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות;

אמרו: לא זזו משם עד שקבעו הלכה כרבי יוסי.

(רשב"ם: שמעיון מהכא דבערבי פסחים אסור לאכול מסוף תשע שעות ולמעלה, כסתם מתניתין, אבל בערבי שבתות וימים טובים - מותר לאכול מן המנחה ולמעלה, דהא סתם לן תנא דמתניתין כרבי יוסי: מדנקט **ערבי פסחים** - מכלל דבשאר יום טוב שרי; וקיימא לן נמי (עירובין מו, ב) הלכה כרבי יוסי מחבירו; דרבי יוסי - אפילו להתחיל ולאכול אחר תשע שרי בהדיא לקמן בשמעתין דאמר; אלא הא דתניא 'ושוין' - שמתחילין אימתי? אי בערב שבת, הא פליג רבי יהודה! ומיהו לענין הפסקה אין הלכה כרבי יוסי בערבי פסחים, אלא כרבי יהודה: שאם התחיל לאכול קודם תשע, ונמשך אכילתו עד שחשיכה - צריך לעקור את השולחן מיד כשיחשיך, ולהחזירו לשם פסח; ובשבתות ובימים טובים לא יפסיק, אלא פורס מפה ומקדש ואחר כך גומר סעודתו.)
אמר רב יהודה אמר שמואל: אין הלכה לא כרבי יהודה (דאמר **מפסיקין**), **דמשמע עקירת שולחן** ולא **כרבי יוסי** (דאמר אין מפסיקין כלל רשב"ם: אלא יגמור סעודתו אפילו משחשיכה, ויברכו ברכת המזון, ואחר כך מביא לו כוס שני לקידוש היום, כדתניא לקמן בשמעתין), **אלא פורס מפה** (על השולחן) **ומקדש** (היום, וחוזר ואוכל; רשב"ם: אלא פורס מפה על המאכל כדין כל שבתות השנה שהביאו לחם על השולחן קודם קידוש, כדתניא לקמן; אי נמי משום סילוק פתורא; ואחר כך אומר קידוש היום על הכוס, וחוזר ואוכל, וגומר סעודתו; ונראה בעיני דסבירא ליה לשמואל דהלכה כרבי יוסי כדקתני בברייתא, שקבעו הלכה כמותו, אלא שבא להחמיר על עצמו קצת: שלא יגמור סעודתו ויקדש אחר כך, אלא יקדש תחלה ואחר כך יגמור סעודתו, דאם לא תימא הכי - שמואל דאמר כמאן? דהא ברייתא דקתני **פורס מפה ומקדש** לא קאי אהפסקת אכילה כלל, אלא - בבא לקדש עתה ולאכול בשבת לכתחלה מייירי) .
איני! והא אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל: 'כשם שמפסיקין לקידוש

(פסחים ק, ב)

כך מפסיקין להבדלה (אם היו מסובין בשבת עד הלילה - מפסיקין אכילתן ומבדילין) ; **מאי 'מפסיקין'**, **לאו לעקירת שולחן** (רשב"ם: ומדקאמר **כשם שמפסיקין** מכלל דלא סגי במפה)?
לא, למפה.

רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא (והיו מסובין על השולחן בערב שבת וקידש עליהן היום); **אייתו תכא** [מילולית: שולחן] **קמיה** (רשב"ם: הביאו את הפת על השולחן כמו שאנו עושין קודם קידוש), **פרס מפה וקידש** (רשב"ם: לפי שברצונו לא היו מביאין את הלחם על השולחן עד לאחר קידוש, כדתניא לקמיה, לפיכך פרס מפה על הלחם, והיינו כעין סילוק שולחן...).
תניא נמי הכי: 'ושוין שאין מביאין את השולחן (לאכול) **אלא אם כן קידש, ואם הביא** (קודם לכן) **- פורס מפה ומקדש!** (אי נמי: אין מביאין את השולחן בערב הפסח אפילו מבעוד יום אלא אם כן קידש כדאמרן: דאפילו רבי יוסי מודה בערב הפסח!)
תני חדא 'שוין שאין מתחילין', ותניא אידך 'שוין שמתחילין'!
בשלמא הא דתניא 'שוין שאין מתחילין' - משכחת לה בערב הפסח, אלא הא דתניא 'שוין שמתחילין' - אימתי? אי נימא בערב שבת -
הא מיפלג פליגי!?
לא קשיא: כאן קודם תשעה, כאן לאחר תשעה.

אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת (רשב"ם: הוא קידוש שמקדש שליח ציבור בלילי שבתות וימים טובים בבית הכנסת):

אמר רב: ידי יין לא יצאו (שאם יש להם יין לשותות בביתם - חייבין לברך 'בורא פרי הגפן': שאינם פטורין בברכת הכוס יין בלא ברכה, מאחר שעקרו ממקומו; רשב"ם: אבל המקדש בביתו על שולחנו בשבת אין צריך לברך על היין שבתוך הסעודה שהרי פוטרו יין שלפני הסעודה כדתנן ב'כיצד מברכין' (ברכות פ"ו מ"ה, מבא) **'כידך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון'**, ומוקי לה בגמרא בשבתות ובימים טובים, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין), **ידי קידוש יצאו** (רשב"ם: אף על פי שלא

שתו, דקיימא לן דהמקדש - צריך שיטעום, אם לא טעם אלא אחר מהם - יצאו כולן ידי חובתן, כדמוכח בעירובין בשילהי 'בכל מערבין' (מב); ומיהו לכתחלה צריך שיטעמו כולן, ולא צריכין תו לאקדושי בביתן: דלא בעי רב קידוש במקום סעודה, הלכך אף על גב דלא אכלי בבית הכנסת - נפקי; ושמואל אמר:

(פסחים קא, א) אף ידי קידוש לא יצאו (רשב"ם: כדפרשנין טעמיה לקמיה: אין קידוש אלא במקום סעודה, דכתיב (ישעיה נח, יג) וְקִרְאתָ לַשֶּׁבֶת עִנְיָ; במקום שאתה קורא לשבת, כלומר: קרייה דקידוש - שם תהא עונג, ומדרש הוא; אי נמי סברא היא: מדאיקבע קידוש על היין, כדתניא לקמן (קו, א) 'זו כדלו על היין' - מסתמא על היין שבשעת סעודה הוקבע, דחשיב) !
אלא לרב, למה ליה לקדושי בביתיה?
כדי להוציא בניו ובני ביתו.
ושמואל, למה לי לקדושי בבי כנישתא?
לאפוקי אורחים ידי חובתן, דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא.
ואזדא שמואל לטעמיה, דאמר שמואל: 'אין קידוש אלא במקום סעודה' (ואם קידוש ולא טעם לא יצא ידי קידוש);
סבור מינה הני מילי (רשב"ם: דאין קידוש אלא במקום סעודה) מבית לבית, אבל ממקום למקום בחד ביתא (מבית לעליה) - לא (לא צריך לחזור ולקדש אם קידש שבת בבית והלך לאכול בעליה).
אמר להו רב ענן בר תחליפא: זימנין סגי אין הוה קאימנא קמיה דשמואל, ונחית מאיגרא לארעא והדר מקדש.

ואף רב הונא סבר אין קידוש אלא במקום סעודה, דרב הונא קדיש ואיתעקרא ליה שרגא (רשב"ם: נפל הנר וכבה קודש שאכל), ועיילי ליה למניה לבי גנניה דרבה בריה דהוה שרגא (רשב"ם: בית חופת בנו שהיו שם נרות דולקין בבית המשתה), וקדיש וטעים מידי - אלמא קסבר אין קידוש אלא במקום סעודה!

ואף רבה סבר אין קידוש אלא במקום סעודה, דאמר אביי: כי הוינא בי מר, כי הוה מקדש (רשב"ם: ואנו - רוצין קיינו ליפטור משם ולילך לביתנו) - אמר לן: "טעמי מידי, דילמא אדאזליתו לאושפיזא - מתעקרא לכו שרגא ולא מקדש לכו בבית אכילה (ולא תאכלו ואפילו אתם הולכים לישן בלא אכילה), ובקידושא דהכא לא נפקיתו, דאין קידוש אלא במקום סעודה.

איני! והאמר אביי: 'כל מילי דמר (רבה) הוה עביד כרב, לבר מהני תלת דעביד כשמואל: מתירין מבגד לבגד (רשב"ם: מתירין ציצית של טלית זו ונותנין אותם לטלית אחרת), ומדליקין מנר לנר (רשב"ם: מנר חנוכה לנר אחרת של חנוכה, ואין צריך להדליק בנר אחרת שאינה של חנוכה), והלכה כרבי שמעון בגרירה, דתניא [תוספתא ביצה פ"ב ה"יח (ליברמן)]: 'רבי שמעון אומר: גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ'!
(רשב"ם: דדבר שאין מתכוין מותר; והני תלת מילי - פלוגתא דרב ושמואל ב'במה מדליקין' (שבת דף כב, א) וכולהו עביד רבה כשמואל, דמיקל; והכא אמאי עביד כשמואל להצריך קידוש במקום סעודה, הואיל ובכל מילי עביד כרב בר מהני תלת?)

(ומשני): כחומרי דרב הוה עביד (בר מהני תלת דעביד לקולא כשמואל), כקולי דרב (כגון קידוש) לא הוה עביד. (רשב"ם: ואף על גב דתניא (עירובין דף ג, ב) 'העושה כחומרי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון כו' - הא קיימא לן הני מילי היכא דסתורן אהדדי, כגון כמה חסרון בשדרה כו', ואמר שמואל: וכן לטריפה, דחומרא דהתם - קולא הוא הכא, וקולא דהתם - חומרא הוא הכא! ומהכא שמעינן דהלכתא כשמואל דאין קידוש אלא במקום סעודה, והמקדש לאחרים חוץ מביתו - נראה בעיני שאין צריך לסעוד שם: שאפילו לא סעד שם - יצאו בני אותו הבית, דלדידהו הוי מקום סעודה.)

ורבי יוחנן אמר: אף ידי יין נמי יצאו (רשב"ם: שאין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה, שהרי לא הסיח דעתו ביציאתו מבית הכנסת: שעדיין דעתו לאכול ולשתות בביתו), ואזדא רבי יוחנן לטעמיה, דאמר רבי חנין בר אביי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: אחד שינוי יין (שהביא לו יין מחבית אחרת; רשב"ם: ויש לו טעם משונה או גרוע או משובח - אין צריך לברך שנית על היין, אבל 'הטוב והמטיב' מיהת מברך אם משובח מן הראשון, כדאמרינן ב'הרואה' (ברכות נט, ב) ...)

(פסחים קא, ב) ואחד שינוי מקום - אין צריך לברך (שניה על היין).
מיתבי 'שינוי מקום - צריך לברך, שינוי יין - אין צריך לברך' (רשב"ם: כרב ושמואל, דאמרי: 'ידי יין לא יצאו'); תיובתא דרבי יוחנן?

תיובתא.

יְתִיב רב אידי בר אבין קמיה דרב חסדא ויתיב רב חסדא וקאמר
משמיה דרב הונא: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך - לא שנו
אלא מבית לבית, אבל ממקום למקום (מבית לעליה) - לא.
אמר ליה רב אידי בר אבין: הכי תנינא ליה במתניתא דבי רב
הינק, ואמרי ליה במתניתא דבי בר הינק - כוותיך.
ואלא רב הונא מתניתא קא משמע לן?
רב הונא מתניתא לא שמיע ליה.

ותו יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה: הא דאמרת שינוי מקום
צריך לברך - לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן
במקומן (כגון מים או פירות שאין טעונים ברכה חשובה בפני עצמן (רשב"ם: אלא בורא נפשות רבות),
דודאי כיון דעמד והלך למקום אחר - עמידתו זו היא גמר טעודתו, והך - טעודה אחריתי היא, וצריך לברך
בתחלה), אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן (כלומר: ברכה חשובה
בפני עצמן, כגון שבעת המינים (רשב"ם: דאית בהו ברכה אחת מעין שלש): הואיל ולא בירך אחריהן ועמד לילך
למקום אחר לסעוד - על קביעות הראשון הלך, לברך אחריהם ברכה אחת על שתיהן) - (ולפניהם נמי)
אין צריך לברך; מאי טעמא? - לקיבעא קמא הדר (כלומר: על דעת טעודה
הראשונה הוא אוכל עכשיו לסיים טעודתו);
(רשב"ם ד"ה לקיבעא קמא הדר: כלומר על דעת טעודה הראשונה הוא אוכל עכשיו לסיים טעודתו;
ואי תימא אמאי אותיבניה לרבי יוחנן מהך ברייתא תיובתא הא איכא לתרוצי ברייתא כרב חסדא
בשאינן טעונין ברכה לאחריהן במקומן ומילתיה דרבי יוחנן בשטעונין והלכך אין צריך לברך - ליכא
לתרוצי הכי, דרבי יוחנן סתמא קאמר 'שינוי מקום אינו צריך לברך' - בכל דבר הנאכל קאמר, מדלא
פירש: שהאמורא יש לו לפרש דבריו יותר מן הברייתא! ועוד: יודעין היו האמוראין שהשיבו מההיא
ברייתא לרבי יוחנן דבכל מקום קאמר רבי יוחנן שינוי מקום אינו צריך לברך, אבל הברייתא שקדמה
להם הרבה - יש להם לפרש כן וכן)

ורב ששת אמר: אחד זה ואחד זה (בין שטעונין ברכה לאחריהן במקומן בין שאינן צריכין)
- צריך לברך.
מיתבי: 'בני חבורה שהיו מסובין לשותות, ועקרו רגליהן לצאת
לקראת חתן או לקראת כלה, כשהן יוצאין - אין טעונין ברכה
למפרע (כלומר: לברך ברכה של אחריה, הואיל ועתידין לחזור), כשהן חוזרין - אין
טעונין ברכה לכתחלה; במה דברים אמורים? שהניחו שם זקן או
חולה, אבל לא הניחו שם לא זקן ולא חולה, כשהן יוצאין -
טעונין ברכה למפרע, כשהן חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה.';
מדקתני 'עקרו רגליהן' - מכלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן
במקומן עסקינן (דעקירות - משמע משום מהירות חתן וכלה הן נעקרי, אבל אם לא כן - עדיין היו
צריכין לעמוד ולברך ברכה שלאחריהם), וטעמא - דהניחו שם זקן או חולה הוא
דכשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין
טעונין ברכה לכתחלה, אבל לא הניחו שם זקן או חולה, כשהן
יוצאין - טעונין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין - טעונין ברכה
לכתחלה; קשיא לרב חסדא (רשב"ם: דאילו לרב חסדא, אפילו לא חזרו למקומן אלא גמרו
טעודתן במקום אחר - אין צריך לברך תחלה, הואיל ועדיין לא בירך אחריהן, והכא מוכח דאפילו חזרו למקומן
הראשון צריך לברך תחלה) !?
אמר רב נחמן בר יצחק:

(פסחים קב, א)
מאן תנא 'עקירות' (מאן תנא להך ברייתא דקתני אף על גב דדברים הטעונין ברכה לאחריהן
(רשב"ם: במקומן) צריך לברך)? - רבי יהודה, דתניא: 'חברים שהיו מסובין
ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש, כשהן יוצאין
אין טעונין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה
לכתחלה; אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים? - בזמן שהניחו שם
מקצת חברים, אבל לא הניחו שם מקצת חברים: כשהן יוצאין
טעונין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה.' (רשב"ם:
במה דברים אמורים כו'. מכלל דרבנן פליגי עליה ברישא: דאף על גב דלא הניחו שם מקצת חברים - אין צריך
לברך, כרב חסדא; דאמר רבי יוחנן בעירובין בפרק 'חלון' (פב, א) כל מקום שאמר רבי יהודה 'במה' - לחלוק;
'אימת' - לפרש דברי חכמים בא.)
(ומקשינן): אלא טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן,
דכשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין
טעונין ברכה לכתחלה, אבל דברים שאין טעונין ברכה לאחריהן
במקומן - אפילו לרבנן, כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע,

וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחילה (משום הכי פליגי רבנן עליה דרבי יהודה: הא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן - אפילו רבנן מודו דצריך לברך פעם אחרת בתחלה) ! ?

לימא תיהוי תיובתא דרבי יוחנן (דאמר לעיל 'שינוי מקום אין צריך לברך', ולא מפליג בין דברים הטעונין לדברים שאינן טעונין) ?

ולאו מי אותביניה חדא זימנא (לעיל) ?

נימא מהא נמי תיהוי תיובתא (רשב"ם: שאם יבא אדם ויתרץ להך קמייתא, או ישבש אותה על ידי ברייתות אחרות - נותביה מהך) ?

אמר לך רבי יוחנן: הוא הדין דאפילו דברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן נמי אין צריכין לברך, והא דקתני 'עקרו וגליהן' (רשב"ם: ...כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע כו') - להודיעך כחו דרבי יהודה: דאפילו דברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן - טעמא דהניחו מקצת חברים, אבל לא הניחו מקצת חברים - כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה. תניא כוותיה דרב חסדא: 'חברים שהיו מסובין לשתות יין ועקרו וגליהן וחזרו - אין צריכין לברך' (והיינו כרב חסדא, דאמר: דברים שטעונין ברכה לאחריהן (רשב"ם: במקומן) - אין צריך לברך, והא בהדיא מסייעא לרב חסדא מדקתני 'יין', אבל בהדיא דלעיל - לא תנא 'יין' בהדיא.)

תנו רבנן: 'בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום - מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום (באמצע סעודתו), ושני (מיד) אומר עליו ברכת המזון (ומפסיק) - דברי רבי יהודה (כדאמר רבי יהודה לעיל; ומיהו הואיל והגיע עונת קידוש - צריך לקדש תחלה. לא גרסינן 'ראשון אומר עליו ברכת המזון שני אומר עליו קדושת היום); רבי יוסי אומר: אוכל והולך עד שתחשך' (רשב"ם: עד שתגמר סעודתו, אי נמי הולכין ואוכלין משתחשך; ורבי יוסי לטעמיה: דלדידיה אין מפסיקין כלל);

(פסחים קב, ב)

גמרו (סעודתו), כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום' (רבי יוסי קאמר לה; רשב"ם: ורבנות הוא: שאינו צריך לקדש מיד אלא יגמרו סעודתו ויברך ברכת המזון ואחר כך יקדש, ומיהו אם פרס מפה וקידש - מודה רבי יוסי דכל שכן דשפיר טפי, דאי לא תימא הכי אלא דוקא קאמר רבי יוסי 'ראשון מברך עליו ברכת המזון' - אם כן שמואל דאמר כמאן? (לעיל קא); אמאי? ונימרינהו לתרוייהו (קידוש היום וברכת המזון) אחדא כסא? (רשב"ם: ולרבי יוסי קא פריך, דאילו לרבי יהודה, כיון דמפסיקין וצריך עקירת שלחן - צריך שני כוסות); אמר רב הונא אמר רב ששת: אין אומרים שתי קדושות (ברכת המזון קודא 'קדושה', כקידוש היום; כלומר: שתי מצות) על כוס אחד;

מאי טעמא?

אמר רב נחמן בר יצחק: לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות (רשב"ם: דמיחזי עליה כמשוי').

ולא? והא תניא (תוספתא ברכות פ"ה ה"ל (ליברמן)): 'הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין' (רשב"ם: תחלה, לפי שהוא תדיר, ותדיר קודם) ועל המאור ועל הבשמים, ואחר כך אומר הבדלה על הכוס (רשב"ם: כבית שמאי מוקמינן לה במסכת ברכות (נב, א) בפרק 'אלו דברים', דאמר מאור ברישא ואחר כך בשמים והבדלה לבסוף, לפי שאלו הראשונות קצרות וברכת הבדלה ארוכה - לפיכך אומרה לבסוף); ואם אין לו אלא כוס אחד - מניחו לאחר המזון ומשלשן (רשב"ם: לשון שלשלת: שמחברם יחד עם ברכת המזון) כולן לאחריו (עד לאחר המזון) ' (אלמא אמרינן שתי ברכות על כוס אחד: הבדלה וברכת המזון) !

אין לו שאני (רשב"ם: דלית ליה יין לשני כוסות, ואנן בדאית ליה עסקינן).

והא יום טוב שחל להיות אחר השבת (רשב"ם: מוצאי השבת), דאית ליה (רשב"ם: קא סלקא דעתא ביום טוב הראשון של פסח שחל להיות אחר השבת עסקינן, דאית ליה כוסות הרבה, דתנן לעיל (נב, א) 'אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות'), ואמר רב: יקנה [ברכת היין, קידוש, ברכת נר, ברכת הבדלה] (כדמפרש: בשביעי עסקינן, ובשביעי ליכא זמן; ומכל מקום שמעינן מינה קידוש והבדלה על כוס אחד) ! ?

אמרי (ומשנינן): מדלא אמר זמן (רשב"ם: מדלא אמר רב 'יקנה'?) - מכלל דבשביעי של פסח עסקינן (דשמא עני הוא ואין לו אלא כוס אחת), דכל מאי דהוה ליה - אכיל ליה, ולית ליה.

והא יום טוב ראשון, דאית ליה (דאפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות), ואמר אביי: יקנה [ברכת היין, קידוש, ברכת נר, ברכת הבדלה, שהחיינו], ורבא אמר יקנה"ז ! ?

אלא הבדלה וקידוש - חדא מילתא היא (דתרווייהו משום קדושת יום טוב ניהו, ובהבדלה עצמו הוא מחזיר קדושת יום טוב: ד"המבדיל בין קדש לקדש" קא מברך), ברכת המזון וקידוש - תרי מילי ניהו.

גופא: יום טוב שחל להיות אחר השבת (רשב"ם: יום טוב שחל להיות אחר השבת צריך להבדיל ולקדש, ומשמע שאם לא היה יום טוב לא היו חולקין האמוראין הללו, אלא כולי עלמא מודו יין מאור והבדלה, והשתא דאיכא קדושת היום – פליגי; ולפיכך צריך ליתן טעם לכל דבריהם ולומר שהקידוש גורם לשנות את הסדר מכמות שרגיל), רב אמר יקנה (רשב"ם: סבירא ליה קדושת היום עדיפא מהבדלה; אי נמי דכי מבדיל ברישא - מיחזי דהוי עליה קדושת היום כמשוי, ולפיכך יין קודם לקידוש, כבית הלל (ברכות נא, ב) דתדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם, ואחר הקידוש - נר והבדלה, כשאר מוצאי שבתות שהנר קודם להבדלה) ושמואל אמר ינה"ק (רשב"ם: שמואל סבירא ליה הבדלה קודם לקידוש, כדמפרש טעמא לקמיה)

(פסחים קג, א)

ורבה אמר ינה"ק (רשב"ם: סבירא ליה כרב, דמשוי מאור בין קידוש להבדלה, שאין נכון בעיניו של רבה לסמוך הבדלה לקידוש: שזה מכחיש כחו של זה: הקידוש עושהו קודם והבדלה עושהו קודם קל, וסבירא ליה כשמואל דהבדלה קודם לקידוש, ומיהו יין בראש כולן: דתדיר קודם! והכי נמי בברכות ירושלמי נפ"ח ה"א, עיין שם: יום טוב שחל להיות במוצאי שבת: רבי יוחנן אמר יקנה, ר' חנינא אמר ינה"ק, ולוי אמר ינה"ק; מסתברא דלוי דאמר מעין שניה; ונראה לי דהכא גרסין [נמין] ולוי אמר ינה"ק; רבה אמר קני"ה, שכן דרך האמוראין רב ולוי ושמואל חברים הם, ורבה אחריהם),

ולוי אמר קני"ה (רשב"ם: סבירא ליה דקידוש קודם להבדלה, כרב; ולמה אינו רוצה לומר יין ברישא? - לפי שאם כן אינו נראה שמבדיל על היין הואיל ומרחיק הבדלה מעל ברכת היין, והרי עיקר הבדלה לא תיקנו אלא על היין אבל קידוש - אפילו על הפת יכול לקדש, כדלקמן (ק"ב), הלכך קידוש ברישא, והדר מאור: לפי שאנו רוצין לסמוך יין להבדלה והבדלה על כרחך לבסוף תהיה, כשאר כל מוצאי שבתות; והאי דלא מקדים יין מקמי מאור כשאר מוצאי שבתות - שאם כך היה נראה על הקידוש ולא על הבדלה, אבל במוצאי שבת דעלמא דליכא קידוש - מקדמי ליה),

ורבנן אמרי קני"ה (רשב"ם: סבירא ליה כרב, דקידוש קודם להבדלה, ורוצה נמי לסמוך יין להבדלה טפי מקידוש, הלכך קידוש ברישא, והדר כל סדר הבדלה של סדר כל מוצאי שבת, דהוי: יין, מאור, והבדלה; אי נמי רוצין להבדיל בין קידוש להבדלה בכל היכולת),

מר בריה דרבנא אמר נקי"ה (רשב"ם: קידוש קודם להבדלה, כרב, ויין נמי רוצה לסמוך להבדלה, כמו שפירשתי, הלכך נקי"ה בעינן; ומאור משוי ברישא מקמי קידוש, דהא כל מוצאי שבת קודם להבדלה לפי שנהנה בו תחלה - הכי נמי קודם לקידוש שהרי נהנה בו תחלה, והרי אי אפשר לאומרו בין יין להבדלה כדין שאר מוצאי שבת: שהיין קודם לו, בשביל שתדיר, דאם כן יש כאן הפסק בין יין להבדלה), מרתא אמר משמיה דרבי יהושע ניה"ק (רשב"ם: וטעמא כדמפרש לקמן: דהבדלה קודם לקידוש, והלכך נר תחלה, לפי שרוצה ליתן יין סמוך להבדלה ולקידוש, ששניהם נתקנו על היין, אבל מאור אומרו בלא יין אם אין לו כוס).

שלח ליה אבוה דשמואל לרבי: ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך? שלח ליה: 'כך אמר רבי ישמעאל כר רבי יוסי שאמר משום אביו שאמר משום רבי יהושע כן חנניה: נהי"ק; אמר רבי חנינא: משל דרבי יהושע כן חנניה - למלך שיוצא ואפרכוס נכנס, מלווין את המלך ואחר כך יוצאים לקראת אפרכוס! מאי הוי עלה?

אביי אמר: יקזנ"ה, ורבא אמר יקנה"ז (רשב"ם: אביי ורבא סבירא להו כרב, דאמר יקנה"ה, ובזמן הוא דפליגי: אביי סבירא ליה יקזנ"ה: מאחר שמתחיל לקדש - יגמור כל הקידוש ויאמר זמן: שאם אין כאן קידוש אין כאן זמן, אבל הבדלה אינה גורמת לומר זמן; ורבא סבירא ליה: מה מצינו בכל מקום: זמן לבסוף - הכא נמי זמן לבסוף, וטעמו של דבר: דזמן אומרו אפילו בשוק, ועיקרו אינו על הכוס - הלכך אומר לבסוף);

והילכתא כרבא (דקדושא והדר אבדלתא, דכי מבדיל ברישא - מיחזי עליה קדושת שבת כמשאוי).

רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא (רשב"ם: במוצאי שבת של חול); אייתו לקמיהו מאור ובשמים; בריך רבא אבשמים ברישא (רשב"ם: כמנהג שלנו), והדר אמאור; אמר ליה (רשב"ם: רב הונא לרבא לאחר שגמר הבדלה): והא בין בית שמאי ובין בית הלל מאור ברישא והדר אבשמים, ומאי היא? - דתנן [ברכות פ"ח מ"ה]: 'בית שמאי אומרים: נר ומזון, בשמים והבדלה' (היכא דאין לו אלא כוס אחת); ובית הלל אומרים: נר ובשמים, ומזון והבדלה?

עני רבא בתריה ואמר: 'זו דברי רבי מאיר, אבל רבי יהודה אומר: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחלה (כיון דגמר סעודתו - בההוא איחייב ברישא ואין מעבירים על המצות) ועל הבדלה שהיא בסוף, על מה נחלקו? - על המאור ועל הבשמים: בית שמאי אומרים מאור

ואחר כך בשמים, ובית הלל אומרים בשמים ואחר כך מאור', ואמר רבי יוחנן: נהגו העם כבית הלל ואליבא דרבי יהודה.

רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזיה דברוך בורא פרי הגפן אכסא קמא (כשמתחיל לשתות על המזון שבתחלה), והדר בריך (בורא פרי הגפן) אכסא דברכתא (דברכת המזון, כמו שאנו עושין בכל סעודה וסעודה; ובשאר סעודות עסקין, דלאו במוצאי שבת) ואישתי. אמר ליה: למה לך כולי האי? הא בריך לך מר חדא זימנא?
אמר ליה: כי הוינן בי ריש גלותא - הכי עבדינן.
אמר ליה: תינח בי ריש גלותא, דהכי עביד, דספק מייתי לך ספק לא מייתי לך (לא הוי ידעיתו אי משקו לכו בתר כסא קמא אי לא, (רשב"ם: וכי ברכתו אקמא לא הוה דעתיכון אכסא אחרינא והוה ליה כל חד כתחלת סעודתו) ומשום הכי בעיתו למיהדר וברוכי); הכא הא מנח כסא קמן ודעתן עילויה?
אמר ליה: אנא עבדי כתלמידי דרב, דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הווי יתבי בסעודתא,

(פסחים קג, ב)
קאי עלייהו (משמש עלייהו; רשב"ם: והוא עמד עליהם) מתרגמין (והוא משמש') רב ייבא סבא; אמרו ליה: "הב לך וניברוך (ברכת המזון)!" לסוף אמרו (והדר אמליכו ואמרו) ליה: "הב לך (הב ברישא) ונישתי!"
אמר להו: הכי אמר רב: כיון דאמריתו "הב לך וניברוך (ברכת המזון)" - איתסרא לכו למישתי"; מאי טעמא? - דאסחיתו דעתיכון (משתייה, ואסור למישתי עד לאחר ברכת המזון; אלמא ברכת המזון אסוחי דעתא הוא וצריך לחזור ולברך [רשב"ם: לאחר ברכת המזון; והכי נהיגין; ואף על גב דשמעינן מהכא דברכת המזון אפסוקי סעודתא הוא - לא בעי ברוכי על היין לאחריו מיקמי דנברך ברכת המזון, לפי שברכת המזון פוסרתו: דהשתא אחת מעין שלש סגי להו כל שכן שלש ברכות עצמן; ובהלכות גדולות נמי כתב דלא בעי לברוכי ברכת היין לאחריו עד לאחר ברכת המזון).
אמימר ומר זוטרא ורב אשי הווי יתבי בסעודה (רשב"ם: דחול), וקאי עלייהו רב אחא בריה דרבא; אמימר בריך על כל כסא וכסא (רשב"ם: על כל פעם שהיה שותה בתוך המזון), ומר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא בתרא (רשב"ם: ברכת המזון; סבירא ליה כרבא דברך נמי לעיל אכסא קמא ואכסא דברכתא), רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך.
אמר להו רב אחא בר רבא: אנן כמאן נעביד?
אמימר אמר: נמלך אנא (רשב"ם: בכוס שני נמלכתי לשתות שכבר הוי לי היסח הדעת מששתיתי כוס ראשון וכן כל פעם ופעם ששתיתי - נמלכתי);
מר זוטרא אמר: אנא - דעבדי כתלמידי דרב (רשב"ם: כי ההוא עובדא דלעיל דיליף רבא מיניה דמיבעי לברוכי אכסא דברכתא אף על פי שכבר בריך איין שבתוך המזון);
ורב אשי אמר: לית הילכתא כתלמידי דרב (רשב"ם: כלומר: כעובדא דתלמידי דרב לעיל, דברכת המזון לאו אסוחי דעתא הוא, ואף על גב דאמר "הב וניברך" שרי למישתי), דהא יום טוב שחל להיות אחר השבת, ואמר רב יקנ"ה (ולא בעי לברוכי ברכת היין תרי זימני: חדא אקידוש וחדא אהבדלה, והוא הדין לתרי כסי דקידוש היום וברכת המזון רשב"ם: וקשיא לרב ייבא סבא דאמר להו "הכי אמר רב הב וניברך אסור לכו למישתי", דאם כן קשיא דרב אדרב)!

ולא היא: התם עקר דעתיה ממשתיא, הכא (רשב"ם: גבי יקנ"ה) לא עקר דעתיה ממשתיא. (רשב"ם: ואפילו הכי לית הילכתא כרב אשי: דקמו להו רבא ומר זוטרא בחד שיטתא, וצריך לחזור ולברך על היין של ברכת המזון בורא פרי הגפן כמנהג שלנו; וכיון דאמר "הב וניברך" - אסור למישתי עד לאחר ברכת המזון; ועוד: מדקא מייתי רב אשי סיעתא ממילתיה דרב להקשות על תלמידי דרב להכחישן מדברי רב רבן, וקא מהדר גמרא 'ולא היא' - מכלל דלית הילכתא כרב אשי).
כי מטא (רבא) לאבדולי (לעיל קאי, אלא אגב גררא אייתינהו להנך תרתי עובדי, ועובדא ראשונה - בשבת הוה) - קם שמעיה (רשב"ם: דרבא) ואדליק אבוקה משרגא;
אמר ליה (רב יעקב בר אבא [רשב"ם: לאחר שהבדיל]): למה לך כולי האי? הא מנחא שרגא!
אמר ליה: שמעא - מדעתיה דנפשיה קא עביד (כלומר: מעצמו, אשר לא צויתיו);
אמר ליה: אי לא שמיע ליה מיניה דמר - לא הוה עביד!
אמר ליה: לא סבר ליה מר אבוקה להבדלה מצוה מן המוכחר?
פתח ואמר "המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה".

אמר ליה: למה לך כולי האי? והאמר רב יהודה אמר רב "המבדיל בין קודש לחול" - זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא (רשב"ם: ולא היה אומר יותר) '?!
אמר ליה: אנא כהא סבירא לי, דאמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: 'הפוחות לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע' (מפרש להו לקמיה).
אמר ליה:

(פסחים קד, א)
והאמר - לא תלתא אמר ולא שבע אמר?!
אמר ליה: איברא (רשב"ם: באמת) "בין יום השביעי לששת ימי המעשה" - מעין חתימה היא (ולא ממנינא הוא), ואמר רב יהודה אמר שמואל: המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה (רשב"ם: סוף הברכה חותם בבורך) סמוך לחתימתו;
ופומבדיתאי אמרי: מעין פתיחתן (רשב"ם: התחלתן) סמוך לחתימתן;
מאי בינייהו (רשב"ם: דהא ברכת הבדלה מעין פתיחתן ומעין חתימתן איכא, וכן רוב ברכות)? איכא בינייהו יום טוב שחל להיות אחר השבת, דחתמינן "בין קודש לקודש"; מאן דאמר מעין פתיחתן, סמוך לחתימתן לא בעי למימר "בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת", ומאן דאמר מעין חתימתן - סמוך לחתימתן בעי למימר "בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת" (רשב"ם: והכי עבדינן לאפוקי נפשין מפלוגתא).

גופא: אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: 'הפוחות - לא יפחות משלש, והמוסיף לא יוסיף על שבע'.
מיתיבי: 'אומר הבדלות כמוצאי שבתות וכמוצאי ימים טובים וכמוצאי יום הכפורים, וכמוצאי שבת ליום טוב, וכמוצאי יום טוב לחולו של מועד, אבל לא כמוצאי יום טוב לשבת' (רשב"ם: דאפרכוס יוצא והמלך נכנס - אין דרך ללוות האפרכוס, שהכל נמשכין אחר המלך); הוגיל (רשב"ם: שבקי בהן) אומר הרבה ושאינו רגיל אומר אחת' (רשב"ם: קשיא לדבי אלעזר, דאמר 'לא יפחות משלש')?!
תנאי היא, דאמר רבי יוחנן: בנן של קדושים אומר אחת (והיינו 'תנאי': בנן של קדושים, שהוא תנאי!), ונהגו העם לומר שלש (רשב"ם: תנאים שהיו בימיו נחלקו עליו ועושין העם על פיהן - הרי תנא אחר).
מאן ניהו 'בנן של קדושים'?
רבי מנחם בר סימאי;
ואמאי קרו ליה 'בנן של קדושים'?
דלא איסתכל בצורתא דזוזא.
שלח ליה רב שמואל בר אידו: חנניא אחי אומר אחת.
ולית הלכתא כוותיה (רשב"ם: גמרא קאמר ליה).

אמר רבי יהושע בן לוי: המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה (כמו הנך דלקמן).
מיתיבי:

'סדר הבדלות היאך? (סדר הבדלות' היינו שבע הבדלות; ואף על גב דאיכא תמני, 'בין יום השביעי' [לששת ימי המעשה] לא קא חשיב, דמעין חתימה);
אומר "המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין טמא לטהור, בין הים לחרבה, בין מים העליונים למים התחתונים, בין כהנים ללויים וישראלים" (מפרש להו לקמן) (אבל הבדלה דשבת לא כתיב, דמעין חתימה קא חשיב ליה לקמן, ולא ממנינא), וחזיתם בסדר בראשית (ברוך סדר בראשית) (רשב"ם: שבמוצאי שבת התחיל הקב"ה לסדר מעשה בראשית); וכולהו הנך כתיבי: וְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר (ויקרא י'), וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ (בראשית א'), וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם [אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ] (בראשית א'), [וַיַּבְדֵּל אֶת־כָּל־בְּהֵמַת הָאָרֶץ מִן־הָעֶמְקִים] (ויקרא כ'), אבל הבדלה דשבת לא כתיבא, דמעין חתימה חשיבא לקמן, ולא ממנינא הוא [...];
ואחרים אומרים: כיוצר בראשית;
רבי יוסי ברבי יהודה אומר: חזיתם "מקדש ישראל" (רשב"ם: מכל עולמו שיצר - לא קידש אלא ישראל; ולפי פירוש זה שייכא חתימה זו במוצאי שבת)'

ואם איתא, הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה!
 סמי מכאן 'בין הים לחרבה';
 אי הכי [רשב"ם: דקאמרת *זחותם בסדר בראשית*] - 'בין יום השביעי לששת ימי
 המעשה' נמי?
 מעין חתימה הוא;
 בצר חדא, וליכא שבע!;
 אמרי: כהנים לויים וישראלים - תרי מילי נינהו: בין לויים
 לישראלים, דכתיב (דברים יח) *בַּעַת הַהוּא הִבְדִּיל ה' אֶת שִׁבְט הַלְוִי [לשאת את ארון ברית ה']*
לְעַמֵּד לִפְנֵי ה' לְשִׁרְתּוֹ וּלְבָרְךָ בְּשִׁמּוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה; בין הכהנים ללויים, דכתיב (דברי הימים
 א כג) *בְּנֵי עֶמְרָם אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה וַיְבַדֵּל אֶהְרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים [הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה']*
לְשִׁרְתּוֹ וּלְבָרְךָ בְּשִׁמּוֹ עַד עוֹלָם.
 מחתם מאי חתיים?
 רב אמר "מקדש ישראל" (כרבי יוסי ברבי יהודה), ושמואל אמר "המבדיל בין
 קודש לחול". (רשב"ם: שמואל לא סבירא ליה ככל הנך תנאי דלעיל, אלא כרבנן סבירא ליה, דתנן
 בסוף פרק קמא דחולין (פ"א מ"ז, דף כו, ב) גבי יום טוב שחל להיות במוצאי שבת: *כיצד מבדילין? - בין קדש*
לחול כו' ואמרין בגמרא: היכא אמר לה להך ברכה בין קדש לקדש? - אמר רב יהודה: בחתימתה; רב שישא
 בריה דרב אידי אמר: בפתיחתה);
 לייט עלה אביי - ואיתימא רב יוסף - אהא דרב.
 תנא משמיה דרבי יהושע בן חנניא: 'כל החותם "מקדש ישראל
 והמבדיל בין קודש לחול" מאריכיין לו ימיו ושנותיו'

(פסחים קד, ב)
 ולית הלכתא כוותיה (רשב"ם: כרבי יהושע בן חנניה, לפי שאין חותמין בשתיים - בפרק 'שלשה
 שאכלו' (ברכות דף מט, א), אלא כשמואל דהא לייטי עלה דרב).
 עולא איקלע לפומבדיתא, אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה: זיל
 אמטי ליה כלכלה דפירי וחזי היכי אבדיל (רשב"ם: זיל אמטי ליה לעולא ובעלילה
 זו תראה היאך מבדיל)!
 לא אזל, שדר ליה לאביי;
 כי אתא אביי - אמר ליה: היכי אמר?
 אמר ליה: "ברוך המבדיל בין קודש לחול" אמר, ותו לא (לא אמר בה
 שאר הבדלות ולא חתם בה);
 אתא לקמיה דאבוה, אמר ליה: היכי אמר?
 אמר ליה: אנא לא אזלי, אנא שדריתיה לאביי, ואמר לי "המבדיל
 בין קודש לחול"!
 אמר ליה (רשב"ם: רב יהודה לרב יצחק בריה): רברבנותיה דמר וסרירותיה דמר
 (שלא הלכת אתה בעצמך) גרמא ליה למר דלא תימא שמעתיה מפומיה (רשב"ם:
 דרב יצחק, אלא מפומיה דאביי, ואמרין (יבמות צא, א): כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו - שפנותיו
 דובבות בקבר).
 מיתיבי: 'כל הברכות כולן פותח בברוך וחותם בהן בברוך, חוץ
 מברכת *מַעֲזֵת* (כגון 'להתעטף בציצית' ו'על נטילת לולב'; (רשב"ם: וטעמו של דבר: לפי שאין בהן ריבוי
 דברים)) וברכת *הפירות*, וברכה *הסמוכה לחבירתה* (כגון אותם של שמונה
 עשרה), וברכה *אחרונה שבקריית שמע* (אף על פי שאין ברכה אחרת למעלה הימנה
 שהתחיל בה בברוך (רשב"ם: שהרי הפסיק קריית שמע - אף על פי כן אינו מתחיל בה בברוך וחשבינן לה ברכה
 הסמוכה לחבירתה - לאותה שלפני קריית שמע, שהרי מחובר אמת ויציב על סופו של קריית שמע, וכדאמרין
 בברכות (דף יד, ב) שצריך לסמוך אמת ויציב אחר (נבמדבר י"ז) *אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם*, כדכתיב *וְה' אֱלֹהִים אִמֶּת* [ירמיהו
 י"ז], הלכך כחדא ברכתא אריכתא דמיא), *שיש מהן* (מאלו שהזכרנו) *פותח בהן בברוך*
ואין חותם בברוך (כגון ברכת פירות ומקצות), *ויש מהן שחותם בברוך ואין*
פותח בברוך (כגון ברכה הסמוכה לחבירתה, שהרי פוטרנה ראשונה שנפתחה בברוך); *והטוב*
והמטיב ((רשב"ם: דברכת המזון) אף על גב דסמוכה לחבירתה שהרי התחיל בברכת המזון בברוך) -
פותח בברוך ואינו חותם בברוך (משום דברכה באנפי נפשה איתקן משום הרוגי ביתר
 (רשב"ם: שניתנו לקבורה: 'הטוב' - שלא הסריחו 'והמטיב' - שנתנו לקבורה) וכולה הודאה כברכת הפירות
 ומצות) -

(פסחים קה, א)
 קשיא לעולא (שפתח בברוך ולא חתם)!
 אמר לך עולא: הא נמי כברכת *המקצות דמיא*; ברכת *המצות מאי*
 טעמא? - משום דהודאה היא, הא נמי הודאה היא (ואין בה הפסק דבר אחר: לא
 הפסק תחנה ולא הפסק ריצוי, הלכך בפתיחתן סגי, ולא דמו לברכת קידוש שצריך לספר בשבח שבת וברכת

יוצר אור שיש בה הפסק תחנה, כגון 'ברחמיך הרבים' וברכת אבות יש בה רצוי, לפיכך צריך לפתוח ולסיים בשבחו של מקום) .

רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא (בערב שבת והאריכו בה עד שחשיכה) וקאי עליהו רב המנונא סבא; אמרו ליה: זיל חזי: אי מקדיש יומא - נפסיק (בעקירת השלחן) וניקבעיה (לסעודתינו) לשבתא (לשם שבת) !

אמר להו: לא צריכיתו (להפסיק בעקירת שלחן כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת): שבתא קבעה נפשה (שבת היא קבעתה מעצמה: היא חשובה סעודת שבת, ונבדלת מסעודת חול, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש [רשב"ם: דשבת היא קבעה נפשה לסעודתה דמאחר שהיא אוסרת עלינו לאכול מעתה בלא קידוש - אין לך הפסק גדול מזה, ומעצמה סעודת שבת חשיבא נבדלת מסעודת חול, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש]), דאמר רב: 'כשם שהשבת קובעת למעשר (אפילו אכילת עראי דשבת חשובה קבע למעשר [במסכת ביצה (לדב"ה)]) - כך שבת קובעת לקידוש (שאסור לטעום עד שיקדש)' (אלמא משחשיכה היא חשובה סעודת שבת מאליה); סבור מינה כי היכי דקבעה לקידוש כך (יציאתה) קבעה להבדלה (שאם יושבים על השלחן וחשיכה במוצאי שבת - אסורין לאכול עד שיבדילו [רשב"ם: ואף על פי שלא הפסיקו סעודתן - פורס מפה ומבדיל: שיציאת שבת אוסרתן באכילה וקובעתן להבדלה]).

אמר להו רב עמרם: הכי אמר רב: לקידוש קובעת, ולא להבדלה קובעת [רשב"ם: דכיון שהתחיל בסעודת שבת מבעוד יום - זהו כבוד שבת שיהא גומר סעודתו אף לאחר שהחשיך, ולאחר שגמר סעודתו יבדיל], והני מילי (דלהבדלה אינה קובעת) לענין מיפסק: דלא מפסקינן (סעודתא), אבל אתחולי לא מתחלינן (משחשיכה עד שיבדילו); ומיפסק נמי לא אמרן אלא באכילה, אבל בשתיה - לא (שתיה לאו דבר חשוב הוא, ומפסקי [רשב"ם: ומפסיק ומבדיל]); ושתיה נמי לא אמרן (דלא מתחלי) אלא בחמרא ושיכרא, אבל מיא לית לן בה (רשב"ם: לא קפדי אמיא קמי הבדלה, אבל קמי קידושא - קפדי, משום כבוד שבת; והכי הלכתא; ושמענינן נמי שאם היו סועדים בשבת והחשיך - גומרין כל סעודתן, ומזמנין, ואחר כך מבדילין).

ופליגא דרב הונא, דרב הונא חזייה לההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה, אמר ליה: לא מיסתפי מר מאסכרה - דתנא משמיה דרבי עקיבא: 'כל הטועם כלום קודם שיבדיל - מיתתו באסכרה' !! רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא.

בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק: מי שלא קידש בערב שבת - מהו שיקדש והולך כל היום כולו? אמר ליה: מדאמרי בני רבי חייא 'מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו' [רשב"ם: עד רביעי בשבת, כדלקמן], הכא נמי מי שלא קידש בערב שבת - מקדש והולך כל היום כולו. איתיביה: 'לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בכרכת המזון' (של שבת 'רצה והחליצנו' וביום טוב 'יעלה ויבא'); שבת ויום טוב [רשב"ם: הימים ולא הלילות] אין בהם קדושה על הכוס [רשב"ם: כי אם בורא פרי הגפן לבד], ויש בהן הזכרה בכרכת המזון', ואי סלקא דעתך מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו - שבת ויום טוב נמי משכחת להו די שבהן קדושה על הכוס: דאי לא קידש מאורתא מקדש למחר!

אמר ליה: 'דאי' לא קתני [רשב"ם: דתנא לא בא להורות לנו דין אדם הפושע או שאירע לו מקרה ולא קיים דברי חכמים]. איתיביה: 'כבוד יום וכבוד לילה' (אם יש לו יין וצדקה לסעודה אחת או מיני מגדים - יניחם עד היום) - כבוד יום קודם, ואם אין לו אלא כוס אחד - אומר עלי,

(פסחים קה, ב)

קידוש היום, מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום [רשב"ם: קידוש הלילה: שמקדשין את היום על הכוס בלילה - קודם לכבוד יום: שלא ישתה אותו באמצע סעודה אלא יקדש בו בלילה קודם אכילה], ואם איתא - לישבקה עד למחר וליעביד ביה תרתי [רשב"ם: קידוש היום והוי נמי כבוד היום קצת אף על פי שאינה בתוך הסעודה]!

אמר ליה: חביבה מצוה בשעתה [רשב"ם: כדאמר ב'אלו דברים' (לעיל סחב) שהרי הקטר חלבין ואברים כשרים כל הלילה ואין ממתינין להם בשבת עד שתחשך, שנאמר (במדבר ח') עלת שבת בְּשֶׁבֶתוֹ - הלכך יקדש בו בלילה ולא ימתין בו עד מחר].

ומי אמרינן חביבה מצוה בשעתה [רשב"ם: גבי ברכה]? והא תניא: 'הנכנס לביתו במוצאי שבת מכוך על היין ועל המאור ועל הכשמים, ואחר

כך אומר הבדלה על הכוס, ואם אין לו אלא כוס אחד - מניחו עד לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו [רשב"ם: לאחר ברכת המזון: יין נר בשמים והבדלה, כבית שמאי אליבא דרבי יהודה; והכי מפרשין לקמיה] , ולא אמרינן חביבה מצוה בשעתה (דלא מבדיל מקמי סעודתא דהוי שעת הבדלה) !

אמר ליה: אנא - לא חכימא אנא (דלא אמינא ליה אנא מדעתאי להא דחביבה מצוה בשעתה) ולא חוזאה (מגיד) אנא, ולא יחידאה אנא (ולא אמינא ליה משמיה דגברא יחידאה), אלא גמרנא (כך שמעתי בשיבה) וסדרנא אנא (מסדר שמועות לפני רבותי תמיד) [רשב"ם: וסדרנא אנא. מסדר שמועות לפני רבותי - כך מפרש רבינו שלמה; ובתלמידי רבינו יצחק כתב: הכי גרסינן: לא חכימא ולא גמרנא אנא אלא מסדרנא אנא, ונראה לי פירוש הדבר כן: לא חכימא אנא לומר מה שאמרת מעצמי: מקדש והולך כל היום כולו, וגם לתוך חביבה מצוה בשעתה; ולא גמרנא אנא לא למדתי דבר זה מרבותי בסדר קידוש, אלא סדרנא אנא כל סדרי ברכות קידוש והבדלה נתתי לב בהן לברר את כולן; לא נתישבתי עד שעמדתי על עיקרן ועל סדרן להורות לעולם כן], וכן מורינן בבי מדרשא כוותי, שאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא: עיולי יומא - כל כמה דמקדמינן ליה עדיף ומחבבינן ליה (עיולי יומא מחבבינא ליה ועבדינן קידוש מאורתא כי היכי דלנקטיה עילון הייא [בזריזות, מיד, מהר] [רשב"ם: דחביבה מצוה בשעתה, וזריזין מקדימין למצוה]; אפוקי יומא [רשב"ם: כגון הבדלה] - מאחרינן ליה (היכא דאין לו אלא כוס אחד עד לאחר המזון) [רשב"ם: היכא דאשכחן שום עלילה לאחוריה, כגון היכא דאין לו אלא כוס אחד דמאחרינן ליה עד לאחר המזון], כי היכי דלא ליהוי עלן כטונא [כמשא כבד].

שמע מינה מהא מתניתא תמני: שמע מינה: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס (דקתני הונכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל' - אף על גב דסתם בני אדם מבדילין בתפלה); ושמע מינה: ברכה (ברכת המזון) טעונה כוס; ושמע מינה: כוס של ברכה צריך שיעור [רשב"ם: שיעור רביעית לוג] דאי לא צריך שיעור - ליחלקיה לתרי); ושמע מינה: המברך צריך שיטעום [רשב"ם: או הוא או אחד מן השומעים, ובשתיית אחד מהן - יצאו כולן] דאי לא טעים ליה - ליברך עליה תרי זימני [רשב"ם: הבדלה בשעתה בלא שתייה, וברכת המזון בשעתה, וישתה]; ושמע מינה: טעמו - פגמו (כבר מברכת המזון) [רשב"ם: פגמו לברכת המזון: מדלא מבדיל ברישא קודם אכילה ושותה ומשייר המותר לברכת המזון]; ושמע מינה: טעם - מבדיל [רשב"ם: אף על פי שאכל - מבדיל, ולא ימתין עד למחר קודם אכילה; דאיכא למאן דאמר לקמן (קו,ב) 'טעם' אינו מבדיל'] .

(פסחים קו,א) ושמע מינה: אומר שתי קדושות על כוס אחד [רשב"ם: היכא דלית ליה אלא כוס אחד, כי הכא, אף על גב דאמר לעיל (קו,ב) 'אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד' - היכא דלית ליה שאני, כדמתרצינן לעיל], ושמע מינה: בית שמאי היא, ואליבא דרבי יהודה (דאמר מאור ואחר כך בשמים). [רשב"ם: דאילו לבית הלל - ברישא בשמים ואחר כך מאור; והא ליכא למימר רבי מאיר ואליבא דבית הלל, כדאמר לעיל, ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה ועני רבא 'זו דברי רבי מאיר הוא', דהכי נמי פרכינן בברכות פק' 'אלו דברים' (נב,א), ומשני: לא סלקא דעתא, מדקתני 'משלשן לאחר המזון'; מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא דמזון ברישא? רבי יהודה, כדאמר לעיל: 'דבי יהודה אומר: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שבתחלה ועל הבדלה שבסוף כו'; אלמא רבי יהודה היא ואליבא דבית שמאי, דאילו לרבי מאיר - מי תנא לה 'משלשן לאחר המזון'? דלדידיה מאור ברישא בין לבית שמאי בין לבית הלל, ולא מזון, כדאמר לעיל: זו דברי רבי מאיר!]

רב אשי אמר: 'טעמו' - פגמו ו'כוס של ברכה צריך שיעור' - חדא מילתא היא, והכי קאמר: מאי טעמא טעמו פגמו? - משום דכוס של ברכה צריך שיעור (אבל אי הוה ביה טפי מכשיעור - טעמו לא פגמו). רבי יעקב בר אידי קפיד (לקידוש והבדלה וברכת המזון) אחצבא [כד] פגימא (אבל אם בא לשותות מכוס פגום - מברך עליו ברכת היין); רב אידי בר שישא קפיד אכסא פגימא [רשב"ם: לקידוש ולהבדלה ולברכת המזון ולכל ברכות שתקנו לסדרן על היין: שלא יברך על כוס פגום, אבל אם רוצה לשתות יין - צריך לברך 'בורא פרי הגפן', שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, ומיהו אם אין לו אלא יין פגום - מקדש עליו; ד'קפיד' - לכתחלה משמע]; מר בר רב אשי קפיד אפילו אחביתא פגימתא [רשב"ם: חביות קטנות אבל אם חבית של עץ גדולה אין להקפיד].

תנו רבנן: 'זכור את יום השבת לקדשו' - זוכרהו על היין (לקדשו' משמע משעה שמתקדש היום); אין לי אלא כיום, כלילה מניין?

(לקמן פריך: אדרבה, עיקר קדושת בלילה הוא: דכניסתו היא קדושתו)

תלמוד לומר: זכור את יום השבת לקדשו.
'בלילה מניין?' אדרבה, עיקר קדושת בלילה הוא קדיש: דכי קדיש - תחלת יומא בעי לקידוש! ותו: 'בלילה מניין, תלמוד לומר: זכור את יום?': תנא מיהדר אליה וקא נסיב ליה קרא דיממא!? הכי קאמר: 'זכור את יום השבת לקדשו' - זוכרהו על היין בכניסתו; אין לי אלא בלילה, כיום מניין? תלמוד לומר: זכור את יום השבת.
(רשב"ם: אף על גב דאין לפרש לשון השנוי בברייתא בענין זה אלא ע"י שאנו מסרסין אותה למפרע - אפילו הכי לא שייך למימר חסורי מיחסר, שהרי אין חסר ממנה כלום אלא ששנויה למפרע: דבמקום שהיה לו לומר 'אין לי אלא בלילה ביום מנין' טעה התנא בשמועתו ושנה 'אין לי אלא ביום בלילה מנין', הלכך לא שייך למימר חסורי מיחסר.)

ביום מאי מברך?

אמר רב יהודה: בורא פרי הגפן (רשב"ם: אתאי כסא דחמרא וברוכי ומשתי משום כבוד שבת: לחלק בין מדת שבת למדת חול, שהוא ענין שירי! שאין אומרים שירה אלא על היין; והכי מפרש בשאלות דרב אחאי בפרשת וישמע יתרו).

רב אשי איקלע למחוזא, אמרו ליה "ליקדיש לן מר קידושא רבה"! הבו ליה, סבר מאי ניהו "קידושא רבה"? אמר: מכדי כל הברכות כולן בורא פרי הגפן אמרי ברישא; אמר: בורא פרי הגפן ואגיד ביה (האריך בו [רשב"ם: לדעת אם יסרהב אחד מהם לשנות, ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומר ותו לא, שאם לא כן - היה אומר לו קידוש גדול של לילה כמנהגן]), חזייה לההוא סבא דגחין ושתי, קרי אנפשיה (קהלת ביד) **החכם עיניו בראשו!** (המשך הפסוק: **והקסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם!**)
(קידושא דבא = בורא פרי הגפן, ואהכי קרי ליה 'קידושא רבה': דאכולהו קידושי אמרי לה.)

אמרי בני רבי חייא: מי שלא הבדיל במוצאי שבת - מבדיל והולך בכל השבת כולו;

ועד כמה?

אמר רבי זירא: עד רביעי בשבת (רשב"ם: ולא עד בכלל) אבל מרביעי ולהלן גבי שבת הבא מתחשב),

כי הא: דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי - ואמרי לה רב אסי קמיה דרבי יוחנן, ויתיב וקאמר: לענין גיטין (אמר לה "הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז אחר השבת" או שאמר "קודם השבת תתני לי"), חדא בשבתא תרי ותלתא בתר שבתא, ארבע וחמשה ומעלי יומא - קמי שבתא.

אמר רבי יעקב בר אידי: אבל לא על האור (אם לא בירך 'בורא מאורי האש' במוצאי שבת - שוב אינו מברך [רשב"ם: כך נראה לי טעם הדבר: כדתניא ב'מקום שנהגו' (נא) אין מברכין בו אלא בליל מוצאי שבת, הואיל ותחלת ברייתו הוא).
אמר רב ברונא אמר רב:

(פסחים קו, ב)

הנוטל ידיו לא יקדש (דקידושא מפסיק בין נטילה לאכילה, והוי כהיסח הדעת, ובעי נטילה אחריתי בתר קידושא).

(רשב"ם: נטל ידיו לא יקדש אלא אחר יקדש, והוא יצא ידי חובתו בשמיעה ושתייה, דאין כאן היסח הדעת מאחר שהוא עצמו אינו מברך, אבל הוא עצמו לא יקדש אם נטל ידיו כדי שיאכל על סמך נטילה דלפני קידוש, דקידוש מפסיק בין נטילה לאכילה והוי כהיסח הדעת ובעי נטילה אחריתי בתר קידושא, דתכף לנטילת ידים סעודה, ובשביל קידוש לא בעי נטילה: דהנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, והא קא משמע לן: דנטילה שלפני קידוש אינה עולה לו, לפיכך יקדש תחלה ואחר כך נטל ידיו, וכל שכן דהנוטל ידיו לא יבדיל: דהא אפילו קידוש דבמקום סעודה הוא ואיכא למימר דליכא היסח הדעת, אפילו הכי אין יכול לסמוך על נטילה דלפני קידוש; והא דקאמר 'נטל לא יקדש' ולא אמר 'מקדש וחוזר ונטל ידיו' - היינו משום דלא בעינן נטילת ידים תרי זימני, דחדא מינייהו ברכה לבטלה, הלכך לא יקדש הוא אבל חבירו יקדש לו.)

אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא: אכתי לא נח נפשיה דרב שכחנינהו לשמעתיה? זמנין סגי אין הוה קאימנא קמיה דרב, זימנין דחביבא עליה ריפתא (שהיה רעב) - מקדש אריפתא (אלמא לא בעי נטילה אחריתי, אלא מעיקרא משי ואכיל נהמא דקידושא), זימנין דחביבא ליה חמרא (שהיה צמא) - מקדש אחמרא!

(רשב"ם: אלמא קידוש שלאחר נטילה לא חשיב היסח הדעת, וכן הילכתא: דמי שנטל ידיו קודם קידוש אין צריך לחזור ולנטלן אחר קידוש, ולא אפליגו רבנן בין מקדש אריפתא למקדש אחמרא מדלא קא מהדר ליה לרב יצחק בר שמואל מיד; ומיהו לכתחלה מחגיגין ואחר כך נוטלין לידים כבית הלל במסכת ברכות (דף נא); ומדבר שמעינן שמקדשין על הפת [כיצד] - נוטלים ידם] ואומר ויכולו ומברך המוציא ואינו אוכל, גם לא יפרוס, עד שיקדש אחרי כן, ודוקא קידוש; אבל הבדלה אינה אלא על הכוס של יין, כדאמרינן (שם דף לג, א): העשירו - קבעוהו על הכוס, ומי שאין לו כוס יין במקום

שרגילין לשתות יין - אל יבדיל על הפת, ודי לו בהבדלת תפלה - בסידור רב עמרם. [הגהת יבנ"ה: ויש מקומות ועדות שנוהגים לכתחילה כרב, ואין כאן הפסק, כי הקידוש חלק מהסעודה.]

אמר רב הונא אמר רב: טעם (אם אכל) - (שוב) אינו מקדש (כל הלילה [רשב"ם: אלא למחר קודם סעודה]).

בעא מיניה רב חנא בר חיננא מרב הונא: טעם מהו שיבדיל?
 אמר ליה: אני אומר טעם מבדיל [רשב"ם: ואף על גב דלגבי קידוש אמינא טעם - אינו מקדש, בהבדלה אין להחמיר כל כך], ורב אסי אמר טעם אינו מבדיל.
 רב ירמיה בר אבא איקלע לבי רב אסי, אישתלי (רב ירמיה) וטעים מידי; הבו ליה כסא - ואבדיל; אמרה ליה דביתהו (דרב אסי לרב אסי): והאמר לא עבד הכי (דאמר רב אסי: טעם - אינו מבדיל)?
 אמר לה (רשב"ם: רב אסי): שבקיה, כרביה סבירא ליה (רשב"ם: דסבירא ליה כרב, ורב הונא משמיה דרב היה אומר, וכך פרש"י).
 אמר רב יוסף אמר שמואל: טעם - אינו מקדש, טעם - אינו מבדיל;
 ורבה אמר רב נחמן אמר שמואל: טעם - מקדש, וטעם - מבדיל.

(פסחים קז, א)
 אמר רבא: הילכתא: טעם - מקדש, וטעם - מבדיל, ומי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת; מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו (כדאמרן לעיל: עד יום רביעי [רשב"ם: והכי קיימא לן כרבא דאמר טעם - מקדש, ואם שכח ולא קידש - מקדש למחר כל היום כולו, וכן טעם מבדיל - ואם לא הבדיל מבדיל והולך עד יום רביעי]).
 אמימר פתח לה להא שמעתא דרבא בהאי לישנא: אמר רבא: הילכתא: טעם - מקדש, טעם - מבדיל; מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו, מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל היום כולו.
 אמרי ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין, ולא הוה לן חמרא; אייתינא ליה שיכרא ולא אבדיל, ובת טוות (רשב"ם: לן מעונה: שלא אכל, וקרא הוא בדניאל נביא); למחר טרחנא ואייתינא ליה חמרא ואבדיל, וטעים מידי; לשנה תו איקלע לאתרין, לא הוה לן חמרא, אייתינא שיכרא, אמר: אי הכי - חמר מדינה הוא (רשב"ם: אין יין אחר בעיר הזאת כי אם שכר הלכך מבדילין בו), אבדיל וטעים מידי; (רשב"ם: וכן הלכה; אבל מים לא איקרו 'חמר מדינה' ואין מבדילין על המים אפילו היכא דליכא שכר ויין).
 שמע מינה תלת (רשב"ם: שלשה דברים בסידורי הבדלה):
 שמע מינה: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס;
 ושמע מינה: אסור לו לאדם שיאכל קודם שיבדיל;
 ושמע מינה: מי שלא הבדיל במוצאי שבת - מבדיל והולך כל השבת כולו. (רשב"ם: ואף על גב דשמעין מינה דמבדילין על חמר מדינה אף על פי שאינו יין - לא חשיב, דלא איירי אלא בסדר הבדלה; אי נמי מילתא דפשיטא הוא: דכיון דאין יין אחר בעיר - טוב לו שיבדיל על השכר משלא יבדיל כלל.)

בעא מיניה רב הונא מרב חסדא: מהו לקדושי אשיכרא (רשב"ם: במקום שאין יין)?
 אמר: השתא: ומה פירזומא (שכר שעורים, בלשון לעז ברוי"ש) ותאיני (שכר תאנים) ואסני (שכר תותים; רשב"ם: שעושין שכר מפרי סנה, כגון תותין, והללו חשובים יותר מסתם שכר שלהם, שהיה של תמרים) דבעאי מיניה מרב, ורב מרבי חייא, ורבי חייא מרבי - ולא פשט ליה, שיכרא (שכר תמרים) מיבעיא?
 סבור מינה קדושי הוא דלא מקדשין עליוה, אבל אבדולי מבדילין (רשב"ם: אליבא דרב); אמר להו רב חסדא: הכי אמר רב: כשם שאין מקדשין עליו - כך אין מבדילין עליו.
 איתמר נמי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: כשם שאין מקדשין עליו - כך אין מבדילין עליו.

לוי שדר ליה לרבי שיכרא בר תליסר מגני (שנתנו מים על התמרים, ואחר שזבו - נתן על תמרים אחרים, וכן הביא תמרים עד י"ג פעמים; רשב"ם: 'ומגני' נראה שהוא לשון אֶשְׁרֵי מִגְן צִיָּדָה (בראשית י"ב), ומתרגמין 'ומסר', והוא לשון מסר; כך השיכרא היה כותש גם כן ומשבר התמרים חדשים שלש עשרה פעמים); טעמיה, הוה בסיים טובא, אמר: "כגון זה ראוי לקדש

עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שבעולם! בליליא צעריה
(רשב"ם: שלשול, דתמרים משלשלין כדאמרין בכתובות (דף יב), אמר: מיסרן ומפייס
(מצערין, ובשעת שתיה מפייסין הן, כלומר: טובים הן וראוי לומר עליהן קידוש והבדלה). (אבל: רשב"ם:
בתמיה: וכי מי שמצער ראוי הוא לפייס ולרצות להקב"ה ולומר עליו קידוש?)
אמר רב יוסף: אדור ברבים (נדר שאין לו הפרה) דלא אישתי שיכרא.
אמר רבא: אישתי מי זוריון (מי משרת הפשתן) ולא אישתי שיכרא!
ואמר רבא: תיהוי שקיותיה שיכרא (רשב"ם: עני יהיה, שלא יוכל לקנות יין מדה כנגד
מדה) מאן דמקדש אשיכרא (רשב"ם: ואף על פי שהיה יין בעירו; וטעמו משום דחביב ליה, כדאמר
לעיל: 'זימנין דחביבא ליה ריפתא - מקדש אריפתא')!

רב - אשכחיה רב הונא דקדיש אשיכרא; אמר ליה: שרי אבא למיקני
איסתירי משיכרא (התחלת לעשות שכר, ולהשתכר בו מערב - לכך הוא יפה בעיניך ומקדש אתה
עליו)?

תנו רבנן: 'אין מקדשין אלא על היין, ואין מברכין (רשב"ם: ברכת
המזון, כדמפרש לקמן) אלא על היין.'
אטו אשיכרא ואמיה מי לא מברכין עליהו "שהכל נהיה בדברו"?
אמר אביי: הכי קאמר: אין אומרים "הבא כוס של ברכה (ברכת המזון)
לברך" אלא על היין.

תנו רבנן: 'אין מקדשין על השכר; משום רבי אלעזר בר רבי
שמעון אמרו: מקדשין מטעימת יין כל שהוא (אותה טעימה שאמרו המברך צריך -
שיטעום בכל שהוא); רבי יוסי בר יהודה אומר: מלא לוגמא.'
אמר רב הונא אמר רב, וכן תני רב גידל דמן נרש: המקדש וטעם
מלא לוגמא - יצא, ואם לאו - לא יצא. (רשב"ם: והכי הילכתא, והוא שלא טעם
אחד מכל המסובין; אבל טעם אחד מהם - יצאו כולן ידי חובתן ואף על פי שלא טעמו.)
אמר רב נחמן בר יצחק: אנא תנינא לה (רשב"ם: לההיא מתניתא משמיה דרב גידל)
לא גידול בר מנשיא, ולא גידול בר מניומי, אלא גידול סתמא.
למאי נפקא מינה?
למירמא ידידיה אדידיה.

סמוך למנחה:
איבעיא להו: סמוך למנחה גדולה תנן (רשב"ם: משש שעות ומחצה ולמעלה, דהיינו
זמן עשיית תמיד הערב כשאתה בא להקדימו, כגון בערב הפסח שחל להיות בערב שבת, שנשחט בשש ומחצה
והפסח אחריו, כדאמרין ב'תמיד נשחט' (לעיל נח, א)) או דילמא סמוך למנחה קטנה
תנן?

סמוך למנחה גדולה תנן, ומשום פסח (שמא ישב בסעודה וימנע ויפשע מעשות
פסח): דילמא אתי למימשך

(פסחים קז, ב)
ואתי לאימנועי מלמיעבד פסחא? או דילמא סמוך למנחה קטנה תנן
(בתשע שעות, כשהוא מאוחר בפרק 'תמיד' (לעיל נח, א); רשב"ם: והיינו בגמר תשע שעות: דמתשע שעות ומחצה
הוי זמן דהקרבת תמיד של כל השנה כשהוא מאוחר, דהשתא משום אימנועי מפסח ליכא: דערב הפסח היה
התמיד קרב בשמונה ומחצה והפסח אחריו מיד, לפיכך אם בא לאכול סמוך למנחה קטנה - דהיינו בגמר תשעה,
וכבר נשחט הפסח), ומשום מצה (שיכנס לה כשהוא תאוה), דילמא אתי למיכלה
למצה אכילה גסה (רשב"ם: ואין כאן לחוש אלא משום מצה: שלא יאכלנה אכילה גסה) ? (רשב"ם:
ונהי נמי דמשום פסח איכא למיחש לאכילה גסה: דאף על גב דהוא נאכל על השובע - אכילה גסה מיהא אינה
אכילה, ובקדשים - מזיק הוא דחשבינן ליה ביבמות (מ, א)! אלא משום דלגבי לחם הויא אכילה גסה באכילה
מועטת - נקט 'מצה'; אי נמי רבותא קאמר, והכי קאמר: או דילמא סמוך למנחה קטנה ואפילו בזמן דליכא פסח:
דליכא למיחש לעשייתו ולא לאכילתו - משום אכילת מצה מיהא איכא, דלא ליהוי אכילה גסה חיישינן.)
אמר רבינא: תא שמע: 'אפילו אגריפס המלך (רשב"ם: מלך כשר היה, ממלכי
חשמונאי) שהוא רגיל לאכול בתשע שעות (אגריפס המלך לא היה אוכל עד תשע שעות)
- אותו היום לא יאכל עד שתחשך'; אי אמרת בשלמא סמוך למנחה
קטנה תנן, היינו רבותיה דאגריפס (רשב"ם: כלומר: דקתני בברייתא אפילו אגריפס)
(דאף על גב דעדיין לא אכל וזמן איסוריה אכתי לא מטא בשעה תשיעית עד לאחר תשע - אפילו הכי לא
יאכל משום דמשך ליה עד זמן איסורא; יתענה ולא יאכל); אלא אי אמרת סמוך למנחה
גדולה תנן (אלא אי אמרת ממנחה גדולה ואילך אסור) - מאי רבותיה דאגריפס
(רשב"ם: מאי אפילו אגריפס? הא מטא כבר זמן איסוריה משש שעות (רשב"ם: ומחצה ואילך)) - (והא

כבר) חל איסור עליה מעיקרא (משש שעות [רשב"ם: מחצה] ואילך, וצריכא למימר דאסור?
בתמיה: דאטו משום דלא אכל בעי למיעבד איסורא, ונשרי למיכל מתחלת תשע) ! ?
אלא סמוך למנחה קטנה תנן.
סוף סוף מאי רבותיה דאגריפס? הא מטיא ליה זמן איסורא (רשב"ם:
קודם שיגמור סעודתו: דאפילו רבי יוסי דפליג בהפסקת ערב הפסח בריש פירקא, ואמר שלא להפסיק מאחר
שהתחיל לאכול בהיתר - הכא מודי דאסור: דמעיקרא לדעת כן היה אוכל בתשע שעות שגמר סעודתו בתוך זמן
איסוריה, וכמתחיל לאכול אחר זמן איסורו דמי - ואסיר) ?
מהו דתימא תשע שעות לאגריפס כארבע שעות דידן דמי (רשב"ם: דכיון
דלמוד לאכול בתשע שעות כארבע שעות לדידן דמי, ויאכל גם הוא מצה לתיאבון גם הוא, כמותינו שאוכלין
בארבע שעות ביום, והלכך - הואיל ואכתי לא מטא זמן איסורא - נישרי לאכול מתחלת תשע אף על פי
שתמשך סעודתו לאחר תשע) - קא משמע לן (רשב"ם: דאסור לאכול; אבל אי הוה תנינן 'סמוך
למנחה גדולה' - ליכא רבותא כלל, ולא הוה שייך למיתני 'אפילו': דכיון דטעמא משום דילמא אתו לאימנועי
מפסח ולא משום אכילה גסה דמצה - ליכא למימר הכי 'מהו דתימא תשע לאגריפס כארבע לדידן דמי' - הלכך
שמעינן מינה דמנחה קטנה תנן) .

אמר רבי אסי: אבל מטביל הוא (רשב"ם: ואוכל מן המנחה ולמעלה) במיני
תרגימא (אבל יכול אדם לטבול ולאכול מיני תרגימא = פירות; והאי דנקט 'מטביל' - לפי שמאכלם על
ידי טיבול [רשב"ם: פירות ובשר בלא לחם]) .
רבי יצחק מטביל בירקי (היה אוכל ירק מן המנחה ולמעלה, לפי שאין משביע) ;
(רשב"ם: ונראה בעיני דמגרר ליבא למיכל ואכל מצה לתיאבון יותר ולפיכך היה אוכל [ירק] ולא היה
נוהג כן כי אם ערב הפסח כדי להמשיך ולאכול בלילה, כדאמרינן במסכת שבת בפרק 'תולין' (קמ"ב):
אמר רב חסדא: ברבי רב לא ליכול ירקא משום דמגרר ליבא כו', וכדאמר נמי בסמוך: 'רבא הוי שתי
חמרא במעלי יומא דפסחא כי היכי דנגריר לליביה'; ודברים הללו כגון מיני תרגימא וירקות
ממשיכין את הלב לאכול, כדמוכח נמי בברכות (מ"א) שהיו רגילין לאכול פרפרת קודם אכילת הפת
לגרר את הלב, כדתנן: 'בירך על הפת פטר את הפרפרת, על הפרפרת לא פטר את הפת' אלמא
דפרפרת קודם לפת!)

תניא נמי הכי (רשב"ם: דאוכלין מיני תרגימא ערב הפסח כדי להמשיך את הלב) : 'השמש
(הואיל ועסוק בסעודה) מטביל בכני מעיין (יכול הוא לאכול בבני מעים: מה שדרך השמש
לאכול - רשאי הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה, דהואיל והוא עסוק בהן - מצער ליה אי לא אכיל, ואי אכיל
- לא משבעו ליה) , ונותנן לפני האורחים (השמש מטביל בבני מעים: רשב"ם: כלומר בבני
מעים של בהמות הנשחטות לסעודת יום טוב, וגם נותן מהם לפני האורחין המנויין יחד על הפסח - כדי שיאכלו
מצה ופסח לתיאבון; ובערב הפסח קאי בתוספתא דפסחים 'ואפילו מן המנחה ולמעלה', דלעיל מינה תניא
'ערב פסח סמוך למנחה לא יאכל כו') ; ואף על פי שאין דאיה לדבר (רשב"ם: דאכילה
מושכת אכילה) - זכר לדבר, שנאמר (ירמיהו ד, ט) [כי לה אמר ה' לאיש יהודה ולירושלם] גיר
לכם גיר ואל תזרעו אל קוצים (כשאתם טורחים - תטרחו בדבר שאתם יכולין ליהנות ממנו; ושמש זה
שעוסק בסעודה ובית המטבחים - אם אינו נהנה מצער ליה) . (רשב"ם: הראה לנו הנביא דוגמא שחורשין את
הקרע כדי לקבל את הזריעה, ואם אינה חרושה - אינה מקבלת הזריעה; אף אדם האוכל דברים שאין
משביעין את האדם - פותחים בני מעים ומרחיבין אותן ויקבל המאכל של סעודה אחרי כן לתיאבון; כך נראה
בעיני שיטה זו, ועיקרה ורבינו שלמה זקני פירשה כן: בני מעיים - הואיל ועסוק בסעודה - יכול הוא לאכול
בני מעיים מה שדרך השמש לאכול רשאי הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה, דהואיל ועסוק בהן = מצערי ליה
אי לא אכיל, ואי אכיל - לא משבעי ליה) .

רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגרריה
לליביה דניכול מצה טפי לאורתא.

אמר רבא: מנא אמינא לה דחמרא מיגרר גריר? - דתנן [פסחים פ"ז מ"ז, להלן
ק"ז, ב]:

(פסחים ק"ח, א)
'בין הכוסות הללו (בין הראשון לשני; רשב"ם: [ו]בין השני לשלישי, ומשום דחמרא מגרר גריר
ליה הוא, כדמפרש ואזיל) אם רצה לשתות ישתה; בין שלישי (רשב"ם: דברכת המזון)
לרביעי לא ישתה (רשב"ם: דכיון דלא חיישינן עוד לגרירי ליבא - לא שרינן ליה, דנראה כמסויף על
ארבעה כוסות; ובגמרת ירושלמי נמצא: למה? כדי שלא ישתכר, דתו לא חזי למיגרר הלילא; ופריך התם: הלא
כבר משוכר הוא, שהרי שתה הרבה בסעודתו? ומשני: יין שבתוך המזון לא משכר, שלאחר המזון משכר) '
ואי אמרת מסעד סעיד - אמאי ישתה? הא קא אכיל למצה אכילה
גסה? אלא שמע מינה מגרר גריר!

רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא.
נימא קא סבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנן, ומשום פסחא הוא:
דילמא מימשך ואתי לאימנועי מלמעבד פיסחא הוא, וסבר לה כי הא
(כרבי יהודה בן בתירא) דאמר רבי אושעיא אמר רבי אליעזר: 'מכשיר היה
בן בתירא בפסח ששחטו שחית בארבעה עשר לשמו', (וקסבר כרבי יהודה בן
בתירא דאמר) ומצפרא זמן פסחא הוא, דכולי יומא חזי לפסחא, דסבר:

בין הערבים = בין ערב דאָתמול (משכלה ערב דאָתמול דהיינו משעלה עמוד השחר) לערב דהאידנא (משום הכי מתענה כולי יומא ואף על פי שלא היה פסח בימיו, הואיל ומיתסרא בכך) ?

אמרי: לא! שאני רב ששת דאיסתניס הוה (מעונג היה): דאי טעים בצפרא מידי - לאורתא לא הוה מהני ליה מיכלא (לא מצי למיטעם מצה לתיאבון לאורתא).

ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב (הסיבה על צד שמאל): איתמר: מצה צריך הסיבה (כבני חורין: שהוא זכר לגאולה), מרור אין צריך הסיבה (שהוא זכר לעבדות); יין - איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי: הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי.

אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא: אמרי לה להאי גיסא: תרי כסי קמאי בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות; תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה: מאי דהוה הוה! ואמרי לה להאי גיסא: אדרבה תרי כסי בתראי בעו הסיבה: ההיא שעתא דקא הוה חירות; תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה, דאכתי עבדים היינו קאמר! השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי - אידי ואידי בעו הסיבה.

פרקדן (רשב"ם: פניו כלפי למעלה ושוכב על אחוריו) לא שמיה הסיבה; הסיבת ימין לא שמיה הסיבה (רשב"ם: שהרי בימינו הוא צריך לאכול); ולא עוד, אלא (אפרקדן קאי): שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה (שמתוך שצוארו שוחה לאחוריו - שיפוי קובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה, והקנה פושט למעלה, והמאכל נכנס לתוכו ונחנק);

אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה (רשב"ם: מפני אימת בעלה וכפופה לו ומפרש בשאלות דרב אחאי לאו דרכיהו דנשי למיזגא), ואם אשה חשובה היא - צריכה הסיבה; בן אצל אביו בעי הסיבה (רשב"ם: דלא הוי כפוף כל כך). איבעיא להו: תלמיד אצל רבו מאי? תא שמע: דאמר אביי: כי הוינן בי מר (רשב"ם: רבה) - זגינן אבירכי דהדדי (נשענין כל אחד על ברכי חברו); כי אתינן לבי רב יוסף (רשב"ם: דרבה מלך מקמי דרב יוסף) - אמר לן: לא צריכתו: מורא רבך כמורא שמים (רשב"ם: דכתיב (דברים ויג, יב) אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא - לרבות תלמידי חכמים (לעיל כב, ג) השוה מורא רבו למורא שמים) ! מיתבי: 'עם הכל אדם מיסב, ואפילו תלמיד אצל רבו' !! כי תניא ההיא - בשוליא דנגרי (תלמידו של נגר המלמדו אומנות).

איבעיא להו: שמש מאי? תא שמע, דאמר רבי יהושע בן לוי: 'השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב - יצא'; מיסב - אין, לא מיסב - לא! שמע מינה בעי הסיבה! שמע מינה.

ואמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בארבעה כוסות הללו (שלשה כנגד שלש כוסות שנאמרו בפסוק זה: **וְכֹס** פָּרַעַה בְּיַד וְאָקַח אֶת הָעֲנָבִים וְאָשַׁח אֶתָם אֶל כּוֹס פָּרַעַה וְאָתָן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פָּרַעַה [בראשית מ, יא], ורביעי - ברכת המזון),

(פסחים קח, ב) שאף הן היו באותו הנס (כדאמרין (סוטה יא, ב) 'בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו' וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרינן הכי: דמשום דעל ידי אסתר נגאלו, וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (דף כג, א)).

אמר רב יהודה אמר שמואל: ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן (רשב"ם: בכל אחד) כדי מזיגת כוס יפה (רשב"ם: כוס של ברכת המזון, משום דעשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו' כדאיתא במסכת ברכות (נא, א)) (שיעורו רובע רביעית [לוג], כדי שימזגנו ויעמדו על רביעית לוג: דחמרא דלא דרי על חד תלת מיא - לאו חמרא הוא [רשב"ם: הכי מפרשינן לה במסכת שבת ב'המוציא יין' (עו, א)]! וקא סלקא דעתך דבין כולם קאמר שמואל דליהוי רובע רביעית יין); שתאן חי (שלא מזגו במים) - יצא (רשב"ם: וכגון שיש בו רביעית לוג, דבבציר מרביעית - לאו כלום הוא: דכי היכי דמזגו בעינן רביעית בין הכל - הכי נמי חי בעינן רביעית); שתאן כבת אחת (עירה ארבעתן לתוך כוס אחד [רשב"ם: ולא נהירא: דאפילו שותה הרבה בכלי אחד לא חשיב אלא כוס אחד, דהאי 'רביעית' אינו אלא למעוטי פחות מרביעית, אבל טפי מרביעית בכוס אחד חשוב כוס אחד! ונראה לי דהכי פירושו בבת

אחת: שלא על סדר משנתנו אלא שתאן רצופין]] - יצא; השקה מהן לבניו ולבני
ביתו (רשב"ם: מכל כוס וכוס: שלא שתה כולו, כדמפרש לקמן) - יצא.
'שתאן חי' - יצא'?

אמר רבא: ידי יין יצא (רשב"ם: ששתה ארבעה כוסות), ידי חירות לא יצא
(כלומר: אין זו מצוה שלימה [רשב"ם: שאין חשיבות אלא ביין מזוג; והני מילי ביינות שלהן, דדרו על חד תלת
מיא, אבל יינות שלנו לא בעי מציגה]).

'שתאן ככת אחת' - רב אמר: ידי יין יצא (רשב"ם: משום שמחת יום טוב, כדתינא
לקמן (קט"א): ושמחת בחגך - במה משמחו? - ביין), ידי ארבעה כוסות לא יצא (רשב"ם: וכולן
חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך להביא עוד שלשה כוסות על הסדר);

'השקה מהן לבניו ולבני ביתו' - יצא' - אמר רב נחמן בר יצחק:
והוא דאשתי רובא דכסא.

מיתיבי: 'ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן' (רשב"ם: כלומר: בכל אחד ואחד)
כדי רביעית (הלוג), אחד חי (רשב"ם: חי צריך רביעית, דבציר מרביעית לא חשיבא שתייה,
כדנפקא לן מן כל משקה אשר ישטה) (ויקרא י"א, לד) ואחד מזוג (רשב"ם: שהיה בו רובע רביעית יין
ושלשה רביעין מים, דהוי בין כולהו רביעית) אחד חדש ואחד ישן (רשב"ם: שאין בו טעם יין כל
כך, שנעשה חלש; אי נמי חדש אין בו טעם יין); רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו
טעם ומראה יין (רשב"ם: 'טעם יין' - למעוטי חדש וישן; 'מראה יין' - שיהא אדום); קתני
מיהת 'כדי רביעית' (בין כולן) ואת אמרת כוס יפה (קשיא לשמואל דאמר 'רובע
רביעית', דהיינו כוס יפה) !

אמרי: אידי ואידי חד שיעורא הוא; מאי 'כדי מזיגת כוס יפה'
דקאמר (שמואל) לכל חד וחד? דהוי להו כולהו רביעית. (רשב"ם: הכי גרסינן
כמו שכתוב בספרים אידי ואידי חד שיעורא כדי מזיגת כוס יפה היינו רביעית תירוצא היא לומר שלשון
שמואל ולשון הברייתא אחד הן, וכדי מזיגת כוס יפה דקאמר שמואל - היינו רובע רביעית יין כדי שימזגנו
ויעמוד על רביעית, כדאמר ב'המוציא יין' (שבת ע"ב); כך נראית שיטה בעיני, ועיקר; ורבינו פירש שכך מקשה
הגמרא: דקא טלקא דעתא דשמואל קאמר רביעית בין כולן, וברייטא קאמר לכל אחד ואחד, ותירץ הגמרא
דשמואל נמי קאמר לכל אחד ואחד; וקשיא לי: והלא ברייתא סתמא קתני 'צריך שיהא בהן', ואיכא לפרושי
נמי דבין כולן קאמר.)

'רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו טעם ומראה';

אמר רבא: מאי טעמא דרבי יהודה? - דכתיב (משלי כג, לא) אל תרא יין כי יתאדם
[כי יתן בכוס בכוס עינו יתהלך במישרים] (אלמא יין מראה בעי). (רשב"ם: אל תרא יין - אל תחמוד להיות
רגיל בו כי יתאדם, מכלל דין נמי מראה בעי, וטעמא נמי בעי, כדמזהר עליה שלא להשתכר בו.)

תנו רבנן: 'הכל חייבין בארבעה כוסות הללו, אחד אנשים ואחד
נשים ואחד תינוקות' (רשב"ם: שגם הם נגאלו);

אמר רבי יהודה: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין (רשב"ם: הלא פטורין מן
המצות)? אלא מחלקין להן

(פסחים קט"א),

קליות (קלי מחטים ישנים) ואגוזין בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו;
אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות
בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו.

תניא: 'רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל
תינוקות שלא ישנו (מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו); (ואית דמפרש חוטפין
מצה = אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר - מדמייתי הא דרבי עקיבא בהדה:)

תניא: 'אמרו עליו על רבי עקיבא: מימיו לא אמר "הגיע עת
לעמוד בכית המדרש" חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים: בערב
פסח כשביל תינוקות כדי שלא ישנו (כדי שישנו התינוקות ביום ולא בלילה בשעת
הגדה), וערב יום הכפורים כדי שיאכילו את בניהם.'

תנו רבנן: 'חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל, שנאמר (דברים
ט"ז, ט) ושמחת ברגלך [אתה ובנך ובתך ועבדך ועמך וחלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך];
כמה משמחם?
ביין;
רבי יהודה אומר: אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן.'

אנשים בראוי להם = ביין; ונשים במאי?
תני רב יוסף: כבבל - בבגדי צבעונין; בארץ ישראל - בבגדי
פשתן מגוהצין.

תניא: 'רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שביית המקדש קיים - אין שמחה אלא בכשר, שנאמר (דברים כז, ז) וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שֶׁם וְשִׂמְחָתָהּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ; ועכשיו שאין בית המקדש קיים - אין שמחה אלא בייין, שנאמר (תהלים קט, טז) וַיֵּן יִשְׂמַח לִבָּב אָנוּשׁ [להצחיל פנים משמן ולחם ללב אנוש יסעד].'

אמר רבי יצחק: קסתא דמוריסא (מדה שמוכרין בה את המוריס) דהוה בציפורי - היא הות כמין לוגא דמקדשא, ובה משערין רביעית של פסח. אמר רבי יוחנן: תמנייתא קדמייתא דהוה בטבריא (מדה שהיתה בה כבר בטבריא) הות יתירה על דא (על תמנתא דהשתא) ריבעא, ובה משערין רביעית של פסח (שהיו ממלאין אותה ומנערין אותה לתוך אותה של עכשיו עד שהיא מליאה, ומים הנשארים בתמנתא הן הן רביעית).

אמר רב חסדא: רביעית של תורה = אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע (וברום חצי אצבע ורום חומש אצבע, גירסת רש"י: ברברבא: בגודל, שיש בטפח ארבע אצבעים מהן), כדתניא: ' (ויקרא טו, טז) [וְאִישׁ כִּי תִצֵּא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַּת זָרָע] וְנָחַץ בְּמִים אֶת כָּל בָּשָׂרוֹ [וְטָמֵא עַד הָעֶרְבַּי] - שְׁלֹא יֵהָא דְבַר חוּצָא כִּי כָשְׂרוּ לְמִים; בְּמִים - כְּמִי מְקוּהָ; אֶת כָּל בָּשָׂרוֹ - מִים שֶׁכָּל גּוֹפּוֹ עוֹלָה בָּהֶן, וְכֵמָּה הֵן? -

(פסחים קט, ב)
אמה על אמה ברום שלש אמות, ושיערו חכמים שיעור מי מקוה ארבעים סאה. (אמה על אמה ברום שלש אמות מחזיקין ארבעים סאה: חלקהו תחלה כולו ברומו שלש אמות - יש בהן שמונה עשר טפחים; חלקם ל"ו חלקים [רבדים, לגובה] - ותמצא לכל חלק וחלק טפח וחצי אצבע [טפחים שנותרו = 8 אצבעות] ומחזיק אחד מ"ו בארבעים סאה - כמה הן? - שני סאין וחצי סאה; טפח וחצי אצבע [מהחשוב לעיל] - כמה חומשי אצבעות הן? עשרים ושנים וחצי חומש; הטפח = עשרים חומשים, חצי אצבע = שני חומשין וחצי; חלוק כ"ב חומשים וחצי לחמשה חלקים - תמצא בכל חלק ארבעה חומשין וחצי; חלוק שני סאין וחצי סאה לחמשה חלקים - תמצא בכל חלק חצי סאה; נמצא דארבע חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה, ועוד ארבעה חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה, [ועוד ארבעה חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה] - נמצא כל אמה על אמה ברום י"ג חומשין וחצי חומש מחזיק סאה וחצי סאה; חשוב סאה וחצי סאה ללוגין - תמצא ל"ו לוגין, כיצד? - סאה וחצי סאה = תשעה קבין: ששה קבין לסאה; והקב = ארבעה לוגין, הרי ל"ו לוגין בכלי אמה על אמה ברום י"ג חומשים וחצי חומש; חלוק הכלי באורך ורוחב לטפחים - תמצא האמה על אמה = ל"ו טפחים בטפח על טפח: שהאמה ששה טפחים; וכשתחלקנו לאורכו ברצועות שהן רחבות טפח - תמצא בו שש רצועות, כל אחת ואחת רחבה טפח וארכה ששה; חלוק כל רצועה לארכה לשש - תמצא בשש רצועות ל"ו טפחים בטפח על טפח, ומחזיק ל"ו לוגין! נמצא כלי שהוא טפח על טפח ברום י"ג חומשים וחצי חומש - מחזיק לוג; וטפח = ארבע אצבעות; חלוק ארבע אצבעות על ארבע אצבעות שתי וערב לארבע - נמצא כל רביעית אצבעים על אצבעים, נמצא כל אצבעים על אצבעים ברום י"ג חומשים וחצי חומש מחזיק רביעית הלוג חשוב י"ג חומשים וחצי, ותמצא בהן אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע).

אמר רב אשי: אמר לי רבין בר חיננא: שולחן של מקדש [רשב"ם: שולחן של זהב שעשה משה, וכתוב ביה (שמות כה, כג) [וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים] אֲמִתִּים אָרְכוֹ וְאַמָּה רָחְבוֹ וְאַמָּה וְחָצִי קָמְתוֹ] - של פרקים הוה (שיכולין לפרוק רחבו לשנים; רשב"ם: וכן רגלי השולחן אינן מחוברין יפה ויכולין לפרוק), דאי סלקא דעתא הדוקי הוה מיהדק (שאינן יכולין לפרוק רחבו), אמתא באמתא היכי מטבליה (הואיל ורחבו אמה - בכלי שהוא אמה על אמה [רשב"ם: השולחן מקבל טומאה, כדאמרין ב'חומר בקודש' (חגיגה כו, ב), דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב הַשְּׁלָחַן הַטֹּהַר [ויקרא כד, ו] - מכלל שהוא טמא]? (רשב"ם: דמקוה היה שם בעזרה כדאיתא בסדר יומא (לא, א); אי נמי באמת המים שבעזרה שבה מטבילין כלי שרת שנשטמא, והיתה רחבה אמה, ועל שם כך נקראת 'אמה' כדתנן [יומא פ"ה מ"ד דף נח, ב] אֵלּוֹ זֵאלוֹ מִתְעַרְבִין בְּאִמָּה; ולשון ראשון - לשון רבינו יעקב, מדאמר רב אשי למלתיה גבי מקוה.) מאי קושיא?: דילמא בים שעשה שלמה הוה מטביל ליה, דתני רבי חייא: ים שעשה שלמה מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה [רשב"ם: במסכת עירובין מפרש מנא לן]!

ולא יפחתו לו מארבעה [כוסות]:
היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה, והתניא: לא יאכל אדם תרי (זוגות) ולא ישתה תרי, ולא יקנח תרי, ולא יעשה צרכיו (תשמיש) תרי?'

אמר רב נחמן: אמר קרא: (שמות יב, מב) לֵיל שְׁמֵרִים [הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַה' שְׁמֵרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם] - ליל המשומר ובא מן המזיקין. רבא אמר: כוס של ברכה (ברכת המזון [רשב"ם: שהוא שלישי]) מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה! (אבל בעלמא - מצטרף, כגון אם שתה שני כוסות והוא שלישי; ולרעה אין מצטרף - כגון אם שתה שלש והוא רביעי.)

רבינא אמר: ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות: כל חד חד

(פסחים קי, א)

מצוה באפי נפשה הוא (ואין מצטרפין זה לזה).

לא יעשה צרכיו תרי – אמאי? נמלך הוא (ואין מצטרפין לזוגות; רשב"ם: דתשמיש ראשון גמרה ביאתו ובטל תאותו) !?

אמר אביי: הכי קאמר: לא יאכל תרי וישתה תרי ולא יעשה צרכיו אפילו פעם אחת (או אם שתה - לא ישמש) דילמא חליש (מחמת תשמיש) ומיתרע (אידי דבזוגות קאי).

תנו רבנן: 'שותה כפלים' (רשב"ם: כמו זוגות) - דמו בראשו;

אמר רב יהודה: אימתי? - בזמן שלא ראה פני השוק (בין כוס לכוס), אבל ראה פני השוק - הרשות בידו.

אמר רב אשי: חזינא ליה לרב חנניא בר ביבי דאכל כסא, הוה נפיק וחזי אפי שוקא; ולא אמרן (דמדעי ליה זוגות) אלא לצאת לדרך אבל (לעמוד) בביתו - לא (לית לן בה).

אמר רבי זירא: ולישן - כלצאת לדרך דמי.

אמר רב פפא: ולצאת לבית הכסא - כלצאת לדרך דמי.

ובביתו לא? והא רבא מני כשורי (כששותה כוס זה - מסתכל בקורה זו, וכשהוא שותה שני - מסתכל בשאצלה, ולפי חשבון הקורות מזדהר בזוגות), ואביי כי שתי חד כסא מנקיט ליה אימיה תרי כסי בתרי ידיה (דהו להו תלתא; רשב"ם: ולכך מזמנים אותם ביחד: שלא יבוא הדבר לידי שכחה ויעמוד בזוגות; אביי - עיברתו אמו מת אביו, ילדתו אמו - מתה אמו, והא דאמר אביי 'אמרה לי אם' ההיא מרבינתיא הואי [בקדושין לא, ב]), ורב נחמן בר יצחק כי הוה שתי תרי כסי - מנקיט ליה שמעיה חד כסא; חד כסא - מנקיט ליה תרי כסי בתרי ידיה! אדם חשוב שאני (דמסרי שדים נפשיהו לאזוקי).

אמר עולא: עשרה כוסות אין בהם משום זוגות (רשב"ם: וכל שכן טפי). עולא לטעמיה, דאמר עולא - ואמרי לה במתניתא תנא: 'עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל' (מפרש טעמא בכתובות בפרק קמא (דף תב), וואי סלקא דעתא עשרה כוסות יש בהן משום זוגות - היכי קיימי רבנן ותקנו מילתא דאתי לידי סכנה? אבל תמניא יש בהן משום זוגות. רב חסדא ורבה בר רב הונא דאמרי תרוייהו: שלום (תיבה שביעית לישא'ה' פְּנֵי אֱלִיךָ וְיָשֶׁם לָךְ שְׁלוֹם [במדבר ו, כו]) לטובה מצטרף (רשב"ם: תיבה שביעית היא, דכתיב ישא'ה' וגו' - לטובה מצטרף אם שתה ששה ושתה השביעי - מצטרף לבטל הזוגות) לרעה לא מצטרף (אם שתה שבעה וחזר ושתה את השמיני - אין שמיני מצטרף עמה; רשב"ם: אין שמיני מצטרף על השביעי להזיק, וסברא הוא: כיון שבירכן בשלום שהוא תיבה שביעית - אין שום היזק בעולם), אבל שיתא יש בהן משום זוגות;

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: ויחונך [המילה החמישית בברכה יְאֵר ה' פְּנֵי אֱלִיךָ וְיָחֹנֶךְ [במדבר ו, כה]] - לטובה מצטרף, לרעה לא מצטרף [כלומר: גם ששי אין מצטרף לחמישי משום זוגות], אבל ארבעה יש בהן משום זוגות; (רשב"ם: כמו שהיו הדורות זו אחר זו היו מקילין בזוגות והולכין ופוחתין!)

אביי ורבא דאמרי תרוייהו וישמרך (המילה השלישית בברכה יְבָרְכֶךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ [במדבר ו, כד]) - לטובה מצטרף, לרעה לא מצטרף [כלומר: גם שלישי אין מצטרף לשני; ולפי זה החשש מזוגות - הוא רק לשנים ולא יותר];

ואזדא רבא לטעמיה, דרבא אפקינהו לרבנן בארבעה כוסות (פעמים הרבה כשהיו נפטרים ממנו היה משקן, ויש פעמים שלא היה משקן אלא ארבע פעמים ונפטרינן); אף על גב דאיתזק רבא בר ליואי - לא חש לה למילתא, דאמר: ההוא משום דאותבן בפירקא הוה (שהיה רגיל להקשות בשעת הדרשה; רשב"ם: שהקשה לי בשעת הדרשה וביישי ברבים: שדרכו היה להקשות לו ברבים).

אמר רב יוסף: אמר לי יוסף שידא: אשמדאי מלכא דשידי, ממונה הוא אכולהו זוגי, ו'מלכא' לא איקרי 'מזיק' (ולא חיישינן לזוגות; רשב"ם: אין רגיל בכך, דגנאי הוא לו, ולא חיישינן לזוגות: דמילתא דלא שכיחא היא; ומיהו זימנין דניזוק, והרוצה להחמיר ולעשות נטירותא יתירתא - עביד) !

איכא דאמרי לה להאי גיסא: אדרבה, מלכא רתחנא הוא - מאי דבעי עביד, ש'המלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחין בידו' [ספרי דברים פיסקא קטא ד"ה לפי שמצינו].

אמר רב פפא: אמר לי יוסף שידא: בתרי קטלינן (משום זוגות), בארבעה לא קטלינן - בארבעה מזקינן!
בתרי, בין בשוגג בין במזיד; בארבעה - במזיד אין, בשוגג - לא.

ואי אישתלי ואיקרי ונפק (בזוגות) - מאי תקנתיה?
לינקוט זקפא (אגודל) ידיה דימיניה בידא דשמאליה וזקפא דשמאליה בידא דימיניה, ונימא הכי: "אתון ואנא הא תלתא", ואי שמיע ליה (ואי שמע קלא - ואפילו קול אדם או אשה) דאמר "אתון ואנא הא ארבעה" - נימא ליה "אתון ואנא הא חמשה"; ואי שמיע ליה דאמר "אתון ואנא הא שיתא" - נימא ליה "אתון ואנא הא שבעה"!
הוה עובדא עד מאה וחד (רשב"ם: שהיה שד מונה זוגות והוא היה מוסיף אחת שלא לעמוד בזוגות), ופקע שידא (רשב"ם: מרוב צער).

אמר אמימר: אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות (השולטות עליהם אמרה לי דבר זה): האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות - נימא הכי "חרי חמימי בדיקולא בזיאי (צואה חמה בסלים נקובים וקרועים) לפומייכו; נשי דחרשיי (יזדמנו לפיכם); קרח קרחיכי (יהי רצון שימרטו אותן שערות שלכם שאתן מכשפות בהן); פרח פרחיכי (ישא הרוח אותן פירורי לחם שאתן מכשפות בהן)!" (רשב"ם: ונראה לי דהאי דכתיב בנשים כשפניות ביחזקאל (יג, 2) הִנְנִי אֶל פְּסוֹתֶיכֶנָּה אֲשֶׁר אֶתְנָה מְצַדּוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לַפְּרָחוֹת - אחד מכלי אומנות של כשוף.)

(פסחים קי, ב)
איבדור תבלונייכי (יהו מפוזרין תבלין שלכם)! פרחא זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו (ישא הרוח אותו בושם חדש שאתן אוחות בידכן לכשף בו)! נשים כשפניות אדחנני וחננכי (כל זמן שחטו עלי מן השמים ואני חסתי על עצמי ואתן חסותן עלי) - לא אתיתי לגו (לא באתי ביניכם); השתא דאתיתי לגו - קרחנני וחננכי (השתא שבאתי ביניכם יודע אני שנתקרו עלי רחמיכם וגם רחמי נתקרו: שלא חסתי על עצמי! לשון אחר גרסינן: חרי חמימי בדיקולי בזיאי: צואה רותחת בסלים קרועין יהא לפומייכו נשי חרשייתא: אותן חרי יהא מזונות לפיכם כשפניות; בתשובות הגאונים)!"
במערבא לא קפדי אזוגי.

רב דימי מנהרדעא קפיד אפילו ארושמא דחביתא (כשמוכרים יין - חוקקין פגימות בחבית למספר האיפות, וקפיד עלייהו שלא יצאו בזוגות).
הוה עובדא ופקע חביתא!
כללא דמילתא: כל דקפיד (יותר מדאי) - קפדי בהדיה (השדים להזיקו), ודלא קפיד (כל כך) - לא קפדי בהדיה (להזיקו)! - ומיהו למיחש מיבעי (אפילו מאן דלא קפיד דלא קפדינן בהדיה; דאי תימא דלא קפדי בהדיה כלל, אם כן זוגות למה נזכרו בגמרא? כך היה להם לחכמים לומר 'לא יזהר אדם בזוגות דלא לקפדו בהדיה!').
כי אתא רב דימי - אמר: שתי ביצים ושתי אגוזין שתי קישואין ודבר אחר - הלכה למשה מסיני (עדיין יש פרי אחד שמקפידין בזוגותיו הלכה למשה מסיני דמזקי)! ומסתפקא להו לרבנן מאי ניהו 'דבר אחר', וגזור רבנן בכולהו זוגי משום דבר אחר; והא דאמרן 'עשרה תמניא שיתא ארבעה אין בהן משום זוגי' (הני מילי היכא דליכא נשים כשפניות) - לא אמרן אלא לענין מזיקין, אבל לענין כשפים - אפילו טובא נמי חיישינן

כי הא: דהווא גברא דגרשה לדביתהו, אזלה אינסבה לחנוואה; כל יומא הוה אזיל ושתי חמרא; הוה קא עבדא ליה כשפים ולא קא מהניא לה ביה משום דהוה מזדהר בנפשיה בזוגא; יומא חד אשתי טובא ולא הוה ידע כמה שתי; עד שיתסר הוה צייל ואיזדהר בנפשיה, מכאן ואילך לא הוה צייל ולא איזדהר בנפשיה, אפיקתיה בזוגא; כי הוה אזיל - גס ביה (פגע בו; לשנא אחרינא: הבין בו שהיה מסוכן) ההוא טיעא, אמר ליה: גברא קטילא הוא דאזיל הכא; אזיל חבקיה לדיקלא (מתוך חולי ודאגה נסמך עליו), צוות דיקלא (והדקל יבש מכח הכשפים) ופקע הוא.

אמר רב עזירא: קערות (אם אכלה שתי קערות; רשב"ם: אם אכל שתי קערות תבשיל) וככרות - אין בהם משום זוגות.
כללא דמילתא: כל שגמרו בידי אדם - אין בהם משום זוגות; גמרו בידי שמים (רשב"ם: פירות וכל דדמי ליה), במילי מיני דמיכל חיישינן (רשב"ם: חיישינן דהווא דבר אחר דגזרו בשבילו כל זוגות);

חנות אין בהן משום זוגות (אם שתה בשתי חנויות לא אמרינן כשתי כוסות דמי; לשון אחר: חנות השותה בה זוגות - לא קפדי מזיקין עלה, דלאו קביעותא היא; וההוא עובדא דלעיל [רשב"ם: דההוא גברא דשתה בחנות] - כשפים שאני [רשב"ם: כשפים שעשתה לו גרושתו]);

נמלך אין בהן משום זוגות;

אורח אין בו משום זוגות (רשב"ם: דאינו יודע אם ישקוהו עוד הלכך אכל כסא הוה ליה כנמלך);

אשה אין בה משום זוגות (רשב"ם: כאורח דמיא: דאינה קבועה לשתות); ואי אשה חשובה - חיישינן.

אמר רב חנינא בריה דרבי יהושע: איספרגוס (משקין לשתות קודם אכילתו בבוקר; רשב"ם: בלשון פרסי קורין לכרוב אספרגוס, וזהו ששנינו 'הנודר מן הכרוב אסור באספרגוס', ומשקין הוא שעושין מכרוב ומיין, ורגילין היו לשתותו בכל בוקר לרפואה קודם אכילה, והלכך מצטרף לטובה ולא לרעה: דמידי דרפואה הוא) מצטרף לטובה (רשב"ם: אם שתה שנים ושתה זה שלישי מצטרף לאפוקי מזוגות) ואין מצטרף לרעה (רשב"ם: אם שתה אחד וזה שני - לא יצטרף לראשון).

אמר רבינא משמיה דרבא: זוגי לחומרא (אם אינו יודע אם שתה זוגות אם לאו - ישתה: דאם שתה זוגות, הואיל ודעתו לצרפן - מצטרפין לטובה, ואם לא שתה זוגות - נמלך הוא, ואין מצטרפות לרעה)!

ואמרי ליה: זוגי לקולא (שלא ישתה: דכיון דשתי - גלי דעתיה דקפיד אזוגות, ואי מעיקרא לאו בזוגות קאי והשתא שתי - הוה מצטרפי להו, וקפדי להו בהדיה; רשב"ם: הלכך לא ישתה: דאפילו אי בזוגות הוה קאי, דילמא כיון דלא קפיד - לא קפדי בהדיה)!

אמר רב יוסף: תרי דחמרא וחד דשיכרא לא מצטרף; תרי דשיכרא וחד דחמרא מצטרף, וסימניך: 'זה הכלל: כל המחובר לו מן החמור ממנו - טמא, מן הקל ממנו - טהור' (גבי טומאות קאי דתנן (כלים פכ"ז מ"ב): מפץ חמשה על חמשה, ... מחצלת ששה על ששה, והכי קאמר: אם יש מחצלת חמשה ואינו מקבל טומאה, וטפח מפץ מחובר לו - הואיל וחמור הימנו - מצטרף לו ומקבל טומאה, אבל אם מפץ ארבעה וטפח מחצלת מחובר לו, הואיל וקל הוא ממנו - אין מצטרף לו; רשב"ם: הכא נמי הואיל ושתי תרי שיכרא והדר שתי חד חמרא - מצטרף להם, הואיל וחשוב יותר)!

אמר רב נחמן אמר רב: תרי קמא תכא [שתה שתי כוסות לפני שהסב ליד השולחן; תכא = שולחן שאוכלים עליו, כמו ברכות מב,א: לבתר דסליקו תכא מקמייהו] וחד אתכא [ואחת לאחר שהסב ליד השולחן] - מצטרפי; חד מקמי תכא ותרי אתכא - לא מצטרפין (הואיל ושתי אתכא זוגות - לא מהני ליה צירוף). מתקיף לה רב משרשיא: אטו אנן לתקוני תכא קא בעינן? לתקוני גברא בעינן, וגברא קא מיתקן וקאי! דכולי עלמא (אפילו רב משרשיא) תרי אתכא וחד לבתר תכא לא מצטרפי, כי היא (גירסת רש"י: משום) מעשה דרבה בר נחמני (דאצרכינהו לאהדורי תכא קמיה) [בבבא מציעא ב'השוכר את הפועלים' דף פ"א] רשב"ם: דאי חד דבתר תכא מצטרף לתרי דתכא - לשקינהו כוס שלישי בתר תכא בלא אהדורי תכא).

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל המזוג (אם שתה יין מזוג ואחר כך שתה משקה אחר המזוג) - מצטרף (בין לטובה בין לרעה; רשב"ם: דכיון דתרווייהו מזוגין נינהו - כמין אחד חשיבי, ומצטרפי) -

(פסחים קיא, א)

חוק מן המים (רשב"ם: מקרירי בחמימי וחמימי בקרירי דהא לא מזיגא היא, דמין במין נינהו: מה לי קרירי ומה לי חמימי, מכל מקום מין אחד הוא ושם אחד הוא; ואם שתה בתחלה יין מזוג - אין אלו מצטרפות לו);

ורבי יוחנן אמר: אפילו מים.

אמר רב פפא: (רשב"ם: אדרבי יוחנן קאי, דאמר 'אפילו מים', ובא רב פפא לפרש) לא אמרן (רשב"ם: דמצטרפין) אלא חמימי לגו קרירי וקרירי לגו חמימי (רשב"ם: דההיא חשיב רבי יוחנן 'מזוג'), אבל חמימי לגו חמימי וקרירי לגו קרירי - לא (רשב"ם: דלכולי עלמא לא מיקרי מזוג, ולא מצטרפי).

אמר ריש לקיש: ארבעה דברים - העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו (כולן משום רוח רעה), אלו הן: הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולין

והעובר על מים שפוכין ואפילו שפכתו אשתו בפניו : הנפנה בין דקל לכותל - לא אמרן אלא דלית ליה ארבע אמות (דלא שביק דווחא [לשידא] לעבור בין דקל לכותל - משום הכי מזקא ליה), אבל אית ליה ארבע אמות - לית לן בה; וכי לית ליה ארבע אמות - לא אמרן אלא דליכא דירכא אחרינא (שתהא שידא יכולה להלך בו, דעכשיו זה בא בגבולה והפסיד דרכה, ואהכי מזקא ליה), אבל איכא דירכא אחרינא - לית לן בה; והעובר בין שני דקלים לא אמרן אלא דלא פסקינהו רשות הרבים, אבל פסקינהו רשות הרבים - לית לן בה (רשב"ם: דשכיחי רבים לית ליה רשות להזיק, שאין לו לגזול את הרבים);

השותה מים שאולין לא אמרן אלא דשיילינהו קטן, אבל גדול - לית לן בה; ואפילו שיילינהו קטן נמי לא אמרן (רשב"ם: דשורה על המים) אלא בשדה, דלא שכיחי (רשב"ם: דלא שכיחי מיא ומסרה נפשה לשתות), אבל בעיר - דשכיחי - לית לן בה ([רש"י כנראה היתה לו גירסא אחרת: ולא אמרן אלא בעיר, אבל בשדה לית לן בה] ולא אמרן דרוח רעה שורה על המים אלא בעיר: המקום צר, הן שואלין ושורה עליהן; לישנא אחרינא [- וזו גירסתנו]: דשרי עליהו אלא בשדה, דלא שכיחי מיא דמסרה נפשה לאזוקא); ואפילו בשדה נמי לא אמרן אלא מיא, אבל חמרא ושיכרא - לית לן בה;

והעובר על מים שפוכין לא אמרן אלא דלא אפסקינהו בעפרא (שלא פיזר עליהן עפר) ולא תף בהו רוקא, אבל אפסקינהו בעפרא או תף בהו רוקא - לית לן בה; ולא אמרן אלא דלא עבר עליהו שימשא ולא עבר עליהו שיתין ניגרי [רגלים], אבל עבר עליהו שימשא ועבר עליהו שיתין ניגרי - לית לן בה; ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא ולא סיים מסני [נועל סנדלים], אבל רכיב חמרא וסיים מסני - לית לן בה; והני מילי היכא דליכא למיחש לכשפים, אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים, אף על גב דאיכא כל הני - חיישינן, כההוא גברא דרכיב חמרא וסיים מסני וגמור מסאניה (נחכוץ המנעלין) וצוו כרעיה (ויבשו רגליו).

תנו רבנן: 'שלשה אין ממצעין' (לא יעברו בין שני אנשים) ולא מתמצעין, ואלו הן: הכלב והדקל והאשה (לא יעבור איש אחד בין שני כלבים, בין שתי נשים, בין שתי דקלים), ויש אומרים אף החזיר, ויש אומרים אף הנחש; ואי ממצעין מאי תקנתיה? אמר רב פפא: נפתח באל ונפסיק באל (במדבר כג, כב-כג): אל מוציאם ממצרים כתועבת ראם לו (כג) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל פעת ואמר ליעקב ולישראל מה פעל אל; אי נמי נפתח בלא ונפסיק בלא (במדבר כג, יט): לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם ההוא אומר ולא יעשה ודבר ולא יקמנה).

הני בי תרי דמצעא להו אשה נדה: אם תחלת נדתה היא - הורגת אחד מהן (שמזקתן במה שעברה ביניהן), אם סוף נדתה היא - מריבה עושה ביניהן; מאי תקנתיה? נפתח באל ונפסיק באל. הני תרי נשי דיתבן בפרשת דרכים, חדא בהאי גיסא דשבילא וחדא באידך גיסא, ומכוונן אפייהו להדדי - ודאי בכשפים עסיקן; מאי תקנתיה? אי איכא דירכא אחרינא - ליזיל בה, ואי ליכא דירכא אחרינא, אי איכא איניש אחרינא בהדיה - נינקטו לידיהו בהדי הדדי וניחלפו, ואי ליכא איניש אחרינא - נימא הכי: אגרת (רשב"ם: היא אגרת בת מחלת שם שידא) אזלת אסיא בלוסיא (אותן שדים שאתם מתעסקות בהן) מתקטלא בחיק קבל (כבר הן הרוגים בחיצים: 'חיק קבל' = 'אר"ק בלישטר"א, כמו ומחי קבלו יתן בחמותיך ומגדלתיך יתן בחרבותיך' [יחזקאל כו, ט]; מפי המורה הגמ', ומקרא אשר שמע מפי רבו [רשב"ם: כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום זצ"ל]).

האי מאן דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה, אי איהו קדים ומשמש - אחדא ליה לדידיה רוח זנונים; אי איהו קדמה ומשמשה - אחדא לה לדידה רוח זנונים; מאי תקנתיה?

לימא הכי: (תהלים קז, ח) שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך.

אמר רבי יצחק: מאי דכתיב (תהלים כג, ד) **גַּם כִּי אֶלֶף בָּגִיָּא צִלְמוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אֶתָּה עֲמָדִי** [שְׂבָטְךָ וּמִשְׁעֲנִיתְךָ הֵמָּה יִנְחֲמֵנִי]? - זה הישן בצל דקל יחידי (שאין דקל אחר סמוך לו; אבל כשיש דקל אחר מסתלקת השידא לדקל האחר ואינה מזיקתו) ובצל לְכָנָה (רשב"ם: אי נמי ההולך בלילה כשהלבנה זורחת, והוא הולך בצל הכתלים: שדרך השדים להלוך בלילה, ובזמן שהלבנה זורחת - מתייראין לילך במקום האור, והולכין במקום הצל);

ובצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפיל טולא דחבריה עילויה אבל נפל טולא דחבריה עילויה לית לן בה (רשב"ם: אם יש דקל אחר סמוך לו מסתלקת השידא לדקל אחר ואינו מזיקתו);

אלא הא דתניא 'הישן בצל דקל יחידי כחצר והישן בצל לבנה דמו כדאש' היכי דמי?: אי לימא דלא נפל טולא דחבריה עילויה - אפילו בשדה נמי! אלא לאו שמע מינה בחצר (שהמקום צר ואין לה דרך לנסות ימין ושמאל ושורה עליו ומזיקתו), אף על גב דנפיל טולא דחבריה עילויה? שמע מינה,

ובצילה של לבנה לא אמרן אלא כמערכה (רשב"ם: היינו בסוף החודש' שהלבנה זורחת במזרח' ואם שוכב אצל כותל לצד המערב - הוי הצל במערב), אבל במדינחתא (רשב"ם: היינו תחלת החדש: שהלבנה זורחת במערב ועושה צל במזרח, כגון ששוכב אצל כותל מצד המזרח) לית לן בה.

(פסחים קיא, ב)

האי מאן דמפני אגירדא דדיקלא (דיקלא קצוץ) - אחדא ליה לדידיה רוח פלגא (רשב"ם: מוורשי"ן בלע"ז [שיתוק]), והאי מאן דמצלי רישיה אגירדא דדיקלא - אחדא ליה רוח צרדא (רשב"ם: כאב חצי הראש);

האי מאן דפסעי אדיקלא, אי מיקטל - קטיל, אי איעקר - מיעקר ומיית (אם נקצץ האילן - נהרג האיש, ואם נעקר האילן - האיש מת); הני מילי דלא מנח כרעיה עילויה, אבל מנח כרעיה עילויה - לית לן בה.

חמשה טולי [צללים] הוי (שהרוח רעה שורה תחתיהן): טולא דדיקלא יחידא, טולא דכנדא (שם האילן), טולא דפרחא (צלף קרפ"ף בלע"ז), טולא דזרדתא (שונדכיי"ר [אילן בשם חזרר]); איכא דאמרי: אף טולא דארבא (ספינה) וטולא דערבאתא (צל אילן ערבה); כללל דמילתא: כל דנפיש ענפיה - קשי טוליה, וכל דקשי סילויה (עצו) - קשי טוליה, לבר מכרו משא: אף על גב דקשי סילויה - לא קשי טוליה, דאמרה לה שידא לברה: פירחי נפשיך מכרו משא, דאיהו הוא דקטיל לאבוך - וקטיל לדידיה.

אמר רב אשי: חזינא לרב כהנא דפריש מכולהו טולי: בי פרחי - 'רוחי' (כך הוא שמם), דבי זרדתא - 'שידא' (שדים שמן), דבי איגרי (המצויין בגגות) - 'רישפי' (שמם).

למאי נפקא מינה?

לקמיעא (ונפקא מינה לכתוב בשם אילן, כגון: אם הוזק תחת בי פרחא - יכתוב לו קמיעא בשם 'רוחי').

דבי פרחי - בריה שאין לה עינים.

למאי נפקא מינה?

לגזוזי לה (גירסת רשב"ם: לגזויי מינה. רשב"ם: לברוח מפניה לפי שאין לה עינים ואינה רודפתו); זימנא חדא הוה אזיל צורבא מרבנן לאפנויי לבי פרחי; שמע דקא אתא עילויה - וגזי לה (ברח מפניה); כי אזלא - חבקיה לדיקלא (גירסת רש"י ורשב"ם: כי אזלא נפקא אדיקלא פקעה היא וצווח דיקלא: כשהלכה אחריו נתקלה ונפלה על עיקר אילן), צווח דיקלא (יבש הדקל) ופקעה היא.

פרחא דבי זרדתא - שידי; הא זרדתא דסמיכה למתא - לא פחתא משיתין שידי.

למאי נפקא מינה?

למיכתב לה קמיעא.

ההוא בר קשא דמתא (שוטר העיר; רשב"ם: שוטר העיר) דאזיל וקאי גבי זרדתא דהוה סמיך למתא; עלו ביה שיתין שידי ואיסתכן; אתא לההוא מרבנן דלא ידע דזרדתא דשיתין שידי היא, כתב לה קמיע לחדא שידא; שמע דתלו חניגא בגוויה (רשב"ם: דאילן) וקא משרו הכי:

"סודריה דמר כי צורבא מרבנן; בדיקנא ביה במר דלא ידע ברוך
(שאינו יודע לברך על הסודר 'ברוך עוטר ישראל' [רשב"ם: בתפארה])"
אתא ההוא מרבנן דידע דזרדתא שיתין שידי הוה, כתב לה קמיעא
דשיתין שידי, שמע דקא אמרו "פנו מנייכו" [כליכס, בגדיכס] מהכא!"

קטב מרירי - תרי קטבי הוו: חד מקמי טיהרא [לפני הצהריים] וחד
מבחר טיהרא: דמקמי טיהרא - 'קטב מרירי' שמו, ומיחזי [ניתן
לראותו] בי כדא [דרך כד] דכמכא [מוצר חלב דומה לכותח] (מתגלגל בתוך כד
של כותח) והדר ביה בחשא [ומיד יש לבחוש שוב את התכולה של כד הכמכא]
(בחשא = כף הקדירה); דבחר טיהרא - קטב יְשׁוּד צְהָרִים (תהלים צא, ו) שמו, ומיחזי
בי קרנא דעיזא [ונראה בין קרני העז], והדר ביה כנפיא [ומיד צריך
לחזור ולערבב את שיער העז].

אביי הוה שקיל ואזיל, ואזיל רב פפא מימיניה ורב הונא בריה
דרב יהושע משמאליה; חזייה לההוא קטב מרירי דקא אתי לאפיה
דשמאליה - אהדרא לרב פפא לשמאליה ולרב הונא בריה דרב יהושע
לימיניה; אמר ליה רב פפא: אנא מאי שנא דלא חשש לי (רשב"ם: כי אינך
חושש בי אם אזוק)?

אמר ליה: את - שעתא קיימת לך (רשב"ם: עשיר אתה, ויש לך מזל טוב, ולא תיזוק)!
מחד בתמוז עד שיתסר ביה - ודאי שכיחי, מכאן ואילך ספק שכיחי
ספק לא שכיחי, ומשתכחי בטולי [בצל] דחצבא (חצב שתיחם יהושע בו לישראל
את הארץ) דלא חצב גרמידא (שלא גדל אמה), ובטולי דצפרא ופניא דלא
הוי גרמידא, ועיקר - בטולי דבית הכסא.

אמר רב יוסף: הני תלת מילי יהיב ארבונוא (עירון) לנהורא:
מן דסריק רישיה יבש, ומן דשתי טיף טיף (רשב"ם: יין המטפטף מן החבית),
ומן דסיים מסני אדמיתניה כרעא (בעוד שרגליו לחים ממני הרחיצה) [שלשה אלו
בסכנה שיתעוורו].

תלאי בביתא (התולה פתו באויר בתוך סל אחד) קשי לעניותא, כדאמרי אינשי:
'תלא סילתא (לסלו ופת בתוכו) - תלא מזוניה'; ולא אמרן אלא ריפתא
[לחם], אבל בישרא וכוורי [דגים] לית לן בה, אורחיה היא.

פארי (רשב"ם: מורסן) בביתא קשי לעניותא; נשורא (פירורין) בביתא קשי
לעניותא;
בלילי שבתות ובלילי רביעית שרו מזיקין עילויה;
איסרא דמזוני (מלאך הממונה לזמן מזונות) - 'נקיד' שמיה (לשון 'נקידו', כמו 'מנקד
חצירו' [רשב"ם: לשון נקיות] לפיכך אינו רוצה שיהו פרורים נשלכים לידרס ברגל);
איסרא דעניותא - 'נבל' (רשב"ם: לשון לכלוך) שמיה (ושמא נכנס לבית שהוא רואה
שאינן נוהגים מנהג נקיות בפת);

צעא (רשב"ם: קערה) אפומא דחצבא קשי לעניותא;
מאן דשתי מיא בצעי - קשי לברוקתי (רשב"ם: כליון עינים);
דאכיל תחלי [שחלים] ולא משי ידיה - מפחיד תלתין יומין (רשב"ם:
ואינו יודע למה).

(פסחים קיב, א)
דמסוכר (מקיד דס מן הכתפיים, לשון 'סיכורי') ולא משי ידיה - מפחיד שבעה
יומי;
דשקיל מזייה ולא משי ידיה - מפחיד תלתא יומי;
דשקיל טופריה ולא משי ידיה - מפחיד חד יומא ולא ידע מאי קא
מפחיד;
ידא אאוסיא (שרגיל להניח ידו אצל נחידיו על שפתיו) - דרגא (רשב"ם: סולם) לפחדא
(דרך הוא להביא לו פחד רוח רעה);
ידא אפוטא (רשב"ם: מצח) - דרגא לשינתא [שינה].

תנא: 'אוכלין ומשקין תחת המטה - אפילו מחופין בכלי ברזל -
רוח רעה שורה עליהן.'

תנו רבנן: 'לא ישתה אדם מים לא כלילי רביעיות ולא כלילי
 שבתות (רשב"ם: בלא נד), ואם שתה דמו בראשו - מפני סכנה.'
 מאי 'סכנה' ?
 רוח רעה.
 ואם צחי [מרגיש שהוא מתיבש], מאי תקנתיה?
 לימא שבעה קולות שאמר דוד על המים והדר נישתי, שנאמר
 (תהלים כט, ג-ה, ז-ט)
 קול ה' על המים אל הקבוד העים ה' על מים רבים:
 קול ה' בפח קול ה' בְּהָדָר:
 קול ה' שֹׁבֵר אֲרָזִים וְיֹשֶׁבֶר ה' אֶת אֲרָזֵי הַלְבָּנוֹן:
 קול ה' חֲצֹב לְהַבּוֹת אֵשׁ:
 קול ה' יְחִיל מִדְּבַר יְחִיל ה' מִדְּבַר קֹדֶשׁ:
 קול ה' יְחַלֵּל אֵילֹת וְיַחֲשֹׁף יַעֲרֹת וּבְהִיכְלוּ כָּלֹו אֲמַר קְבוּד:
 ואי לא - לימא הכי: "לול שפן אניגרון אנירדפיין (- לחש הוא) בין
 כוכבי יתיבנא, בין בליעי שמיני אזילנא" (הנה סביבותי אנשים כחושים
 ושמנים, ותניחוני [רשב"ם: בחרו וקחו לכם והניחוני]);
 ואי לא, אי איכא איניש בהדיה - ניתעריה ולימא ליה: פלניא בר
 פלנתא צחינא מיא והדר נישתי;
 ואי לא מקרקש נכתמא אחצבא והדר נישתי;
 ואי לא - נישדי בה מידי והדר נישתי.

תנו רבנן: 'לא ישתה אדם מים, לא מן הנהרות ולא מן האגמים
 כלילה, ואם שתה - דמו בראשו מפני הסכנה';
 מאי 'סכנה' ?
 סכנת שברירי.

ואי צחי מאי תקנתיה?
 אי איכא איניש בהדיה - לימא ליה "פלניא בר פלנתא צחינא
 מיא",
 ואי לא לימא איהו לנפשיה: "פלניא - אמרה לי אימי איזדהר
 משברירי (רשב"ם: סְנִינִי (בראשית יט, יא) מתרגמינן כן); שברירי ברירי רירי ירי
 רי, צחינא מיא בכסי חירורי (רשב"ם: ממונה על כוסות של חרט) ."

[ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין] ואפילו מן התמחוי:
 פשיטא!
 לא נצרכא אלא אפילו לרבי עקיבא, דאמר 'עשה שבתך חול ואל
 תצטרך לבריות'; הכא - משום פרסומי ניסא - מודה.
 תנא דבי אליהו: 'אף על פי שאמר רבי עקיבא 'עשה שבתך חול ואל
 תצטרך לבריות', אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו;
 מאי נינהו?
 אמר רב פפא: כסא דהרסנא, כדתנן: 'דבי יהודה בן תימא אומר:
 הוי עז כנמר (התחזק במצוה יותר משיכולת בידך) וקל כנשר רץ כצבי וגבור
 כארי לעשות דצון אביך שבשמים.'

תנו רבנן: 'שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו (רשב"ם:
 רבי יהושע בן קרחה - הוא בן רבי עקיבא, שרבי עקיבא קרח היה כדאמרין 'כל חכמי ישראל דומין לפני
 כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה' [מסכת בכורות דף נח,א]: [תוספות הוכיחו שם ד"ה חוץ מן הקרח הזה -
 שאין ריב"ק בנו של רבי עקיבא; לפיכך רבי יהושע זה אינו רבי יהושע בן קרחה, אלא בן
 עקיבא!]) :

בני! אל תשב בגובהה של עיר (מקום שבני העיר עוברים ושבים) ותשנה (שמא כשהן
 עוברים ושבים יבטלון ויפסיקון ממשנתך),
 ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (דטרוד בגרסיה ולא במילי דציבורא),
 ואל תכנס לביתך פתאום - כל שכן לבית חבירך (רשב"ם: אלא השמע את קולך
 להם קודם בואך, דילמא עבדי מילתא דצניעותא [בויקרא רבה] (פכ"א): רבי יוחנן, כי הוה עייל לביתא -
 מנענע, משום שנאמר וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ [שמות כה, לב]),
 ואל תמנע מנעלים מרגליך (רשב"ם: שגנאי הדבר לתלמיד חכם שילך יחף, כדאמרין התם (שבת
 קכט,א): ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו);

השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצִינה (רשב"ם: מקראי נפקא לן בבבא קמא (צב,ב): לא ירעבו ולא יצמאו ולא יפסו שָׁרֵב וְשֹׁמֵם [ישעיהו מט,י]; אי נמי מדכתיב וּבִרְךָ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהָדָר וְהַסֵּרֶתִי מִחֶלֶק מִקְרָבְךָ [שמות כג,כה]);
ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות;
והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו.
אמר רב פפא: לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה (דאידי דעדיף מזליה - נצח וזכי ליה להאי), אלא למעבד שותפות בהדיה;
והשתא דאמר רב שמואל בר יצחק: 'מאי דכתיב (איוב א,י) [הלא את אתה שכתָּ בָּעָדוּ וּבָעָד בֵּיתוֹ וּבָעָד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסְבִּיב] מַעֲשֵׂה יָדָיו בִּרְכָתָּה [ומְקַנְהוּ פֶּרֶץ בְּאֶרֶץ] - כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך' - אפילו למיזבן מיניה ולזבוני ליה שפיר דמי.

חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בכית האסורין (רשב"ם: כדאיתא בברכות (סא,ב)); **אמר לו: רבי! למדני תורה!**
אמר: איני מלמדך (רשב"ם: שלפי שהיה עסוק בתורה - נתפשט, כדאמרין בברכות (שס,))!
אמר לו: אם אין אתה מלמדני - אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות!
אמר לו: בני! יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק!
אמר לו: ומי בסכנה? והלא עגל בסכנה (והלא העגל בסכנה ומה לך בכך)?
אמר לו: אם בקשת ליחנק (לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך) - **היתלה כאילן גדול** (אמור בשם אדם גדול; רשב"ם: ומשום דנקט לישנא דחניקה - נקט היתלה באילן: למוד בפני רב, ואמור שמועותיו משמו), **וכשאתה מלמד את כנך - למדהו בספר מוגה**.
מאי היא?

אמר רבא, ואיתימא רב משרשיא: **בחדתא** (כשהתינוק למד בחדש כשהוא מתחיל ללמוד); **שבששתא** כיון דעל - על;
לא תכשל בקדירה שבישל בה חבירך;
מאי ניהו?

גרושה בחיי בעלה, דאמר מר: גרוש שנשא גרושה - ארבע דעות במטה (רשב"ם: בשעת תשמיש: זה לבו לאשתו ראשונה וזאת לבעלה הראשון, ותיא: 'לא ישמש אדם עם אשתו ויתן עיניו באשה אחרת ויהיו בניו קרובין למזמירין הנקראין בני גרושת הלב' [במסכת נדרים (כב,ב)]);
ואי בעית אימא: אפילו באלמנה, לפי

(פסחים קיב,ב)
שאין כל אצבעות (אבר תשמיש) שוות (שלא יהא תשמיש זה טוב לה כראשון, ותזלזל בו).
מצוה וגוף גדול (אם תרצה לעשות מצוה וגם תשתכר בה, שיגדל ממנוך) - **אוכל פירות ולא שכר** (הלוח חבירך מעות על הקרקע לאכול פירות בנכיתא בזול: שתנכה לו דבר מועט מן הדמים [רשב"ם: כמשכנתא דסורא (בבא מציעא סז,ב)], והיינו ריוח גדול וגם מצוה היא: שיש ללוה שכר ריוח שצריך למעות ולסחורה);
מצוה וגוף טהור - נושא אשה ולו בנים.

ארבעה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו: אל תדור בשכנציב
משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא
ואל תשב על מטת ארמית
איכא דאמרי דלא תיגני בלא קרית שמע (שזה מנהג הארמאין),
ואיכא דאמרי דלא תינסב גיורתא (רשב"ם: משום דאמרין: גיורא - עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה (סנהדרין צד,א));
ואיכא דאמרי ארמאית ממש, ומשום מעשה דרב פפא (שהיתה ארמית אחת חייבת לו מעות, ונכנס מדי יום בבייתה לגבות הימנה, יום אחד חנקה את בנה ונתנתו על המטה, וכשנכנס רב פפא אמרה לו: שב עד שאביא מעותיך, וכן עשה כשבאתה, אמרה: המתה את בני, וברח מן המדינה).

ואל תבריח עצמך מן המכס
דילמא משכחו לך ושקלי מנך כל דאית לך
ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם
מפני שהשטן מרקד בין קרניו (רשב"ם: לאו דווקא, אלא משוגע כדמפרש לקמן).
אמר רבי שמואל: בשור שחור וביומי ניסן (שהצמחים עולין וגם לבו בהן, ונוגח).

תני רב אושעיא: 'מרחיקין משור תם חמשים אמה; משור מועד - כמלא עיניו.'

תנא משמיה דרבי מאיר: ריש תורא בדיקולא (בטרסקל שהוא אוכל בו [רשב"ם: רבואה היא: אפילו כשראש השור בתוך הסל שהוא אוכל בו וטרוד באכילתו]), סק לאיגרא [עלה לגג] ושדי דרגא מתותך [והוציא את הסולם מתחתך] (רשב"ם: פן יעלה אחריו). אמר רב: ניהא דתורא (לחש על השור שלא ינגחנו): "הן הן"; (רשב"ם: לחש על השור שלא ינגחנו - כך פירש רבינו; ונראה בעיני שאינו לחש אלא גערה: שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו, או כדי שיעשה מלאכה; וכן כולן); ניהא דאריה: "זה זה"; ניהא דגמלא: "דא דא"; ניהא דארבא (רשב"ם: כדי למושכה בחבל ולהוליקה לנהר): "הילני הייא הילא והילוק הוליא".

אמר אביי: עור, דג, וכוס חמין, וביצים, וכנים לבנים - כולן קשין לדבר אחר; עור - מאן דגני אמשכא דצלא (הישן על עור בבית העבדנין קודם שתגמר מלאכתו; רשב"ם: הישן על העור קודם שתגמר עבודתו 'צללא' הוא עבדן, כדאמרין בבבא בתרא (דף ה"א) 'ארבעה לצלא וארבעה לצללא'); דג - שיבוטא ביומי ניסן; כוס - שיורי כסא דהרסנא; חמין - חמימי דחמימי משדרו עילויה (אם רגיל לשפוך עליו מים חמים יותר מדאי על בשרו); ביצים - מאן דמדרך אקליפיים; כינים לבנים - מאן דמחורר לבושיה ולא נטיר ליה תמניא יומי (ולביש להו מקמי שמונה יומי, דאכתי לא מטי שמונה יומי דאשלחינהו), והדר לבוש לה בריין הנך כינים (הנהו כנים הדרי, ואכתי איכא בהו חיותא ואכלי ליה) וקשין לדבר אחר (רשב"ם: צרעת).

אמר רב פפא: ביתא דאית ביה שונרא - לא ניעול בה איניש בלא מסני; מאי טעמא? משום דשונרא קטיל לחיויא ואכיל ליה, ואית ביה בחיויא גרמי קטיני, ואי יתיב לה גרמא דחיויא אכרעיה - לא נפיק ואסתכן ליה; איכא דאמרי: ביתא דלית ביה שונרא - לא ניעול ביה איניש בהכרא (רשב"ם: בחושך); מאי טעמא? דילמא מיכריך ביה חויה ולא ידע ומסתכן.

שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי:

<מק"ש סימן>

אל תעש מום בעצמך

מאי היא?

לא תיהוי לך דינא בהדי תלתא: דחד הוי בעל דינך ותרי

סהדי (רשב"ם: ויחלקו בין שלשתן; ומתוך שנאה שנחלקת עמהן - יעשו עליך קנוניא זו לתבוע

ממך);

ואל תעמוד על המקח כשעה שאין לך דמים (רשב"ם: אל תעמוד על המקח לסחור, והמוכר - ישראל הוא, ואין לך דמים לקנות המקח - ונמצא מפסידו חנם: שלא יקחנו אחר מאחר שאתה מהפך

בו);

אשתך טבלה - אל תזקק לה לילה הראשונה.

אמר רב: ובנדה דאורייתא (קודם שהחמירו על עצמן לישב שבעה נקיים, וטובלת ביום שפסק המעין - אל תזקק באותו לילה), הואיל (והיום ראתה) והוחזק מעין פתוח, דילמא משכה זיבה. (רשב"ם: קודם שהחמירו על עצמן לישב שבעה נקיים; ואפילו רואות כל שבעה - טובלות בליל שמונה, ומשמשות; ואל תזקק באותו הלילה הואיל והיום ראתה והוחזק מעין פתוח דילמא שפעה זיבה בשעת תשמיש).

שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי:

אל תצא יחידי בלילה,

ואל תעמוד בפני הנר ערום,

ואל תכנס למרחץ חדש שמא תפחת (ותחתיה חלל מלא מים),

עד כמה?

אמר רבי יהושע בן לוי: עד י"ב חדש.

'ואל תעמוד בפני הנר ערום' - דתניא: 'העומד בפני הנר ערום - הוי נכפה, והמשמש מטתו לאור הנר - הויין לו בנים נכפין.' תנו רבנן: 'המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה - אותו תינוק נכפה'

ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא, אבל הוי בר שתא - לית לן בה;

ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה, אבל גני להדי רישיה - לית לן בה;

ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה, אבל מנח ידיה עילויה - לית לן בה;

'אל תצא יחידי כלילה' - דתניא: 'לא יצא יחידי כלילה, לא כלילי רביעיות ולא כלילי שבתות, מפני שאגרת בת מחלת היא, ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין, וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו.'

מעיקרא הו שכיחי כולי יומא; זמנא חדא פגעה ברבי חנינא בן דוסא, אמרה ליה: אי לאו דמכרזן עלך ברקיע "הזהרו בחנינא ובתורתו" - סכנתין!

אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם!

אמרה ליה: במטותא מינך, שבק לי רווחא פורתא! שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות.

ותו: חדא זמנא פגעה ביה באביי, אמרה ליה: אי לאו דמכרזי עלך ברקיע "הזהרו בנחמני" (רשב"ם: אביי, ולפי שגידלו דבה בר נחמני קרוי כן) ובתורתו - הוה סכנתין!

אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזרני עלייכי שלא תעבורי ביישוב לעולם!

הא קא חזינן דעברה?
אמרי: הני

(פסחים ק"ג, א)

גזיתא [בקעים בדרך] ניהו, דשמטי סוסיא (כשמהלכים במבואות שבילי כרמים וסוסייהן משתמטין מכאן ובורחין ביישוב) ואתו דברי להו [והם מובילים את האחרים לברוח גם הם].

אמר ליה רב לרב אסי: לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא (רשב"ם: שאין בה סוס) ולא נכת בה כלבא (משום דהוא נטירותא בקרתא מאויבים ומגנבים); ואל תדור בעיר דריש מתא אסיא (רופא, ואמרי לה תלמיד חכם, ותרוייהו חד טעמא; רשב"ם: רופא, מפני שטרוד ברפואותיו ואינו עוסק בצרכי ציבור), ולא תנסיב תרתי (נשים, שמא תתיעצנה עליך רעה); אי נסבת תרתי - נסיב תלת (שאם תתיעצנה - השלישית מגלה לך).

אמר ליה רב לרב כהנא:

הפוך בנבילתא ולא תיפוך במילי;

פשוט נבילתא בשוקא (הפשט עורה) ושקיל אגרא (רשב"ם: בשכר) ולא תימא "כהנא אנא, וגברא רבא אנא וסניא בי מלתא";

סלקת לאיגרא [כאשר אתה עולה לגג] - שירותך בהדך [קח אתך מה שתצטרך שם] (כשתצא לדרך אפילו קרובה - צא ומזונותיך עמך);

מאה קרי במתא בזוזא (אפילו המזונות בזול) - תותי כנפיך ניהו (אף על פי כן הוציאם עמך).

אמר ליה רב לחייא בריה:

לא תשתי סמא (לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להון ווסת ויהא לבך שואלך ותפוזר מעות [רשב"ם: לרפואה לא תישתי אם אפשר לרפואה אחרת]; לשון אחר: לא תהא רגיל לשתות סממנים, כדאמר (לעיל מב, ב) 'כולהו שקייני' דמעלי להאי קשה להאי'),

ולא תשוור ניגרא (פסיעה גסה שנוטלת מאור עינים; רשב"ם: ואית דמפרשי 'ניגרא' - אמת המים, ורגילין בני אדם לקפוץ מעבר זה לעבר זה לקצר דרכן),

ולא תעקר ככא (שן ממש משום חולי; רשב"ם: שטופו תרפא),
ולא תקנא בחיויא,

ולא תקנא בארמאה.

תנו רבנן: 'שלשה אין מתקנאין בהן, ואלו הן: גוי קטן, ונחש קטן, ותלמיד קטן.' מאי טעמא? דמלכותיהו אחורי אודנייהו קאי (כלומר: עתידין לגדל, ותגדל אימתן וינקמו ממך).

אמר ליה רב לאיבו בריה: טרחי בכך בשמעתא ולא מסתייע מילתא, תא אגמרך מילי דעלמא: אדחלא אכרעיך (בעוד שהחול על רגליך כשבאת מן הדרך) - זבינך זבינך (מכור מה שהבאת כדי שתחזור ותקנה ותביא); כל מילי זבינך ותחרט (רשב"ם: כלומר: אם יוקיר - יכול אתה להתחרט על שמהרת למכור), בר מחמרא דזבינך ולא תחרט (רשב"ם: שמא אילו לא מכרו - היה מחמיץ); שרי כיסיך - פתח שקיך (כלומר: תקבל תחלה המעות ותנס בכיסך - ואחר כך פתח השק ותן התבואה ללוקחים); קבא מארעא [עדיף קב שבארץ] ולא כורא מאיגרא [על כור בגג] (כלומר: טוב לילך למקום קרוב ולהשתכר מעט - מלהשתכר הרבה במדינת הים); תמרא בחלוזך (אם יש לך תמרים באותו כלי שנותנים בו תמרים) - לבית סודנא רהיט (רוץ מיד לבית עושה שכר לעשות מהן שכר, שאם תמתין תאכלם בין כך ובין כך ותפסיד); ועד כמה? אמר רבא: עד תלתא סאה.

אמר רב פפא: אי לא דרמאי שכרא - לא איעתרי. איכא דאמרי אמר רב חסדא: אי לא דרמאי שכרא - לא איעתרי. מאי 'סודנא' (למה נקרא שם השכר 'סודנא')? אמר רב חסדא: סוד נאה (עצה טובה, שהרי מתעשרין הימנה) וגמילות חסדים (יכול לתת מתנה לעניים ולעשות צדקה וחסד).

אמר רב פפא: כל אגב (כל דבר שצריך לכתוב שטר עליו, כגון מלוה ואמנה) - גביא בעי (כלומר: עדיין עומד הוא לגבות, ויש לו טורח בו); כל אשראי - ספק אתי ספק לא אתי, ודאתי - מעות רעות נינהו (דפרע להו נהליהו זוזא זוזא).

שלשה דברים אמר רבי יוחנן משום אנשי ירושלים: כשאתה יוצא למלחמה - אל תצא בראשונה אלא תצא באחרונה, כדי (שאת תנוס) שתכנס בראשונה; ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות; והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

שלשה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים: אל תרבה בגנות [אולי צריך לומר 'גגות'] (כלומר: אל תהא רגיל לעשות בית בפרהסיא במקום מגולה) משום מעשה שהיה (בדוד ובת שבע; רשב"ם: דכתיב (שמואל ב' י"א, ב) וַיָּרָא אִשָּׁה רַחֲצַת מַעַל הַגָּן); בתך בגרה - שחרר עבדך ותן לה; והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. מאי טעמא? רב חסדא אמר: משום ערוה; רב כהנא אמר: משום ממון (שמבזבזת לו ממון); הא והא איתנהו.

אמר רבי יוחנן: שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן: הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות. מאי היא? דמשייר מקידושא לאבדלתא (רשב"ם: שיש לו מעט יין ומונע שתייתו בשביל הבדלה).

אמר רבי יוחנן: שלשה - מכריז עליהן הקב"ה בכל יום: על רווק (פנוי) הדר בכרך ואינו חוטא,

ועל עני המחזיר אבידה לבעליה,
ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה.
רב ספרא - ריוק הדר בכרך הוה.

(פסחים ק"ג, ב)

תני תנא קמיה דרבא ורב ספרא (להך מתניתא שלשה מכריז הקב"ה עליהן לשבח בכל יום); צהבו פניו דרב ספרא! אמר לו רבא: לאו כגון מר, אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוה אושכפי בארעא דישראל והוה יתבי בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי להו; אינהו מסתכלי בהו ואינהו לא מדלן עינייהו לאיסתכולי בהו, ומומתייהו הכי (רשב"ם: שבועה שלהן): "בחייהן רבנן קדישי דבארעא דישראל".

שלשה - הקדוש ברוך הוא אוהבן: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.
שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.

כי הא: דטוביה חטא, ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא; נגדיה לזיגוד!

אמר ליה: טוביה חטא וזיגוד מינגד?

אמר ליה: אין, דכתיב (דברים יט, טו) לא יקום עד אחד באיש [לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר] (רשב"ם: כלומר: המקרא מעיד שאי אתה נאמן בעדות זו), ואת לחודך אסהדת ביה (רשב"ם: מאחר שאין אתה נאמן בעדות - לא יתקבל עדותך) - שם רע בעלמא קא מפקת ביה (רשב"ם: אין לך עליך מצוה להעיד! הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל (ויקרא יט, טז)).

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: (הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי, אף על פי שאינו רשאי להעיד -) מותר לשנאתו (רשב"ם: שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע), שנאמר (שמות כג, ה) כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו [וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו]; מאי 'שונא' (רשב"ם: כלומר: מי הוא שונא שאמר הכתוב)? אי לימא שונא גוי, והא תניא: 'שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא גוי!' אלא פשיטא שונא ישראל (רשב"ם: כלומר: שהוא שונא ישראל), ומי שריא למסניה (רשב"ם: ומסתמא לאו ברשיעי איירי קרא)? והכתיב (ויקרא יט, יז) לא תשנא את אחיך בלבבך [הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא]! אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא? כולי עלמא נמי מיסני סני ליה! מאי שנא האי? אלא, לאו כי האי גוונא: דחזיא ביה איהו דבר ערוה!

רב נחמן בר יצחק אמר: מצוה לשנאתו שנאמר (משלי ח, יג) 'רצאת ה' שנאת רע [גאָה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי]!

אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי: מהו למימרא ליה לרביה למשנייה [להרחיק אותו, לנדות אותו]?
אמר ליה: אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי - לימא ליה, ואי לא - לא לימא ליה.

תנו רבנן: 'שלשה חייבהן אינם חיים: הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת' (רשב"ם: הרחמנין יותר מדאי; והני שלשה מילי - דבר התדיר בהן כל שעה, וכיון דהוא מקפיד עליהן - אין חייו חיים: שאין לו מנוחה);
ואמר רב יוסף: כולהו איתנהו בי!

תנו רבנן: 'שלשה שונאין זה את זה, אלו הן: הכלבים והתנגולים והחכרים; ויש אומרים אף הזונות, ויש אומרים אף תלמידי חכמים שבבבל.'
תנו רבנן: 'שלשה אוהבין זה את זה, אלו הן: הגרים, ועבדים, ועורבין';

ארבעה - אין הדעת (רשב"ם: של בריות) סובלתן (אפילו הן עצמן מתחרטין לאחר זמן ונבזין הן בפני עצמן), אלו הן: דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (רשב"ם: נוהג עליהם שררה ואינו עומד עליהן בשעת דוחקן); ויש אומרים אף המגורש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה.
ותנא קמא?

זימנא דכתובתה מרובה;

אי נמי: יש לו בנים הימנה ולא מצי מגרש לה.

חמשה דברים צוה כנען את בניו (רשב"ם: כלומר: מנהגן כן הוא, כאילו צוה עליהן אביהן; ונפקא מינה שצריך אדם לזהר מהן): אהבו זה את זה, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזמה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת; ששה דברים נאמרים בסוס: אוהב את הזנות, ואוהב את המלחמה, ורוחו גסה, ומואס את השינה, ואוכל הרבה ומוציא קמעה, ויש אומרים אף מבקש להרוג בעליו במלחמה; שבעה מנודין לשמים, אלו הן: יהודי שאין לו אשה, ושיש לו אשה ואין לו בנים, ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה, ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, והמונע מנעלים מרגליו; ויש אומרים אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה (רשב"ם: כגון משתה של ברית מילה, או בת כהן לכהן).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל:

* מניין שאין שואלין בכלדיים (בעלי אוב; רשב"ם: כך פירש רבינו, ולא נהירא: דקרא כתיב בהדיא [ויקרא יט, לא]: אל תפנו אל האבת! ואני שמעתי: חוחים בכוכבים, וכן עיקר) ? - שנאמר (דברים יח, ג) תמים תהיה עם ה' אלהיך (רשב"ם: להיות בוטח בו בכל קורות ונולדות הבאות לו); * ומניין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד? - שנאמר (דניאל ו, ט) [אֲדִין דְּנִיָּאל דָּנָה הָוָא מִתְנַצֵּחַ עַל סָרְכֵיָא וְאַחַשְׁדָּרְפָּנֵיָא] כָּל קָבֵל דִּי רוּחַ יִתְרָא בֵּהּ וּמִלְכָּא עֲשִׂית לְהַקְמוּתָהּ עַל כָּל מַלְכוּתָא; * והיושבת על דם טהור (אף על פי שפסק המעין שלא ראתה) אסורה לשמש (רשב"ם: אשה שכלו ימי טוהר שלה והגיע ליל ארבעים ואחד לזכר או ליל שמונים ואחד לנקבה: שאם תראה עכשיו תהא נדה - אסורה לשמש ואף על פי שלא ראתה: דהואיל ולמודה היא עד עכשיו להיות משמשת עם ראייתה - גזירה, שמא תראה ותשמש) עד כמה?

אמר רב: עונה (יום ולילה צריכין להמתין; רשב"ם: כך פירש רבינו, ולא נהירא: אלא לילה אחד, דהיינו ליל ארבעים ואחד, כדמפרש רבה (נדה סג, ב): אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן, וכמה? - עונה; ומפרש: או יום או לילה).

תנא: 'הוא יוסף איש הוצל, הוא יוסף הכבלי, הוא איסי בן גור אריה, הוא איסי בן יהודה, הוא איסי בן גמליאל, הוא איסי בן מהללאל; ומה שמו? - איסי בן עקביה שמו'; הוא רבי יצחק בן טבאל, הוא רבי יצחק בן חקלא, הוא רבי יצחק בן אלעא, הוא

(פסחים קיד, א)

רבי יצחק בן אחא דשמעתא, הוא רבי יצחק בן פנחס דאגדתא (רבי יצחק סתם האמור באגדתא - רבי יצחק בן פנחס הוא) (רשב"ם: מילתא באנפי נפשה היא: כל רבי יצחק סתם הנזכר בשמעתא - הוא רבי יצחק ב"ר אחא; רבי יצחק סתם באגדתא - הוא רבי יצחק בן פנחס), וסימניך (דברי הימים א פרק כח, ב) [וַיִּקֶם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עַל רִגְלָיו וַיֹּאמֶר] שְׁמִעוּנִי אֲחִי וְעַמִּי [אֲנִי עִם לִבִּי לְבָנוֹת בֵּית מְנוּחָה לְאָרוֹן בְּרִית ה' וְלִהְדֹם רִגְלִי אֱלֹהֵינוּ וְהִכְיֵנוּתִי לְבָנוֹת] (שמעו נא אחיי - דשמעתא בן אחא).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משמיה דרבי יהודה ברבי אילעי: אכול פֶּצֶל ושב פֶּצֶל (רשב"ם: אכול בצל או ידקות ותשב בצל ביתך, ואל תצטרך למכור ביתך); ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (ומתאוה לאכול כל שעה שהורגלת); פחות ממיכלך וממשתיך - ותוסיף על דירתך.

כי אתא עולא - אמר: מתלא מתלין במערבא: דאכיל אליתא (רשב"ם: אליה כלומר בשר שמן תמיד) - טשי [מתחבא] בעליתא (רשב"ם: כשבאין לתובעו הקפותיו - הוא נסתר, שאין בידו מה לפרוע); דאכיל קקולי (ידקות) - אקיקלי דמתא שכיב (על אשפות העיר, מקום ששאר בני העיר יושבין, הואיל ואין תובעין לו כלום).

משנה:

מזגו לו כוס ראשון, בית שמאי אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין (והוא הדין למקדש על הפת), ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום.

גמרא:

תנו רבנן [תוספתא ברכות פ"ה ה"כה [ליברמן]]: 'דברים שבין בית שמאי ובית הלל כסעודה: (רשב"ם: הכא לא חשיב אלא חדא מפלוגתייהו, אבל במסכת ברכות (דף נא,ב) איכא טובא; בית שמאי אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין, מפני שהיום גורם ליין שיכא (רשב"ם: קודם סעודה), וכבר קידש היום ועדיין יין לא בא (רשב"ם: טעם אחר נותן לדבריו: דמשקיבלו עליו מיציאת הכוכבים קידש היום ועדיין לא בא יין לשלחן, וכשם שקודם לכניסה - כך קודם לברכה), ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום, מפני שהיין גורם לקידוש שתאמר (שאם אין לו יין או פת אינו מקדש; רשב"ם: והמקדש על הפת כמקדש על היין, וברכת הפת קודם); דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (רשב"ם: במסכת זבחים נפקא לן מהאי קרא, דכתיב במוספין [במדבר כח, כג]: מִלְבֹּד עֶלְת הַבֶּקֶר אֲשֶׁר לְעֶלְת הַתֵּמִיד; 'מִלְבֹּד' משמע לאחר שהקרבן התמיד - תקריב המוספין, וקא דרשינן אֲשֶׁר לְעֶלְת הַתֵּמִיד קרא יתירא הוא, אתא למילף דבשביל שהוא תדיר - הקדימו הכתוב, ומכאן אתה דן לכל התדירין). והילכתא כדברי בית הלל.

מאי 'דבר אחר'?

וכי תימא התם תרתי והכא חדא - הכא נמי תרתי נינהו: תדיר ושאינו תדיר קודם.

'והלכה כדברי בית הלל' - פשיטא, דהא נפיק בת קול (רשב"ם: במסכת עירובין בפרק קמא)?

איבעית אימא קודם בת קול, ואי בעית אימא לאחר בת קול ורבי יהושע היא, דאמר: אין משגיחין בבת קול (רשב"ם: בבבא מציעא [נ"ט,ב] בפרק 'הזהב' גבי תנור שחתכו חוליות עמד רבי יהושע ואמר: אין משגיחין בבת קול' והלכך לדידיה הוצרך לומר בזו הילכתא כבית הלל, שבשאר מחלוקת דבית שמאי ובית הלל שלא הוקבע בפירוש הלכה כבית הלל סבירא ליה שהרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה וכדברי בית הלל עושה, כדתניא ב'אלו טריפות' (דף מד,א) ומוקמין לה אליבא דרבי יהושע).

משנה:

הביאו לפניו (ירקות) מְטַבֵּל בחזרת (זהו לשון הגמרא, כדתניא לעיל (דף קז,ב) השמש מטבל בבני מעים; לפי שכל מאכלם על ידי טיבול) עד שמגיע לפרפרת הפת (קודם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר המצה שהוא מברך עליה "על אכילת מרור"; וטיבול ראשון - כדי שיכיר תינוק וישאל, לפי שאין רגילין בני אדם לאכול ירק קודם סעודה); הביאו לפניו (אחר אותו טיבול) מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין - אף על פי שאין חרוסת מצוה; (ולקמיה פריך: הואיל ולא מצוה - אמאי מייתי לה?) רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: מצוה! ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח.

(פסחים קיד, ב)

גמרא:

אמר ריש לקיש: זאת אומרת מצות צריכות כוונה: כיון דלא בעידן חיובא דמרור הוא דאכיל ליה [בפעם הראשונה], ב"בורא פרי האדמה" הוא דאכיל ליה, ודילמא לא איכוון למרור (משום הכי בעי תרי טיבולי: שמא לא נתכוון לשם מרור, הואיל ובירך "בורא פרי האדמה" כשאר ירקות דעלמא; רשב"ם: שהרי אין עדיין אכילת מְצוֹת מרור לברך עליו "על אכילת מרור" עד לאחר המצה) - הלכך בעי למהדר לאטבולי לשם מרור; דאי סלקא דעתך מצוה לא בעיא כוונה, למה לך תרי טיבולי? והא טביל ליה חדא זימנא?! ממאי, דילמא לעולם מצות אין צריכות כוונה, ודקאמרת 'תרי טיבולי למה לי?' - כי היכי דליהוי היכירא לתינוקות (משום תינוקות שישאלו ועבדינן היכירא טובא); וכי תימא 'אם כן לישמענין שאר ירקות?' - אי אשמעינן שאר ירקות הוה אמינא 'היכא דאיכא שאר ירקות' - הוא דבעינן תרי טיבולי, אבל חזרת לחודא לא בעי תרי טיבולי, - קמשמע לן דאפילו חזרת בעינן תרי טיבולי כי היכי דליהוי ביה היכירא לתינוקות; ועוד: תניא (רשב"ם: תניא בהדיא דמצות אין צריכות כוונה, ותיובתא דריש לקיש): 'אכלן דמאי' - יצא (רשב"ם: דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה -

השתא נמי חזי ליה), **אכלן בלא מתכוין - יצא, אכלן לחצאין** (חצי זית בפעם ראשונה וחצי זית בפעם שניה, ובמרור קא איירי) - **יצא, ובלבד שלא ישהא בין אכילה לחכירתה יותר מכדי אכילת פרס**.

תנאי היא, דתניא (דהאי תנא לית ליה צריכות כוונה ורבי יוסי אית ליה צריכות כוונה): **'רבי יוסי אומר: אף על פי שטיבל בחזרת** (רשב"ם: טיבול קמא היכא דליכא שאר ירקות) - **מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין** (רשב"ם: כלומר: מצוה להביא מן התורה: דאכתי לא קיים מצות אכילת מרור, הואיל ולא נתכוון, דמצות צריכות כוונה) **' ואכתי ממאי? דילמא קסבר רבי יוסי מצות אין צריכות כוונה, והאי דבעינן תרי טיבולי - כי היכי דתיהוי היכירא לתינוקות! אם כן מאי 'מצוה' (רשב"ם: 'מביאין' הוה ליה למיתני)?**

מאי 'שני תבשילין'?

אמר רב הונא: סילקא (רשב"ם: תרדין; ורבנא היא, וכל שכן שני מיני בשר) **וארוזא** [ואורז].

רבא הוה מיהדר אסילקא וארוזא הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא (רשב"ם: בשביל חיבתו: להראות הלכה כמותו).

אמר רב אשי: שמע מינה דרב הונא (מדקאמר רב הונא דמבשלין אורז בפסח ולא חייש לחימוץ) - **לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי, דתניא: 'רבי יוחנן בן נורי אומר: אורז - מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח**.

חזקיה אמר: 'שני תבשילין' - אפילו דג וביצה שעליו (שהיו רגילין להטיח את הדג בביצים; רשב"ם: והיינו רבנא: דאף על גב דדמי לתבשיל אחד - חשיב שני תבשילין) **! רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה** (לחגיגת ארבעה עשר; רשב"ם: צלי כנגד הפסח, ומבושל כנגד חגיגה - כך פירש רבינו חננאל מרומי);

רבינא אמר: אפילו גרמא (חתיכת בשר) **ובישולא** (ומן המרק רשב"ם: שנתבשלה בו) **!**

פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות - מברך (מעיקרא; רשב"ם: בטיבול ראשון) **אשאר ירקות "בורא פרי האדמה"** (דאסור ליהנות מן העולם בלא ברכה, וכיון דיש לו שאר ירקות - הכי שפיר טפי שיברך בורא פרי האדמה על הירקות תחלה, דהיינו ברכה הראויה להם' ויפטור את המרור הבא אחריו מברכת "בורא פרי האדמה") **ואכיל, והדר מברך** (ואחר כך יברך על החזרת) **"על אכילת מרור"** **ואכיל; היכא דליכא אלא חסא - מאי?**

אמר רב הונא: מברך מעיקרא אמרור "בורא פרי האדמה" **ואכיל, ולבסוף מברך עליה "על אכילת מרור"** **ואכיל.**

(פסחים קטו, א)

מתקיף לה רב חסדא: לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה? **אלא אמר רב חסדא: מעיקרא מברך עליה "בורא פרי האדמה"** **ו"על אכילת מרור", ואכיל; ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה** (משום דבעינן תרי טבולין).

בסוריא עבדי כרב הונא, ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא;

והלכתא כוותיה דרב חסדא.

רב אחא בריה דרבא מיהדר אשאר ירקות לאפוקי נפשיה מפלוגתא.

אמר רבינא: אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן: הכי אמר הלל [לא התנא הלל חברו של שמאי] **משמיה דגמרא: 'לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול' משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן** [משום שאין קרבן], **ואתי מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה** (לטעם מצה) **דאורייתא; ואפילו למאן דאמר 'מָצוֹת אין מבטלות זו את זו' - הני מילי דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן** (רשב"ם: דכיון דכי הדדי ניהו - כוליהו קיום מָצוֹת ניהו' ולא מבטלי אהדדי), **אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתא.**

מאן תנא דשמעת ליה מָצוֹת אין מבטלות זו את זו?

הלל היא, דתניא: 'אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בכת אחת (פסח מצה ומרור; רשב"ם: כורכן בכרך אחד כמו 'כורכו בגמ' (עירובין דף קג, ב)) **ואוכלן, שנאמר** (במדבר ט"א) **[בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֶרְבִים יֵעָשֶׂה אֹתוֹ] על מצות ומזרים 'אכלהו**.

אמר רבי יוחנן: חולקין עליו חביריו על הלל, דתניא: 'יכול יהא כורכן בכת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן? - תלמוד לומר: על

מצות ומלרים יאכלהו - אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (רשב"ם: מדלא כתיב 'יאכלו אותו').

מתקיף לה רב אשי: אי הכי, מאי 'אפילו' ? (רשב"ם: ומיהו חולקין עליו חבריו כרבי יוחנן, אבל מהכא לא שמעינן.)

אלא אמר רב אשי: האי תנא - הכי קתני: 'יכול לא יצא בהו ידי חובתו אלא אם כן כורכן בכת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן?' תלמוד לומר על מצות ומלרים יאכלהו - אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו'.

השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן (רשב"ם: דהא רבנן דברייתא מודו להלל דכריכה נמי שפיר דמי, אבל רבי יוחנן קאמר דפליגי עליה: דרבנן לגמרי לית להו כריכה כלל) - מברך "על אכילת מצה" ואכיל (רשב"ם: מצה לחודא), והדר מברך "על אכילת מרור" ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה, זכר למקדש כהלל (זכר למה שהיה עושה הלל בזמן שבית המקדש קיים שהיו אוכלים פסחיהם).

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: 'כל שטיכולו במשקה' (רשב"ם: כגון ירק בכותח או בחומץ) - צריך נטילת ידים' (משום המשקין: שהידים שניות, וכל הפוסל בתרומה מטמא משקין להיות תחלה).
אמר רב פפא: שמע מינה: האי חסא -

(פסחים קטו, ב)

צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא (ארס שבחזרת: שהשרף שבחזרת יש בו ארס, כדרך הבצלים; רשב"ם: והלכך צריך נטילת ידים לטיבול ראשון, כדלקמן, שהרי נוגע במשקין כשמשקע את החזרת בחרוסת; ורבנו חננאל פירש: קפא = תולעת, דתניא בתרומות (תוספתא מסכת תרומות (ליברמן) פרק ז הלכה יא) 'התולעים שבעיקרי אילנות ואת הקפא שבירק יבחושיין שבחומץ ושביין מותרין; טיננס במסנת - אסורין: דכיון דפריש ממקום רביתה - הוי ליה כשרץ השרץ על הארץ, כדאמר בשילהי 'אלו טריפות' (חולין דף סז,ב) ועיקר); דאי סלקא דעתא לא צריך לשקועיה, נטילת ידים למה לי? הא לא נגע (ידו במשקה)!

ודילמא לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה, וקפא מריחא מיית? אלא למה לי נטילת ידים? - דילמא משקעו ליה!
ואמר רב פפא: לא נישאי איניש מרור בחרוסת, דילמא אגב חלייה דתבלין (רשב"ם: שנותנין בו תפוחין, כדמוכח לקמן זכר לתפוח) - מבטיל ליה למרוריה, ובעינן טעם מרור וליכא.

אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא, ודרש: נטל ידיו בטיבול ראשון (רשב"ם: של שאר ידקי) - נוטל ידיו בטיבול שני (רשב"ם: חזרת).
אמרו רבנן קמיה דרב פפא: הא - בעלמא איתמר (בשאר טיבולין שאינן קבע צריך שיטול ידיו לטיבול, דכשנטל ידיו לראשון לא היה יודע שסוף שני לבוא רשב"ם: והסיח דעתו), דאי סלקא דעתך הכא (גבי מרור) איתמר - למה לי נטילת ידים תרי זימני? הא משא ליה ידיה חדא זימנא (בטיבול ראשון)!
אמר להו רב פפא: אדרבה! הכא [בענין סדר הפסח] איתמר! דאי סלקא דעתא בעלמא איתמר - למה לי תרי טיבולי?
אלא מאי, הכא איתמר? נטילת ידים תרי זימני למה לי?: הא משא ליה ידיה חדא זימנא?

אמרי: כיון דבעי למימר אגדתא והלילא - דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע (בבבשרו; רשב"ם: ונגע בשום דבר טינוף).

אמר רבא: בלע מצה (ולא לעסה) - יצא (רשב"ם: שהרי קיים בְּעָרֵב תֹאכְלוּ מִצֶּת (שמות יב, יח) שהרי אכילה היא לו, ומיהו לכתחלה טעם מצה בעינן); בלע מרור - [לא] יצא ([אי] אפשר שלא טעם בו טעם מרור; רשב"ם: דבעינן טעם מרור וליכא, דמשום הכי קפיד רחמנא למרר את פיו של אוכל - יְזַכֵּר לַיְמֵיהֶם אֶת מִיָּהָם (שמות א, יד); כך מצאתי כתוב בכל הספרים ובפירושו רבנו חננאל; ורבינו פירש 'בלע מרור יצא: אי אפשר שלא יהא בו טעם מרור); בלע מצה ומרור (יחד ולא אכל עדיין לא מזה ולא מזה) - ידי מצה יצא (שאינה צריכה טעם), (אבל) ידי מרור לא יצא (הואיל ולא לעסו ואוכל מצה עמו אין לו שום טעם) (רשב"ם: ולפי הכתוב בספרים צריך לפרש 'בלע מצה ומרור - ידי מצה מיהו יצא'; דלא תימא אף ידי מצה לא יצא דאיכא תרתי לריעותא: שלא טעם טעם מצה וגם לא נגע בגרונו, שהמרור חוצץ בינתיים); כורכן (שניהם יחד) בסיב (הדקל) ובלען - אף ידי מצה נמי לא יצא (שהרי לא היה ממש בפיו לא זה ולא זה; רשב"ם: וכזורק אבן לחמת דמי).

אמר רב שימי בר אשי: מצה לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד וחרוסת לפני כל אחד ואחד (רשב"ם: מנהג שלהן היה להסב על המטות והיה שלחן לפני כל אחד ואחד, הלכך צריך מצה ומרור לפני כל אחד ואחד על שולחן; אבל לדין אין צריך כי אם לפני

מי שעושה הסדר, והוא יחלק לכל אחד מצה ומרור); **ו אין עוקרין את השלחן** (אין צריך להגביה קערה כשמתחיל הגדה) **אלא לפני מי שאומר הגדה** (מלפני הגדול שבהן שעושה הסדר ואומר ההגדה). (רשב"ם: שמצוה היא לעקור את השלחן, כדלקמן, כי היכי דליהוי הכירא לתינוקות; והני מילי לדידהו דהוי להו שלחן קטן לפני מי שאומר הגדה לבדו, וכן לכל אחד, אבל אנו מסלקין את הקערה שבה מצה ומרור ושני תבשילין לסוף השלחן ודי לנו בכך; ויש שנוהגין להגביה את הקערה על הכף ומוציאין הבשר מן הקערה - ולא מלתא היא, דהא דאמר לקמן 'בשר אין צריך להגביה' - הני מילי בשעה שאומר הגדה "פסח שהיו אבותינו כו", וכיון דלא מצי למימר "פסח זה", אם היה מגביהו לתבשיל שהיה בידו - נראה כמקדיש בהמתו מחיים! אבל כשמגביה הקערה כדי שיכיר תינוק וישאל, היאך נראה כמקדיש קדשים? לפיכך אין צריך להוציא ממנה התבשיל, וגם הגבהתה חנם, ואין כאן היכר לתינוק; אבל עוקרין הקערה לגמרי ויניחנה בקרן זוית כאילו כבר אכלו כדי שיכיר התינוק וישאל, דדמי לעקירת שלחן.)

רב הונא אומר: כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה.
והלכתא כרב הונא.

למה עוקרין את השולחן?
אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו.
אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה, אמר להו:
עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן?
אמר ליה רבה: פטרתן מלומר 'מה נשתנה' (רשב"ם: דתניא לקמן: 'חכם בנו - שואלו', ואם לאו - שואל הוא לעצמו מה נשתנה); וכיון ששאלו לנו מה נשתנה - אין אנו צריכין לומר 'מה נשתנה' אלא להשיב על דבריו (של בנו): לפי שנשתעבדנו במצרים אנו עושין כל הדברים הללו).

אמר שמואל: לחם עוני [דברים טז, ג, **לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני** **פי בחפזו וצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך**] - **לחם שעוני** **עליו דברים.**
תניא נמי הכי: 'לחם עוני - לחם שעונין עליו דברים הרבה;
דבר אחר לחם עוני: עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה -

(פסחים קטז, א)
אף כאן בפרוסה (לברך על אכילת מצה, ושתי שלימות מייתי משום ברכת המוציא, דלא גרע משאר ימים טובים שצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות, ובצוע מאחת מהשלימות);
דבר אחר: מה דרכו של עני, הוא מסיק ואשתו אופה (רשב"ם: ונותנו מיד לתנור כשנגמר היסקו, שירא שמא יצטנן התנור; קודם שיזדמן עוסקין שניהם זה בהיסק התנור וזו בעיסה) - **אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה** (כדי שלא תחמיץ).

אף על פי שאין חרוסת מצוה:
ואי לא מצוה, משום מאי מייתי לה?
אמר רבי אמי: משום קפא (שרף החזרת קשה, ויש בו ארס; רשב"ם: והרי הוא כארס).
אמר רב אסי: קפא דחסא - חמא (מי שאכל חזרת וקלה בשביל הקפא - יאכל צנון וירפא); **קפא דחמא - כרתי** (מי שאכל צנון וקשה לו - יאכל כרתי [רשב"ם: כרישים]); **קפא דכרתי - חמימי** (ישתה מים חמין); **קפא** (ארס של כל ירקות) **דכולהו - חמימי** (חמין [רשב"ם: מים חמין] רפואה להן);
אדהכי והכי נימא הכי: קפא קפא דכירנא לך ולשב בנתיך ולתמני כלתך.

רבי אלעזר בר' צדוק אומר מצוה [ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח]:
מאי 'מצוה'?
רבי לוי אומר: זכר לתפוח (שהיו יולדות בניהן שם בלא עצב שלא יכירו בהן מצריים דכתיב **תחת תפוח עורתיך** (שיר ח, ה) [במסכת סוטה דף יא, ב]); **ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט.**

אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה [להקטין את חריפותו] (להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קיוהא [חומר להקטין חריפותו]) **וצריך לסמוכיה** (להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב); **לקהוייה זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה זכר לטיט.**
תניא כוותיה דרבי יוחנן: 'תכלין (ירקות [רשב"ם: בשמים] שמטילין בחרוסת) - **זכר לתבן; חרוסת** (שכותשים בו הדק) - **זכר לטיט; אמר רבי אלעזר**
כרבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרך שבירושלים (חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרין; כמו **מציע מן החרפים** (שיר ב, ח)); **כואו וטלו לכם תכלין למצוה.**

משנה:

מזגו לו כוס שני, וכאן (במזיגת כוס שני; רשב"ם: ורבינו קבל מרבו רבי יעקב בן יקר: 'וכן הבן שואל', כמו כן בנות צלפחד (במזכר כז,ז), כלומר: דין הוא שיהא) הבן שואל אביו ("מה נשתנה" – עכשיו, שמחגין כוס שני, קודם אכילה); ואם אין דעת בבן – אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה? שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור? שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי? (רשב"ם: בזמן שבית המקדש קיים היה שואל כן); שבכל הלילות אין אנו מטבילין פעם אחת (רשב"ם: טיבול ירקות בתוך הסעודה; ובגמרא פריך לה), הלילה הזה שתי פעמים (רשב"ם: טיבול ראשון דשאר ירקות, וטיבול שני דמרור)? ולפי דעתו של בן אביו מלמדו (רשב"ם: אם מבין הרבה יפרש הכל): מתחיל בגנות (רשב"ם: מפרש בגמרא) ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי [דברים כוה: וְעִנִּיתָ וְאִמְרָתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרָיִם וַיִּגְרַם שָׁם בְּמַתִּי מִקֶּט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וְרַב] עד שיגמור כל הפרשה כולה.

גמרא: תנו רבנן: 'חכם בנו – שואלו, ואם אינו חכם – אשתו שואלתו, ואם לאו – הוא שואל לעצמו; ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה.'

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים: מתקיף לה רבא: אטו כל יומא לא סגיא דלא מטבלא חדא זימנא? (רשב"ם: דקתני 'שבכל הלילות' (אין) אנו מטבילין פעם אחת' אבל אשבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות' ליכא למיפרך הכי, דהתם – הכי קאמר: בכל הלילות אין אנו מחזירין אחר מרור) אלא אמר רבא: הכי קתני: שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. מתקיף לה רב ספרא: חיובא לדרדקי? (רשב"ם: בתמיה: הא משום הכירא דתינוקות כדי שישאלו קעבדינן!) אלא אמר רב ספרא: הכי קתני (רשב"ם: מהכא שמעינן דהכי אית לן למימר): 'אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים'. (רשב"ם: והאומר "אין אנו חייבין לטבל" – שיבוש הוא בידו.)

מתחיל בגנות ומסיים בשבח: מאי 'בגנות'? רב אמר: מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו; ושמואל אמר: עבדים היינו. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא – מאי בעי למימר ליה? אמר ליה: בעי לאודויי ולשבוחי! אמר ליה: פטרנן מלומר "מה נשתנה", פתח ואמר "עבדים היינו" (רשב"ם: לאחר שאילת הבן התחיל לומר "עבדים היינו" וגומר הגדה בשבח והודאה, כלומר: כן עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוציאנו משם).

משנה: רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר

(פסחים קטז, ב)

המשך המשנה

שלשה דברים אלו בפסח – לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור:

פסח – על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות יב, כז) וְאִמְרָתֶם זֶבַח פֶּסַח הוּא לָהּ [אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ];

מצה - על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, שנאמר (שמות יב, לט) וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֹגֶת מִצּוֹת כִּי לֹא חֻמֵּץ [כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמָה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם];

מרור - על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות יד, טז) וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם [בְּעֶבְדָּה קָשָׁה בְּחֶמֶר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבָדָה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עֲבָדְתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ];

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר (שמות יח, ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם; לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו הללויה.

עד היכן הוא אומר?

בית שמאי אומרים: עד [תהלים קיג, ט: מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבֵּית] אִם הַבָּנִים שֶׁמָּחָה [הללו יח];

ובית הלל אומרים: עד [תהלים קיד, ח: הַחֲפִכִי הַצּוֹר אָגַם מָיִם] חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מָיִם;

וחותם בגאולה (רשב"ם: מסיים את ההגדה בברכת גאולה, והשתא לא מפרש היאך מברכין אותה; ולקמן פליגי בה רבי טרפון ורבי עקיבא בההיא ברכה; דלרבי טרפון פותח ב'ברוך' ואינו חותם ב'ברוך', מדי דהוה אברכת פירות וברכת המצות: דכולה הודאה היא; ולרבי עקיבא חותם בה נמי ב'ברוך', לפי שמוסיף בה דברי ריצוי ובקשה):

רבי טרפון אומר: "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים" ולא היה חותם;

רבי עקיבא אומר: "כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם <מן הפסחים ומן הזבחים> [מן הזבחים ומן הפסחים] כו' עד "ברוך אתה ה' גאל ישראל". (רשב"ם: והיינו דעבדינן כרבי עקיבא מחבירו, ותנא קמא - דקאמר וחותם בגאולה - אינו תנא שלישי, דאם כן אמאי עבדינן כרבי עקיבא, הואיל ורבנן פליגי עליה? הא אין הלכה כרבי עקיבא מחביריו?) והא דקאמר תנא קמא 'וחותם בגאולה' - דברי הכל היא, ולא בא למעט מילתייהו דרבי טרפון ורבי עקיבא, אלא לאשמעין שמסיימין בברכת גאולה, דלא תימא 'אין מברכין כלל בסיום הגדה כי אם ברכת היין לבד על הכוס השני! וראיה לדבר במסכת כתובות בפרק 'אף על פי' (דף נא, א) דאיכא נמי פלוגתייהו דרבי טרפון ורבי עקיבא כהא' גוונא: דפליגי בסתם משנה, דתנן: 'הגיע זמן ולא נישא' - אוכלת משלו ואוכלת בתרומה; רבי טרפון אומר: נותנין לה הכל תרומה; רבי עקיבא אומר: מחצה חולין ומחצה תרומה; וכי היכי דפליגי התם רבי טרפון ורבי עקיבא בפירושא ד'אוכלת בתרומה' ולא תלתא תנאי הוו - הכי נמי פליגי תרוייהו הכא בפירושא 'וחותם בגאולה', ולא תלתא תנאי הוו: שהתנא סתם דבריו בין הכא בין בכתובות, והדר מפרש לה בפלוגתא דרבי טרפון ורבי עקיבא; וחותם דתנא קמא = סיום בעלמא, ואינו 'חותם' דרבי טרפון = חתימת סוף ברכה היא.)

גמרא:

אמר רבא: צריך שיאמר "ואותנו הוציא משם" (רשב"ם: שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משם: שאף אותנו גאל הקב"ה).

אמר רבא: מצה צריך להגביה (כשהוא אומר "מצה זו שאנו אוכלין"), ומרור צריך להגביה (רשב"ם: כדי להראותן למטובים ותחבב מצוה בעיניהן וכן בתשובת הגאונים: דהא דאמר 'צריך להגביה' - היינו במצוה זו דאגדתא), בשר (רשב"ם: של מיני תבשילין) אין צריך להגביה (כשהוא אומר "פסח שהיו אבותינו אוכלים" - לא יגביה הבשר שהוא זכר לפסח, דהא לא מצי למימר 'פסח זה'; ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ (רשב"ם: אם היה מגביהו נראה כמי שמקדיש בהמתו מחיים לפסח)).

אמר רב אחא בר יעקב: סומא פטור מלומר הגדה: כתיב הכא (שמות יח, ח) [וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם], וכתיב התם (דברים כא, כב) [וְאָמְרוּ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ] בָּנֵנוּ זֶה [סוּר וּמָרָה אֵינָנוּ שֹׁמְעֵם בְּקִלְנוּ זֹלִל וְסָבָא]: מה להלן פרט לסומא - אף כאן פרט לסומין (רשב"ם: מדכתיב זה - משמע שיכירוהו בראיית העין). איני! והאמר מרימר: שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף: מאן דאמר אגדתא בי רב ששת? אמרו: רב יוסף! מאן דאמר אגדתא בי רב ששת? אמרו רב ששת! (רב יוסף ורב ששת - מאורי עינים היו.)

קסברי רבנן (רשב"ם: רב ששת ורב יוסף) מצה בזמן הזה דרבנן; מכלל דרב אחא בר יעקב סבר מצה בזמן הזה דאורייתא? והא רב אחא בר יעקב הוא דאמר מצה בזמן הזה דרבנן (הוא דאמר בסופא דהאי פירקא (דף קכא, א) אחד זה ואחד זה דרבנן)?

קסבר כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון (רשב"ם: וכשם שבזמן שבית המקדש קיים - פטור, השתא נמי פטור, ואינו מוציא אחרים ידי חובתן).

לרב ששת ולרב יוסף נמי, הא ודאי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון?
הכי? השתא: בשלמא התם, מדהוה ליה למיכתב 'בננו הוא' וכתב
בְּנֵנוּ זֶה - שמע מינה פרט לסומין הוא דאתא, אבל הכא, אי לאו בְּעָבוּר
זֶה - מאי לכתוב? אלא בעבור מצה ומרור הוא דאתא (רשב"ם: לכך אני אוכל
מצה ומרור: זכר למה שעשו לי בצאתי ממצרים; ורב ששת ורב יוסף גזירה שוה לא גמרי).

לפיכך אנחנו חייבין:

(פסחים קיז, א)
אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן: 'הללויה' ו'כסיה' [שמות יז, טז:] וְיֹאמַר כִּי יָד
עַל כְּסִיָּה מִלְחָמָה לָהּ בְּעֶמְלֶק מִדֶּרֶךְ [ו' ידידיה' (רשב"ם: וְיִקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִדְיָה (שמואל ב יב, כה);
נתן הנביא קרא כן לשלמה) - אחת הן (כלומר תיבה אחת היא ואין התיבה נחלקת לשנים);
רב אמר: 'כסיה' ו'מרחביה' [תהלים קיח, ה: מִן הַמִּצָּר קָרָאתִי יְהוָה עֲנֵנִי בְּמִרְחָב יְהוָה] - אחת
הן;
רבה אמר: 'מרחביה' בלבד.
איבעיא להו: 'מרחב יה' לרב חסדא מאי?
תיקו.

איבעיא להו: 'ידידיה' לרב מאי? (רשב"ם: רב מפליג פליג או אוסופי מוסיף? אבל רבה
פשיטא דפליג, מדקאמר 'בלבד';)
תא שמע דאמר רב: ידידיה נחלק לשנים, לפיכך 'ידיד' - חול,
'יה' קודש.

איבעיא להו: 'הללויה' לרב מאי?
תא שמע דאמר רב: חזינא תילי דבי חביבא (רשב"ם: דודי, רבי חייא) דכתיב
בהו הללו בחד גיסא (בסוף שיטה) ויה בחד גיסא (בתחלת שיטה האחרת);
ופליגא דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: מאי
'הללויה'? - הללוהו בהלולים הרבה (רשב"ם: בהללויה הרבה, וכולהו הללויה דריש
ליה הכי, אלמא תיבה אחת היא)!

ופליגא ידידיה אדידיה, דאמר רבי יהושע בן לוי: בעשרה מאמרות
של שבח נאמר ספר תהלים: בניצוח, בנגון, במשכיל, במזמור,
בשיר, באשרי, בתהלה (רשב"ם: תְּהַלֵּל לַיהוָה [תהלים קמה, א]), בתפלה (רשב"ם: תְּפַלֵּל לַעֲנִי כִי
יִעֲטֹף [תהלים קב, א]; תְּפַלֵּל לַמֶּשֶׁה [תהלים צ, א]), בהודאה (רשב"ם: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב [תהלים קיח, א]),
בהללויה; גדול מכולן הללויה, שכולל שם ושבח בבת אחת!

אמר רב יהודה אמר שמואל: שיר שבתורה (אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה [שמות טו, א]) - משה
וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים, והלל זה מי אמרו? (רשב"ם: כלומר
באותו פשיטא לן דמשה וישראל באותה שעה שעלו מן הים תיקנוהו, ולא היה מקודם לכן; אבל הלל דראשי
חדשים וימים טובים מי תיקנו?) - נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו
אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן,
ולכשנגאלין - אומרים אותו על גאולתן (לישנא מעליא הוא דנקט, כלומר: שאם
חס ושלום תבוא צרה עליהן ויושעו ממנה - אומרים אותו על גאולתן כגון חנוכה).

תניא: 'היה רבי מאיר אומר: כל תושבחות (גירסת רש"י: כל תפלות: כל מזמורים
הפותחים בתפלה כגון תְּפַלֵּל לַעֲנִי כִי יִעֲטֹף [תהלים קב, א]) האמורות בספר תהלים - כלן
דוד אמרן (רשב"ם: על המאורעות שאירעו), שנאמר (תהלים עב, ב) כָּלֹו תְּפִלּוֹת דָּוִד בֶּן יִשְׁי; אל
תיקרי 'כלו' אלא 'כל אלו' (רשב"ם: תפלות);
הלל זה (רשב"ם: בספר תהלים שאנו אומרים על כל פרק ופרק) - מי אמרו?
רבי יוסי אומר: אלעזר בני אומר: משה וישראל אמרוהו בשעה
שעלו מן הים (רשב"ם: דכתיב ביה: בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם ... הֵימָּה רָאָה וַיִּגָּס [תהלים קיד, פסוקים א, ג],
ואחר כך קבעו דוד בספרו), וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו,
ונראין דבריו מדבריהן: אפשר ישראל שחטו את פסחיהן (מיציאת מצרים
ועד דוד ולא אמרו עליו הלל?) ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה?
דבר אחר: פסלו של מיכה עומד (בימי דוד) בככי (באותו מקום; רשב"ם: דבימי דוד היה
דכתיב ביה עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ [שופטים יח, ג]; ול"נ 'בבכי' - כינוי הוא לגנאי, כלומר: עומד בשמחה!)
וישראל אומרים את ההלל (שכתוב בו [תהלים קטו, ח] כְּמוֹהֶם יְהוָה עֲשִׂיהֶם כָּל אֲשֶׁר בָּטַח בָּהֶם
וגו')? (אלא ודאי על הים נאמר תחלה, ושוב לא פסק).
תנו רבנן: 'כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, רבי
אליעזר אומר: כנגד עצמו אמרן; רבי יהושע אומר: כנגד ציבור

אמרן (רשב"ם: כנסת ישראל שנתנבא על גלותו והתפלל עליהן); וחכמים אומרים: יש מהן כנגד ציבור ויש מהן כנגד עצמו: האמורות כלשון יחיד - כנגד עצמו; האמורות כלשון רבים - כנגד ציבור; ניצוח וניגון - לעתיד לבא (כל מקום שנאמר 'למנצח בנגינות' - מלעיתיד הוא מדבר); 'משכיל' - על ידי תורגמן (הוא אומר ואחר מפרש; רשב"ם: הוא אומר ואחר משמיע לרבים, והיינו 'משכיל': לוחש לתורגמן);

'לדוד מזמור' - מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה (רשב"ם: לדוד מזמור - משמע תחלה היה לדוד רוח הקודש ואחר כך מזמור);

'מזמור לדוד' - מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה (רשב"ם: מזמור לדוד - משמע מתוך המזמור באה שכינה לדוד), ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, (רשב"ם: מכאן אתה למד וגם מפסוק אחר מוכיח), שנאמר (מלכים ב' ג, טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (רשב"ם: שמחה של מצוה כי ה' דקחו לי מנגן, שהיה מתכוין שתשרה עליו שכינה). 'אמר רב יהודה אמר רב: וכן לדבר הלכה;

אמר רב נחמן: וכן לחלום טוב (רשב"ם: אם הולך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב); איני! והאמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר - תכוינה, שנאמר (שיר השירים ה, ג) [לחיו כפירות הבשם מנדלות מרקחים] שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר, אל תקרי שושנים אלא 'ששונים'; אל תקרי מור עבר אלא 'מר עבר'! לא קשיא: הא ברבה הא בתלמידא;

ואי בעית אימא הא והא ברבה, ולא קשיא: הא מקמי דפתח והא לבתר דפתח, כי הא: ברבה, מקמי דפתח להו לרבנן - אמר מילתא דבדיחותא, ובדחו רבנן, ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא.

תנו רבנן: 'הלל זה - מי אמרו? רבי אליעזר אומר: משה וישראל אמרוהו: בשעה שעמדו על הים הם אמרו (תהלים קטו, א) 'לא לנו ה' לא לנו [כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך] (רשב"ם: שעמדו על הים לאחר שעברו כדכתיב (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס והתפללו לא לנו פן יעבור פרעה וחילו אחריהם); משיבה רוח הקודש ואמרה להן: (ישעיהו מח, א) למעני למעני אעשה [כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן];

רבי יהודה אומר: יהושע וישראל אמרוהו (כלומר: אף יהושע וכל ישראל אמרוהו) בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען; הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'; רבי אלעזר המודעי אומר: דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא; הם אמרו לא לנו ורוח הקודש משיבה ואמרת להם למעני למעני אעשה;

רבי אלעזר בן עזריה אומר: חזקיה וסייעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב; הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'; רבי עקיבא אומר: חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע; הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'; רבי יוסי הגלילי אומר: מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע; הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'; וחכמים אומרים: נביאים שכיניהן תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן.

אמר רב חסדא: הללויה (כולהו דבספר תהלים) = סוף פירקא; רבה בר רב הונא אמר: הללויה = ריש פירקא (רשב"ם: כולהו הנך דספר תהלים שאין בו כי אם אחת לבדו בין פרק לפרק; אבל מקום שיש שני פעמים הללויה בין פרק לפרק - לא פליגי רב חסדא ורבה בר רב הונא דחד מלעיל וחד מלרע);

אמר רב חסדא: חזינא להו לתילי דבי רב חנין בר רב, דכתיב בהו הללויה באמצע פירקא, אלמא מספקא ליה! אמר רב חנין בר רבא:

הכל מודים בתהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד (תהלים קמה, כא) [ש] הללויה דבתריה [תהלים קמט, א: הללויה הללי נפשי את ה'] ריש פירקא; (תהלים קיב, י) רשע יראה וקעס שגיו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד [ש] הללויה דבתריה [תהלים קיג, א: הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה'] ריש פירקא;

(תהלים קלח, ב) שְׁעִמְדִים בְּבֵית ה' [בְּחִצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ] - הַלְלוּהָ דַבְתִּירָה [תהלים קלח, ג: הַלְלוּ יְהוָה כִּי טוֹב ה' זָמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים] רִישׁ פִּירְקָא ;
 קִרְאִי (בעלי מקרא) מוֹסִיפִין אֶף אֶת אֵלֹו :
 (תהלים קי, ט) מִנְחֹל בְּדֶרֶךְ יִשְׁתָּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ - הַלְלוּהָ דַבְתִּירָה [תהלים קיא, א: הַלְלוּ יְהוָה כִּי טוֹב ה' זָמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים] רִישׁ פִּירְקָא ;
 (תהלים קיא, י) רֹאשִׁית חֲכָמָה יֵרָאֵת ה' שְׁכָל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם [תְּהַלְתּוּ עֲמֶדֶת לְעַד] - הַלְלוּהָ דַבְתִּירָה [תהלים קיא, א: הַלְלוּהָ אוֹדָה ה' בְּכָל לֵבָב בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל וְעַדָּה] רִישׁ פִּירְקָא .

נִימָא כְּתוּבָא : [במשנתנו] 'עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר ?
 בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים : עַד [תהלים קיג, ט: מוֹשִׁיבֵי עֶקֶרֶת הַבֵּית] אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה [הַלְלוּהָ] ;
 וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים : עַד [תהלים קיד, ח: הַחֲכָמִי הַצּוֹר אֶגֶם מִיָּם] חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מִיָּם ,
 וְתַנְיָא אִידֶךְ : 'עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר ? - בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים : עַד [תהלים קיד, א: בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם] [בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעַז], וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים עַד [תהלים קסו, א: לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ] [כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֲסִדְךָ עַל אֲמַתְךָ] .

(פסחים קיז, ב)
 מֵאִי לֹאוּ בְּהָא קְמִיפְלָגִי : לְמַאן דְּאָמַר 'עַד אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה' סְבַר הַלְלוּהָ רִישׁ פִּירְקָא , וּמַאן דְּאָמַר 'עַד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל' סְבַר הַלְלוּהָ סוֹף פִּירְקָא (רשב"ם: דְּהֵנָּה תַנְיָא אֱלִיבָא דְּבֵית שְׁמַאי בְּהַלְלוּהָ פְּלִיגִי, אִי סוֹף פִּירְקָא הוּא אִי רִישׁ פִּירְקָא הוּא, הַלֵּךְ הָאִי נִקְט' מִלִּתְיָה בְּהֵן לִישְׁנָא וְהָאִי מִלִּתְיָה בְּאִידֶךְ לִישְׁנָא, אֲבָל אֱלִיבָא דְּבֵית הַלֵּל - דְּלִיכָא הַלְלוּהָ עַד חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מִיָּם - לֹא פְּלִיגִי כו'; אֲלֵא אִידֵי דְּמִיחְלָפִי מִלִּתְיָה דְּבֵית שְׁמַאי מִשּׁוּם הַלְלוּהָ אִי רִישׁ פִּירְקָא הוּא אִי לֹא - מִיחְלָפִי נִמִּי מִלִּתְיָה דְּבֵית הַלֵּל לְמִינְקֵס הָאִי מִלִּתְיָה סוֹף פִּירְקָא וְאִידֶךְ רִישׁ פִּירְקָא, כִּי הֵיכִי דְּאָמְרִי אֱלִיבָא דְּבֵית שְׁמַאי) ?
 רַב חֲסִדָּא מִתְּרֵץ לְטַעְמִיָּה : דְּכוּלִּי עֲלֵמָא סְבָרִי הַלְלוּהָ סוֹף פִּירְקָא ;
 מַאן דְּאָמַר 'עַד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל' - שְׁפִיר ; וּמַאן דְּאָמַר 'עַד אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה' [עֲגֵרְסֵת רִש"י: קִסְבָּר] עַד וְעַד בְּכָלֵל (וְאִי אֲמִינָא 'עַד בְּצֵאת' - סְבָרִי עֲלֵמָא דְּאֶף בְּצֵאת בְּכָלֵל, מִשּׁוּם הֵכִי אָמַר 'עַד אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה' וְתוּ לֹא) ;
 וְנִימָא 'עַד הַלְלוּהָ', וְכִי תִימָא דְּלֹא יִדְעִינָן הִי הַלְלוּהָ - וְנִימָא 'הַלְלוּהָ שֶׁל אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה' ?
 קְשִׁיָּא .

רַבָּה בְּרַב רַב הוֹנָא מִתְּרֵץ לְטַעְמִיָּה : דְּכוּלִּי עֲלֵמָא הַלְלוּהָ = רִישׁ פִּירְקָא ; מַאן דְּאָמַר 'עַד אִם הֲבָנִים שְׁמַחָה' - שְׁפִיר ; וּמַאן דְּאָמַר 'עַד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל' סְבַר עַד וְלֹא עַד בְּכָלֵל (וְאִי הוּא אֲמִינָא 'עַד אִם הֲבָנִים', הוּא מִשְׁמַע עַד אִם הֲבָנִים וְלֹא אִם הֲבָנִים בְּכָלֵל) ;
 וְנִימָא (רשב"ם: לְמַאן דְּאָמַר עַד וְלֹא עַד בְּכָלֵל) 'עַד הַלְלוּהָ', וְכִי תִימָא 'דְּלֹא יִדְעִינָן הִי הַלְלוּהָ' - וְנִימָא 'עַד הַלְלוּהָ שְׁבִצָּתָא יִשְׂרָאֵל' - קְשִׁיָּא .

וְחֻתָּם בְּגֹאֻלָּה :
 אָמַר רַבָּא : קְרִיאת שְׁמַע (רשב"ם: בְּרַכַּת גֹּאֻלָּה שְׁאֲחֹר ק"ש) וְהַלֵּל (רשב"ם: שֶׁל עֲרֵבֵי פִסְחִים שְׁחֻתָּם גָּאֵל יִשְׂרָאֵל כו"ע דְּמִתְנִיתִין שְׁמִסְפֵּר וּמִשְׁבַּח עַל גֹּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל שְׁעֵבְרָה) - 'גָּאֵל יִשְׂרָאֵל' (רשב"ם: חֻתָּם גָּאֵל יִשְׂרָאֵל כְּרַבִּי עֲקִיבָא דְּמִתְנִיתִין, שְׁמִסְפֵּר וּמִשְׁבַּח עַל גֹּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל שְׁעֵבְרָה) ; דְּצִלוֹתָא 'גֹּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל', מֵאִי טַעְמָא ? - דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ (רשב"ם: שְׁאֲנוּ מִתְפַּלְלִין עַל הַעֲתִיד) .

אָמַר רַבִּי זִירָא : דְּקִידוּשָׁא - 'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצוּנוּ' (רשב"ם: דְּהוּדָאָה הִיא עַל שְׁעֵבֶר) ; דְּצִלוֹתָא - 'קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ', מֵאִי טַעְמָא ? - דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ (רשב"ם: לְפִי שְׁאֲנוּ אוֹמְרִים אוֹתָהּ בְּאֲמִצְעָתָא פְּתִילָה - רָאוּי לֵאמֹרָה בְּלִשׁוֹן בְּקִשָּׁה) .
 אָמַר רַב אַחָא בְּרַי יַעֲקֹב : וְצִרִיךְ שִׁיזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּקִידוּשׁ הַיּוֹם (רשב"ם: בֵּין בְּכוֹס בֵּין בְּתַפְלָה שֶׁל שַׁבָּת: בְּגִזְרָה שׁוּה דְּפִסְחָא, וּבִשְׁאֲרָא מוֹעֲדִים בְּמָה מְצִינוּ מִפְּסַח:), כְּתִיב הָכָא (דְּבָרִים טו, ג) [לֹא תֹאכַל עָלֶיךָ חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלֶיךָ מִצּוֹת לַחֵם עִנִּי כִּי בְּחֶפְזוֹן יֵצְאָתָּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם] לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם [צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ], וְכְתִיב הַתָּם (שְׁמוֹת כ, ז) זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ .

אָמַר רַבָּה בְּרַי שִׁילָא : דְּצִלוֹתָא - 'מִצְמִיחַ קֶרֶן יִשׁוּעָה' ; דְּאִפְטָרָא - 'מִגֵּן דּוֹד' (רשב"ם: בְּמִסְכַּת סוֹפְרִים (פֶּרֶק יג) תִּנְיָא לְהוּ לְבִרְכוֹת דְּהַפְטָרָה, וּמִפְּרָשׁ ד' מִגֵּן דּוֹד' אוֹמֵר, וּבְצִלוֹתָא שִׁיךְ לּוֹמַר טַפִּי 'מִצְמִיחַ קֶרֶן יִשׁוּעָה' מִשּׁוּם דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ, וְאֲנוּ מִבְּקִשְׁיָן שִׁימְיָח קֶרֶן יִשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל; וּרְבִינוּ שְׁלֵמָה הִיָּה אוֹמֵר: מִשּׁוּם הֵכִי לֹא שִׁיךְ לְמִימַר בְּתַפְלָה מִגֵּן דּוֹד, שְׁכַבְרָא אֲמַרְנוּ מִגֵּן אֲבִרָהֶם, וְתִרִי חֲתִימוֹת כְּהַדִּיד לֹא שִׁיךְ בְּתַפְלָה) .

(שמואל ב ז, ט) [וְהָיָה עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר הִלַּכְתָּ וְאָכַרְתָּ אֶת כָּל אִיבֶיךָ מִפְּנֵיךְ] וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ (כאברהם כיצחק ויעקב) (רשב"ם: נתן הנביא אמר לדוד כן מפי הקב"ה: שכשם שחותמים במגן אברהם - חותמין במגן דוד)

- תני רב יוסף: זהו שאומרים מגן דוד (רשב"ם: אבל דוד שהוא יחיד בברכה הקבועה לו - במי יחתמו אם לא במגן דוד?).

א"ר שמעון בן לקיש: (בראשית יב, ב) וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל [וְאֶבְרָכְךָ וְאֶגְדַּלְהָ שְׁמֶךָ וְהָיָה בְּרָכָה] - זהו שאומרים 'אלהי אברהם'; וְאֶבְרָכְךָ - זהו שאומרים 'אלהי יצחק'; וְאֶגְדַּלְהָ שְׁמֶךָ - זהו שאומרים 'אלהי יעקב'; יכול יהוה חותמין בכולן? תלמוד לומר: וְהָיָה בְּרָכָה: כך חותמין ואין חותמין בכולן (רשב"ם: מיהו שלשתן נזכרין בברכת אבות).

אמר רבא: אשכחתינא לסבי דפומבדיתא (רשב"ם: רב יהודה ורב עינא נבסוף פרק ראשון דסנהדרין (דף יז, ב)) דיתבי וקאמרי: בשבתא (רשב"ם: בשבת דעלמא שאינו יום טוב), בין בצלותא בין בקידושא 'מקדש השבת'; ביוםא טבא (רשב"ם: בלא שבתא) בין בצלותא ובין בקידושא 'מקדש ישראל והזמנים' (רשב"ם: דאילו בשבת ויום טוב חתים תרוייהו 'מקדש השבת וישראל והזמנים', כדמפרש במסכת ביצה (דף יז, ט)); ואמינא להו: אנא אדרבה דצלותא בין בשבתא בין ביוםא טבא 'מקדש ישראל'; בקידושא דשבתא 'מקדש השבת'; ביוםא טבא 'מקדש ישראל והזמנים'; ואנא אמינא טעמא דידי וטעמא דיזכו: טעמא דיזכו שבת דקביעא וקיימא (רשב"ם: מששת ימי בראשית ואינה תלויה בקביעת החודש), בין בצלותא ובין בקידושא 'מקדש השבת'; יומא טבא - דישראל הוא דקבעי ליה, דקמעברי ירחי וקבעי לשני - 'מקדש ישראל והזמנים' טעמא דידי צלותא דברבים איתא (משום כבוד רבים אומר) 'מקדש ישראל'; קידוש דביחיד איתא, בשבת 'מקדש השבת', ביום טוב 'מקדש ישראל והזמנים'; ולא היא: צלותא ביחיד מי ליתיה? וקידושא ברבים מי ליתיה (רשב"ם: בבית הכנסת ובסעודת חתן)?

ורבא סבר זיל בתר עיקר. עולא בר רב נחית קמיה דרבא, אמר כסבי דפומבדיתא, ולא אמר ליה ולא מידי, אלמא הדר ביה רבא. רב נתן - אבוה דרב הונא בריה דרב נתן - נחית קמיה דרב פפא אמר כסבי דפומבדיתא, ושבחיה רב פפא. אמר רבינא: אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר, ונחית קמיה שלוחא דציבורא, ואמר כסבי דפומבדיתא, והווי משתקי ליה כולי עלמא! אמר להו: שבקוהו; הילכתא כסבי דפומבדיתא, ולא הווי משתקו ליה.

משנה:

מזגו לו כוס שלישי - מברך על מזונו; רביעי - גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר (רשב"ם: בגמרא מפרש);

בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה; בין שלישי לרביעי לא ישתה. (רשב"ם: מצאתי בגמרת ירושלמי למה לא ישתה: כדי שלא ישתכר, דתו לא מצי למימר ההלל! ופריך התם: והלא כבר משוכר הוא: ששתה כבר הרבה בסעודתו! ומשני: יין שבתוך המזון אינו משכר, שלאחר המזון משכר; והוא הדין נמי דין שלפני המזון אינו משכר, ואם רצה לשתות בין ראשון לשני ישתה, דהא לא ממעט תנא אלא בין שלישי לרביעי.)

גמרא:

אמר ליה רב חנן לרבא: שמע מינה ברכת המזון טעונה כוס! אמר ליה: ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה.

רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר:

(פסחים ק"ח, א)

מאי 'ברכת השיר'?

רב יהודה אמר: יהללוך ה' אלהינו (רשב"ם: וגומדין בו בא"י מלך מהולל בתשבחות, וזו היא ברכת השיר דמתניתין, כלומר: ברכת השבח);

ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. (רשב"ם: אף 'נשמת' דהיינו ברכת השיר דמתניתין, דאילו 'יהללך' אנו אומרים בכל יום שאומרים בו את ההלל, ומאי שנא ליל פסח דנקט - אם לא להוסיף עוד ברכה

אחרת? והיינו דאמר 'הלכה כרבי יוחנן בתרבייהו' וקבעוהו לאחר הלל הגדול שצריך לאומרו, כדלקמן, דהשתא איכא ברכה בכל חדא וחדא, והכי הוא מילתא שפיר; כך נראה בעיני.

תנו רבנן: 'רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון;

ויש אומרים (תהלים כג, א) [מזמור לדוד] ה' רעי לא אֶחָסֶר (רשב"ם: על שם המזון שאכלו צריך לומר);

מהיכן 'הלל הגדול'?

רבי יהודה אומר: מהודו [לה' כי טוב כי לעולם חסדו] (תהלים קלו, א) עד [ולא עד בכלל!] (תהלים קלז, א) [על נהרות בבל] [שם ישבנו גם בכינו בְּזַכְרֵנו אֶת צִיּוֹן] [כלומר: פרק קלו, שבו כו פסוקים];

ורבי יוחנן אומר: משיר המעלות (תהלים קלד) עד נהרות בבל (תהלים קלז) [כלומר: פרקים קלד-קלו];

רב אחא בר יעקב אומר: מ-כי יעקב בחר לו יה [ישראל לסגלתו] (תהלים קלה, ד) עד נהרות בבל (תהלים קלז);

ולמה נקרא שמו 'הלל הגדול'?

אמר רבי יוחנן: מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (דכתיב הודו לאל השמים [תהלים קלז, כו]...) נתן לחם לכל בשר (תהלים קלו, כה) והיינו דבר גדול).

אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה הודו [בפרק קלה] כנגד מי? כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו.

אמר רב חסדא: מאי דכתיב הודו לה' כי טוב [כי לעולם חסדו] (תהלים קלו, א)? - הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו (מפסידו ממון ומכפר על גופו; רשב"ם: בטובה שהשפיע לו, והכי משמע כי טוב כי לעולם חסדו: חסד הוא עושה לעולם בכי טוב, כלומר בטוב שנתן לו): עשיר בשורו, ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה.

אמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה, דאילו כיולדה כתיב בְּעֶצֶב [בראשית ג, טז]: אֶל הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרֵבָה עֲצָבוֹךָ וְהִרְבֵּךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֵל אִישׁ תְּשׁוּקֶתָּהּ וְהוּא יְמַשְׁלֶךָ, ובמזונות כתיב בְּעֶצְבוֹן [בראשית ג, יז]: וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְרֶךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ (רשב"ם: בעצבון - תרי משמע).

ואמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, דאילו בגאולה כתיב [בראשית מח, טז] הַמִּלֶּאכָה הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע [וְיִבְרָךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקְרָא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבִתִּי אֲבָרְהָם וְיִצְחָק וְיִדְּגוּ לָרֶב בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ] - מלאך בעלמא, ואילו במזונות כתיב [בראשית מח, טז] [וְיִבְרָךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְוּ אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבָרְהָם וְיִצְחָק] הָאֱלֹהִים הָרָעָה אֶתִּי [מְעוּדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה].

אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר הקב"ה לאדם (בראשית ג, יח) וְקוֹץ וְדִרְדֹר תִּצְמִיחַ לְךָ [וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה] - זלגו עיניו דמעות; אמר לפניו: רבונו של עולם! אני וחמורי נאכל באכוס אחד?!

כיון שאמר לו: [בראשית ג, יט] בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם [עַד שׁוֹבֶךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לִקְחָתָּהּ כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תִּשׁוּב] - נתקרה דעתו.

אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה ועדיין לא פלטינו מינה דקא אכלינו עיסבי דדברא.

אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף (רשב"ם: כלומר: נס גדול עושה לו הקדוש ברוך הוא למי שנותן לו מזונות - כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף; ונפקא מיניה למבעי רחמי), דכתיב (תהלים קלו, כה) נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר [כי לעולם חסדו] וסמך ליה (תהלים קלז, ג) לָגִזְרִים סוּף לָגִזְרִים [כי לעולם חסדו].

אמר רבי אלעזר בן עזריה: קשין נקביו של אדם (כשהוא עצור) כיום המיתה וכקריעת ים סוף, שנאמר (ישעיהו נא, יד) מִהֵר צָעָה לְהַפְתִּיחַ [ולא ימות לשחת ולא יִחָסֵר לַחֲמוֹ] (רשב"ם: צועה - לשון עצור וחגור, כמו צעה ברב כחו) (ישעיהו סג, א) וכתב בתריה (ישעיהו נא, טז) [וְאָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ] רָגַע הָיִם וַיִּהְיֶמוּ גִלְיוֹ [ה' צָבָאוֹת שְׁמוֹ].

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המבזה את המועדות (רשב"ם: שעושה מלאכה בחולו של מועד דכתיב: (שמות לד, יח) את חג המצות תשמר, ונפקא לן במסכת חגיגה (דף יח, א) איסור מלאכה בחולו של מועד) כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר (שמות לד, יז) אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ, וכתוב בתריה (שמות לד, יח) את חג המצות תשמר [שבִּעֵת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאֵבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאֵבִיב יֵצֵאת מִמִּצְרָיִם];

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע (רשב"ם: שמקבלו ומאמינו על חבירו; אף על גב דלקבוליה לא מיבעי ליה - למיחש ליה מיבעי, כדמפרש במסכת נדה (דף סא, א)), וכל המעיד עדות שקר בחבירו - ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר (שמות כב, ל) וְאִנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרַבְשֵׁהָ טָרְפָה לֹא תֹאכְלֶנָּה לְפָלֶל תִּשְׁלַכְנָהּ אֹתוֹ, וכתוב בתריה (שמות כג, א) לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֹא [אל תִּשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֹא] וְשָׂעָה לְהִיתָ עֵד חָמָס, וקרי ביה 'לא תשיא' (וקרי ביה לא תשיא רשב"ם: נראה בעיני דלא גרסינן ליה דכולהו משתמע מלא תשא: שכשמשפר או מעיד - הרי נושא בפיו שמע שוא) .

וכי מאחר דאיכא הלל הגדול (רשב"ם: הלל הגדול שמשובח יותר, כמו שפירש רבי יוחנן למעלה, משום דכתיב ביה (תהלים קלו, כה) נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר), אֲנִי מֵאֵי טַעֲמָא אֲמַרִּין הָאֵי (רשב"ם: מאי טעמא אמרינן האי היללא על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא על הציבור לכשנגאלין) ? משום שיש בו חמשה דברים הללו (רשב"ם: דמיירי נמי בגאולה) : יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח : יציאת מצרים - דכתיב (תהלים קיד, א) בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם [בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז], וקריעת ים סוף - דכתיב (תהלים קיד, ג) הִינֵּם רְאֵה וַיֵּנֶס [הִיָּרֵד יָסֵב לְאַחֹר], מתן תורה - דכתיב (תהלים קיד, ד) הִהְרִים רָקְדוּ כְּאִילָנִים [גְּבֻעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן] (רשב"ם: בשעת מתן תורה, דכתיב (תהלים סח, יז) לָמָּה תִרְצְדוּן הָרִים וְגו'), תחיית המתים - דכתיב (תהלים קסז, ט) אֲתַהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' [בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים], חבלו של משיח - דכתיב (תהלים קטו, א) לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ [כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמֻתְךָ].

ואמר רבי יוחנן: לא לנו ה' לא לנו - זו שעבוד מלכיות . איכא דאמרי אמר רבי יוחנן: לא לנו ה' לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג . רב נחמן בר יצחק אמר: מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם, שנאמר (תהלים קטז, ט) [וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא] אָנָּה ה' מַלְטָה נַפְשִׁי; חזקיה אמר: מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו :

ירידתן - דכתיב (תהלים קטו, א) לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ - אמר חנניה ; כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד - אמר מישאל ; עַל חֶסֶדְךָ עַל אֲמֻתְךָ - אמר עזריה ; (תהלים קטו, ב) לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם [אֵינָהּ נָא אֱלֹהֵיהֶם] - אמרו כולן ; עלייתן מכבשן האש - דכתיב (תהלים קיז, א) הִלָּלוּ אֵת ה' כָּל גּוֹיִם - אמר חנניה ; שְׁבָחוּהוּ כָּל הָאֲמִיִּם - אמר מישאל ; (תהלים קיז, ב) כִּי גִבֹר עָלֵינוּ חֶסֶדוֹ - אמר עזריה ; וְאָמַת ה' לְעוֹלָם הִלְלוּ יָהּ - אמרו כולן ; ויש אומרים : וְאָמַת ה' לְעוֹלָם גְּבִירָאֵל אֲמָרוּ (רשב"ם: כשניצולו חנניה מישאל ועזריה, והוא היה שם, דכתיב (דניאל ג, כה) וַיְהִי דִּי רַבִּיעִיא רַבִּיעָאָה דְּמָה לְבָר אֱלֹהִין) : בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש (רשב"ם: שעל שם כן נקרא אמרפל על שם שאמר והפיל את אברהם בכבשן), אמר גבריאל לפני הקדוש ברוך הוא : רבונו של עולם! ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש! אמר לו הקב"ה : אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו ; נאה ליחיד להציל את היחיד ; ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה - אמר : תזכה ותציל שלשה מבני בניו (רשב"ם: לפי שהקדוש ברוך הוא הבטיחו על כך כשנשלך אברהם באור כשדים, וכשקיים לו - אמר : וְאָמַת ה' לְעוֹלָם שְׁקִיִּים הַבְּטַחְתּוּ) .

דרש רבי שמעון השלונאי : בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש - עמד יורקמו שר הברד לפני הקב"ה, אמר לפניו : רבונו של עולם! ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש! אמר לו גבריאל : אין גבורתו של הקב"ה בכך, שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש, אלא אני שר של אש - ארד ואקרר מבפנים

(פסחים ק"ח, ב)

ואקדיח מבחון (לשרוף את הזורקים אותן לתוך האור, דכתיב (דניאל ג, כב) גְּבִרְיָא אֱלֹף דִּי הִסְקוּ לְשַׂדְרָךְ מִיֶּשֶׁד וְעַבְדֵּי נְגוּ קְטַל הַמוֹן שְׁבִיבָא דִּי נוֹרָא) ואעשה נס בתוך נס ! אמר לו הקב"ה : רד !

באותה שעה פתח גבריאֵל ואמר: "וְאַמֶּת־ה' לְעוֹלָם (שקיים לי דברו ושמר לי הבטחתו שהבטיחני להציל מבני בניו של אברהם)";

רבי נתן אומר: וְאַמֶּת־ה' לְעוֹלָם דגים שבים אמרוהו, כדרב הונא, דאמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור - מקטני אמנה היו, וכדדרש רבה בר מרי: מאי דכתיב: (תהלים קו, ט) [אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׁכִּילוּ נִפְלְאוּתֵיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רַב חֲסִדֶיךָ] וַיִּמְרוּ עַל יָם בַּיָּם סוּף? - מלמד שהמרו ישראל באותה שעה, ואמרו: "כשם שאנו עולין מצד אחד - כך מצריים עולים מצד אחר"!

אמר לו הקב"ה לשר של ים: פלוט אותן ליבשה (רשב"ם: וניתנו לקבורה שם בזכות שאמרו (שמות יז, כה) כִּי יָדוּד נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם והיינו דכתיב (שם טו, יב) נָטִיתָ יָמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֹרֶץ: שנשבע הקב"ה לארץ שלא תענש על קבורתן)!

אמר לפניו: רבונו של עולם! כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה (פרנסה לדגים) וחוזר ונוטל ממנו?

אמר לו: אתן לך אחד ומחצה שבהן!

אמר לו: רבונו של עולם! יש עבד שתובע את רבו?

אמר לו: נחל קישון יהא לי ערב.

מיד פלט אותן ליבשה ובאו ישראל וראו אותן, שנאמר (שמות יז, ל) [וַיֹּשַׁע יְדוּד בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם] וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שַׁפַּת הַיָּם. מאי 'אחד ומחצה שבהן'?

דאילו בפרעה כתיב (שמות יד, ט) [וַיִּקַּח] שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחוּר [וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל כָּלָו], ואילו בסיסרא כתיב (שופטים ג, ד) [וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' כִּי] תַּשַּׁע מֵאוֹת רֶכֶב בְּרָזָל [לוֹ וְהוּא לַחֵץ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֲזָקָה עֲשָׂרִים שָׁנָה];

כי אתא סיסרא - אתא עליהו בדקרי דפרוזא; הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם, דכתיב (שופטים ה, כ) מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים [מִמַּסְלּוֹתֵם נִלְחָמוּ עִם סִיסְרָא]; כִּיּוֹן דִּנְחִיתוּ כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם עֲלֵיהֶם אֶקְדִּירוּ הַנִּי דְקָרִי דְפָרוּזָא נִחִיתוּ לֶאֱקָדְרוּ לִמְסִיחֵי נַפְשֵׁיהֶם בְּנַחֲל קִישׁוֹן [הכי גרסין: כיון דנחיתו כוכבי שמיא עליהו נחיתו לאקדרי נפשיהו בנחל קישון].

אמר לו הקב"ה לנחל קישון: לך והשלם ערבונך!

מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים שנאמר (שופטים ה, כא) נַחֲל קִישׁוֹן גָּרַפָם נַחֲל קְדוּמִים [נַחֲל קִישׁוֹן תִּדְרֹכִי נִפְשֵׁי עַז] (רשב"ם: כדכתיב (קהלת א, ט) כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם).

מאי נחל קדומים? - נחל שנעשה ערב מקדם;

באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו: (תהלים קיז, ב) וְאַמֶּת־ה' לְעוֹלָם (ששילם לנו מתנותינו מחיל פרעה להתפרנס ממנו).
אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב (תהלים קיג, ט) מוֹשִׁיבֵי עֶקְרֵת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה הִלְלוּהָ?

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה (רשב"ם: הזקנים והחשובים שבהן אמרו על שאינם חשובים כל כך, כדמשמע אִם הַבָּנִים: שהאם צועקת על הבנים ששמוה עקרת הבית): רִיבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם!

שמוני בניך (מרוב חטאתם בגלות) כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים (והיינו עֶקְרֵת הַבַּיִת).

דרש רבא: מאי דכתיב (תהלים קטז, א) אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע ה' [אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי]?

אמרה כנסת ישראל: ריבוננו של עולם! אימת אני אהובה לפניך

(רשב"ם: אֶהְבֵּתִי משמע כמו אהבתני, כלומר: אהבת אותי)? - בזמן שתשמע קול תחנוני;

(תהלים קטז, א) [שִׁמְרָ פִּתְאִים ה'] דְּלוּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ? - אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה

ריבוננו של עולם! אף על פי שדלה אני במצות - לך אני ולי נאה

להושיע (רשב"ם: יותר מכל האומות, שהרי ישראל ייחדוך)!

אמר רב כהנא: כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי - שלח לו רבי:

אמור לנו שנים ושלושה דברים שאמרת לנו משום אביך! (רשב"ם: בהרבה

מקומות בש"ס מצינו ששלח לו רבי לרבי ישמעאל ברבי יוסי בחליו כן, והדברים שהשיב לו כאן לא השיב לו

פעם אחרת; ושמא חלאים הרבה חלה רבי ישמעאל, ובכל פעם שלח לו רבי והוא משיב לו; אי נמי כולן

השיבן בפעם אחת, ובש"ס סידרן במסכתות כל אחת על מקומה.)

שלח לו: כך אמר אבא:

מאי דכתיב (תהלים קיז, א) הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם [שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים פסוק ב כִּי גִבֹּר עֲלֵינוּ חֲסִדוֹ וְאַמֶּת

ה' לְעוֹלָם הִלְלוּהָ]: אומות העולם (לשבוחי), מאי עבדיהו (משום דגבר עלינו

חֲסִדוֹ? הא עלן לשבוחי)?

הכי קאמר: הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם - אגבורות ונפלאות דעביד בהדיהו

(דחזיתו שעשה לי), כל שכן אנו כִּי גִבֹּר עֲלֵינוּ חֲסִדוֹ (רשב"ם: יותר מכל אומה ולשון);

ועוד שלח לו: עתידה מצרים שתביא דורון למשיח; כסבור אינו מקבל מהם? - אמר לו הקב"ה למשיח: קבל מהם! אכסניא עשו לבניי במצרים!

מיד (תהלים סח, לב) יֵאָתִיו חֲשֻמָּנִים מִנִּי מִצְרַיִם [כּוֹשׁ תְּרִיץ יָדָיו לְאַלְהֵימָם] (יֵאָתִיו חֲשֻמָּנִים דּוֹרוֹנוֹת לַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ לִירוּשָׁלַיִם, כְּדֹכְתִּיב לַעֲיִל מִיִּנְיָה [פסוק ל] מִהִיכָלָךְ עַל יְרוּשָׁלַם לָךְ יוֹבִילוּ מַלְכִים שָׁי) ; נִשְׁאָה כּוֹשׁ קָל וְחוֹמֶר בַּעֲצָמָה: וּמָה הִלְלוּ שֶׁנִּשְׁתַּעֲבְדוּ בָהֶן, כֵּךְ אֲנִי שֶׁלֹּא נִשְׁתַּעֲבַדְתִּי בָהֶן לֹא כָל שָׁכֵן!

אמר לו הקב"ה: קבל מהם!

מיד כּוֹשׁ תְּרִיץ יָדָיו לְאַלְהֵימָם

נִשְׁאָה מַלְכוּת רוֹמִי הִרְשָׁעָה קָל וְחוֹמֶר בַּעֲצָמָה: וּמָה הִלְלוּ שֶׁאֵין אַחִיהֶן כֵּךְ - אֲנוּ שֶׁאֲנוּ אַחִיהֶן לֹא כָל שָׁכֵן!

אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל: (תהלים סח, לא) גָּעַר חֵית קִנָּה [עֲדַת אֲבִירִים בְּעִגְלֵי עֲמִים מִתְרַפֵּס בְּרָצִי כֶסֶף בְּזָר עֲמִים קְרִבּוֹת יַחְפָּצוּ]: גַּעֲזֹר חֵיהָ (רשב"ם: אומה הרשעה) וְקִנָּה לָךְ עֵדָה (וְקִנָּה עֲדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הַקְּנִיִּים בִּיעָר) ; (רשב"ם: ואית דמפרשי מצרים וכוש, דכתיב אֲבִירִים, וְלֹא נִהְיָא: דַּסְתָּם עֲדָה יִשְׂרָאֵל) .

דבר אחר: גָּעַר חֵית קִנָּה - (רשב"ם: קִנָּה דריש לשון קנינים) שְׁדָרָה בֵּין הַקְּנִיִּים, דְּכֹתִיב (תהלים פ"ד) יְכַרְסֶמֶנָה חֲזִיר מִיעָר וְזִיז שְׂדֵי יִרְעָנָה (חזיר מיער - זה אדום, שכתוב בה (דניאל ז, יז) אֲכָלָה וּמִדָּקָה וּשְׂאֵרָא בְּרִגְלָהּ רָפְסָה וְזֶה דְּרָכּוֹ שֶׁל חֲזִיר) .

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: גַּעֲזֹר בַּחֵיהָ שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהָ נִכְתָּבִין בְּקוֹלָמוֹס אֶחָד (כלומר: פה אחד להם להרע) [קולמוס נעשה מקנה] (רשב"ם: אס בא ישראל לדין לפנייהם - כולן מחייבין אותו; מדכתיב קִנָּה ולא כתיב קנינים - משמע קולמוס אחד) .

עֲדַת אֲבִירִים בְּעִגְלֵי עֲמִים - שֶׁשָּׁחֲטוּ אֲבִירִים כַּעֲגָלִים שֶׁאֵין לָהֶם בַּעֲלִים (רשב"ם: בְּעִגְלֵי עֲמִים עֲגָלִים שֶׁל כָּל הָעוֹלָם הִפְקִד שֶׁאֵין לָהֶם בַּעֲלִים) ;

מִתְרַפֵּס בְּרָצִי כֶסֶף - שְׁפוּשְׁטִין יָד (מִתְרַפֵּס - מִתִּיר פֶּס = פּוּשְׁטִי) לִקְבֹּל מִמּוֹן וְאֵין עוֹשִׂין רִצּוֹן בַּעֲלִים (בְּרָצִי כֶסֶף כלומר: מתנים עם ישראל לעשות רצונם בשוחד שהם מקבלים, ואין מקיימין דבריהם) ;

(תהלים סח, לא) גָּעַר חֵית קִנָּה עֲדַת אֲבִירִים בְּעִגְלֵי עֲמִים מִתְרַפֵּס בְּרָצִי כֶסֶף [פסוק] בְּזָר עֲמִים קְרִבּוֹת יַחְפָּצוּ: מִי גֵרָם לָהֶם לִישְׂרָאֵל שֶׁיִּתְפָּזְרוּ לְבֵין אֲוִמוֹת הָעוֹלָם? - קְרִיבּוֹת שֶׁהֵיוּ חִפְצִין בָּהֶן .

ועוד שלח לו: שלש מאות וששים וחמשה שווקים בכרך גדול של רומי, וכל אחד ואחד היו בו שלש מאות וששים וחמשה בירניות (רשב"ם: מגדלים), וכל בירנית ובירנית היו בו שלש מאות וששים וחמשה מעלות, וכל מעלה ומעלה היו בו כדי לזון את כל העולם כולו .

אמר רבי שמעון ברבי לרבי, ואמרי לה לרבי ישמעאל ברבי יוסי לרבי: הֲנִי לִמֵּן לָךְ וּלְחֻבְרָךְ וּלְחֻבְרוֹתָךְ (רשב"ם: לחברי חבירך), שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו

כג, יח) [וְהָיָה] סִחְרָה וְאֶתְנַנָּה קָדֵשׁ לָהּ לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יִחָסֵן כִּי לִישְׁבִּים לִפְנֵי ה' [וְהָיָה סִחְרָה לְאָכֹל לְשִׁבְעָה וּלְמַכְסָה עֵתִיק] ;

מאי לא יֵאָצֵר?

תני רב יוסף: לֹא יֵאָצֵר זֶה בֵּית אוֹצָר (רשב"ם: של תירוש דגן ויצהר), וְלֹא יִחָסֵן זֶה בֵּית גְּנִיזָה (וְלֹא יִחָסֵן רשב"ם: לשון חוסן; זֶה בֵּית גְּנִיזָהּ שֶׁל כֶּסֶף וְזֶה הַגְּנִזוֹן וְשִׁמוּנִים בַּחוּזָק וּבַחוּסָן) ;

מאי כִּי לִישְׁבִּים לִפְנֵי ה'?

אמר רבי אלעזר:

(פסחים קיט, א)

זֶה הַמְּכִיר מְקוֹם חֲבִירוֹ בִּישִׁיבָה (שיודע לומר: "זה מקום מיושב לפלוני, זה של פלוני"; דְּהוּאִיל וּמְכִיר הוּא מְקוֹם כּוֹלֵם - רְגִיל הוּא לִישֵׁב שֶׁם תָּמִיד) .

איכא דאמרי אמר רבי אלעזר: זֶה הַמְּקַבֵּל פְּנֵי חֲבִירוֹ בִּישִׁיבָה מאי וְלְמַכְסָה עֵתִיק?

זֶה הַמְּכִסָּה דְּבָרִים שְׂכִיסָה עֵתִיק יוֹמִין (רשב"ם: זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּכֹתִיב (דניאל ז, ט) וְעֵתִיק יוֹמִין יָתֵב), וּמֵאִי נִינְהוּ? - סִתְרֵי תוֹרָה (מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה וּמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית; רשב"ם: מַעֲשֵׂה הַמִּרְכָּבָה וּמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית וּפִירוּשׁוֹ שֶׁל שֵׁם, כְּדֹכְתִּיב (שמות ג, טו) זֶה שְׁמִי לְעֹלָם; וְהַמְּכִסָּה - הֵייוֹנוֹ שֶׁאֵינוֹ מוֹסֵר אוֹתָם לְכָל אָדָם, אֲלֵא לְמִי שֶׁלָּבּוֹ דּוּאָג, כְּדֹאמְרִינָן בַּפֶּרֶק 'אֵין דּוֹרְשִׁין' (חגיגה דף יג, א) - זֶה הַמְּגַלָּה דְּבָרִים שְׂכִיסָן עֵתִיק יוֹמִין; וְהִכִּי מִשְׁמַע לַמְּכִסָּה סִתְרֵי תוֹרָה שֶׁהֵיוּ מְכֻסִּין מִתְחַלָּה, וְעֵתִיק יוֹמִיא גִילָן וְנָתַן רִשּׁוֹת לְגִלּוֹתָן, וּמִי שֶׁמְגַלָּה אוֹתָן - זֹכֶה לְמָה שֶׁאֲמֹר בַּפֶּסוּק זֶה) ;

וְאִיכָא דְּאֲמַרִּי: זֶה הַמְּגַלָּה דְּבָרִים שְׂכִיסָה עֵתִיק יוֹמִין; מֵאִי נִינְהוּ? - טַעְמֵי תוֹרָה .

אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי: מאי דכתיב (תהלים יג, א) **לִמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד**? זמרו למי שנוצחין אותו ושמה (מדלא כתיב 'לנצח' משמע שנותן כח לבריות לנצחו; רשב"ם: **לִמְנַצֵּחַ** לשון מפעיל; מדלא כתיב לנוצח משמע שנותן ניצוח לבריותו שינצחוהו); בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: בשר ודם, מנצחין אותו ועצב; אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמה, שנאמר (תהלים קו, כג) **וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לִוְלֵי מִשָּׁה בַּחִירוֹ עֶמֶד בְּפָרֶץ לִפְנֵיו [לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהֶשְׁחִית] (לִוְלֵי מִשָּׁה בַּחִירוֹ - אלמא משתבח ביה קרא במשה, וקרי ליה בחירו, משום דהשיב חמתו מהשחית, אלמא שמח הוא בכך; רשב"ם: משום דעמד בפּרץ לפניו, ומדמשבח ביה - משמע שמח הוא בכך) .**

אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי, אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי יהודה נשיאה: מאי דכתיב (יחזקאל א, ח) **וַיְדִי אֶדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם [עַל אַרְבַּעַת רַבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעַתָּם]** 'וידו' כתיב - זה ידו של הקדוש ברוך הוא, שפרוסה תחת כנפי החיות, כדי לקבל בעלי תשובה מיד מדת הדין (שמקטרגת ואומרת "לא תקבלם", והוא מקבלם בסתר) .

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם - יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר (בראשית מז, יד) **וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׂבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרָעָה**; אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות מניין? תלמוד לומר (בראשית מא, נח) **וְכָל הָאֶרֶץ בָּאוּ מִצְרֵימָה [לְשֹׁבֵר אֶל יוֹסֵף כִּי חֹזֵק הָרָעַב בְּכָל הָאֶרֶץ];** וכשעלו ישראל ממצרים - העלוהו עמהן, שנאמר (שמות יב, לו) **[וְהָיָה נֶתֶן אֶת חֹן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלֻּם] וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם**; רב אסי אמר: עשאוה כמצודה זו (רשב"ם: **וַיִּנְצְלוּ** - דרשין לשון מצודה) (שפורסים לעופות לצוד) שאין בה דגן (ואין עוף נפנה אליה); רבי שמעון אמר: כמצולה שאין בה דגים; (רשב"ם: גבי מצודה גרסינן דגן: שדרך ליתן דגן במצודה שפורסין לפני העופות: כשאין בה דגן - אין עוף נפנה אליה; גבי מצולה - דהיינו מים - גרסינן 'דגים';)

והיה מונח עד רחבעם;
בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, שנאמר (מלכים א יד) **וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רַחֲבֵעַם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם [עַל יְרוּשָׁלַיִם] וַיִּקַּח אֶת אוֹצְרוֹת בֵּית ה' ואת אוצרות בית המלך;**
בא זרח מלך כוש ונטלו משישק;
בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש (מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת זרח באסא קראי [בדברי הימים ב פרק יד]) **וַיִּשְׁגְּרוּ לַהֲדַרִּימוֹן בֶּן טַבְרִימוֹן (מֶלֶךְ אֲרָם לַעֲזֹר לוֹ עַל בַּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל; וְקִרְאִי נִינְהוּ [דְּבָרֵי הַיָּמִים ב פֶּרֶק טז])**;
באו בני עמון ונטלו מהדרימון בן טברימון;
בא יהושפט ונטלו מבני עמון (ומלחמת יהושפט בעמונים קראי; ודרך הראשונים להביא גזניהם עמהם במלחמתם, כדי שימשך לבם אחר ממונם ולא יברחו; רשב"ם: וכשהן מנוצחין הנוצחין נוטלים ממונן), והיה מונח עד אחז;
בא סנחריב ונטלו מאחז;
בא חזקיה ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה;
באו כשדיים ונטלוהו מצדקיה;
באו פרסאים ונטלוהו מכשדיים, באו יווניים ונטלוהו מפרסאים, באו רומיים ונטלוהו מיד יווניים (רשב"ם: כשדיים תפשו את צדקיהו - קראי; פרסאים קבלו המלכות מכשדיים, דכתיב (דניאל ה, כח) **פָּרַס פְּרִיסַת מַלְכוּתָא וַיְהִיבַת לְמַדִּי וּפָרַס;** ויוונים קיבלו המלכות מפרסאים - מפורש בספר יוסיפון, וגם רומיים שקיבלו המלכות מיוונים מפורש שם, ובפרק קמא דעבודה זרה (נדף ח, ב).)

- ועדיין מונח ברומי.

אמר רבי חמא ברבי חנינא: שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים: אחת נתגלה לקרח, ואחת נתגלה לאנטונינוס בן אסירוס, ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא.

(קהלת ה, יב) **[גַּם רָעָה חוֹלָה רְאִיתִי תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ] עֶשֶׂר שָׁמוֹר לְבַעְלִיו לְרַעְתּוֹ**; אמר רבי שמעון בן לקיש: זו עשרו של קרח (רשב"ם: שעל ידי רוב ממונו נתגאה ונטרד מן העולם) .
(דברים יא, י) **[וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתוֹ וְלֹאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאֵב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאֶרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַעֵם וְאֶת בְּתֵיהֶם וְאֶת אֲהֻלֵיהֶם] וְאֶת כָּל הַיְּקוּם אֲשֶׁר בְּרִגְלֵיהֶם [בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל];** אמר רבי אלעזר: זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (שממשח לבו) .

אמר רבי לוי: משאוי שלש מאות (רשב"ם: שלש מאות לאו דוקא, וכן כל שלש מאות שבש"ס) פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח, וכולהו אקלידי (מפתחות) וקליפי (פותחות, שקורין בלעז שרדור"א) דגלדא (של מרצופים [כלי קבוצה] של עור שנושאים על סוסים וחמורים וגמלים; רשב"ם: ואף על פי כן היה משוי שלש מאות פרדות).

>דיא"ש [דוד ישי אחים שמואל] אדי"ש [אחים דוד ישי שמואל] כשר"ך [כולם שמואל דוד כולם] מאוד"ך [מקום] סימן <
אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:
(תהלים קיח, כא) אוֹדֶה כִּי עֲנִיתָנִי [ותִּהְיֶה לִי לִישׁוּעָה] - אמר דוד;
(תהלים קיח, כב) אֶבֶן מַאֲסוֹ הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ פִּנֵּה - אמר ישי (אֶבֶן מַאֲסוֹ הַבּוֹנִים - כלומר: דוד, שמימיו רועה צאן היה ונעשה ראש);
(תהלים קיח, כג) מִמֶּת ה' הִיתָה זֹאת [היא נפֶּלֶאת בְּעֵינֵינוּ] - (נפֶּלֶאת בְּעֵינֵינוּ לשון רבים) אמרו אחיו;
(תהלים קיח, כד) זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' [נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ] - אמר שמואל (שמואל היה מתנבא עליהם שסופן לגיל ולשמוח שיושיעם מיד אויביהם);
(תהלים קיח, כה) אֲנֵא ה' הוֹשִׁיעָה נָא - אמרו אחיו (כלומר: על ידי דוד);
אֲנֵא ה' הַצִּלִּיחָה נָא - אמר דוד (שיצליח במלכותו);
(תהלים קיח, כו) בְּרוּךְ הֵבֵא בָשֶׁם ה' - אמר ישי;
בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ה' - אמר שמואל (שיברך כולם, כלומר: מברכין אנו אתכם);
(תהלים קיח, כז) אֵל ה' וַיֹּאֶר לָנוּ - אמרו כולן (לנו לשון רבים);
אֶסְרוּ חַג בְּעֵבְתֵּיכֶם (הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח) [עַד קֶרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ (רשב"ם: ומתן דמן למזבח)] - אמר שמואל;
(תהלים קיח, כח) אֲלֵי אֶתֶּה וְאוֹדֶךָ - אמר דוד;
אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמֶךָ - אמרו כולן.

תנן התם [סוכה פ"ג מ"א]: 'מקום שנהגו

(פסחים קיט, ב)
לכפול (כל ההלל) - יכפול; לפשוט - יפשוט; לברך אחרי - יברך;
הכל כמנהג המדינה.
אמר אביי: לא שנו אלא לאחריו, אבל לפניו - [מצוה] לברך,
דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן.
מאי משמע דהאי 'עובר' לישנא דאקדומי הוא?
אמר רב נחמן בר יצחק: דכתיב (שמואל ב יח, כג) [וַיְהִי מָה אַרְוֵץ וַיֹּאמֶר לוֹ רוּחַ]
וַיֵּרֶץ אַחִימֵעַץ דָּרֶךְ הַכֶּכֶר וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוֹשִׁי;
אביי אמר מהכא: (בראשית לג, ג) [וַיִּשְׁתַּחוּ אֶרְצָה שִׁבְעַת פְּעָמִים עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אֲחִיו];
איכא דאמרי מהכא: (מִיכָה ב, יג) [עֲלֶה הַפָּרֶץ לַפְּנִיָּהם פָּרְצוּ וַיַּעֲבְרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בּוֹ] וַיַּעֲבֹר מִלֵּכָם לַפְּנִיָּהם וְה' בְּרֹאשָׁם.

תניא: 'רבי כופל בה דברים' (מעט היה כופל, כגון מברוך הָבָא (תהלים קיח, כו) ולמטה);
רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים;
מאי 'מוסיף'?
אמר אביי: מוסיף לכפול מ-אוֹדֶה (תהלים קיח, כא) למטה. (רשב"ם: ולי נראה משום כבוד ישי ושמואל ודוד ואחיו שאמרוהו מאודך ולמטה, כדאמרן לעיל: כופלין אותו; ויש לשונות אחרות ולא נהירא.)

דרש רב עזירא; זימנין אמר ליה משמיה דרב, וזימנין אמר ליה משמיה דרב אסי:
מאי דכתיב (בראשית כא, ח) וַיִּגְדַּל הַיֵּלֶד וַיִּגְמַל [וַיַּעַשׂ אֲבָרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בַּיּוֹם הַגָּמֵל אֶת יִצְחָק]?
- עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק;
לאחר שאוכלין ושותין - נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך, ואומר להן: איני מברך, שיצא ממני ישמעאל!
אומר לו ליצחק: טול וברך!
אומר להן: איני מברך, שיצא ממני עשו!
אומר לו ליעקב: טול וברך!

אומר להם: איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאוסרן עלי!
 אומר לו למשה: טול וברך!
 אומר להם: איני מברך, שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי (רשב"ם: שנקבר מול בית פעור ולא זכו עצמותיו ליכנס בארץ כעצמות יוסף שנקברו בארץ, כדכתיב (יהושע כד, לב) וְאֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף ... קָבְרוּ בְשֵׁכֶם והיינו דכתיב (דברים ז, כב) כִּי אֲנֹכִי מֵת בְּאֶרֶץ הָאֵת בחוצה לארץ אֵינִי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן אֶפִּילוּ לְאַחַר מִיתָה לֹא יַעֲבֹרוּ עֲצָמוֹתַי אֶת הַיַּרְדֵּן);
 אומר לו ליהושע: טול וברך!
 אומר להן: איני מברך, שלא זכיתי לכן, דכתיב [ב] יהושע בן נון (דברי הימים א ז, כז) נֹון בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ (ממשפחת אפרים בן יוסף חשיב, ואזיל עד יהושע, ולא משכח ברא ליהושע);
 אומר לו לדוד: טול וברך!
 אומר להן: אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר (תהלים קטז, יג) כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא.

משנה :

אין מפטירין (מפטירין - לשון הנפטר מחבירו: כשנפטרים מן הסעודה - מביאין מיני המתיקה; רשב"ם: כלומר: כשנפטרים מן הסעודה [בליל הפסח] - אין מסיימין אותה באפיקומן; ובגמרא מפרש) אחר הפסח אפיקומן (שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה וזכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה: אותה שלאחר אכילה, ועל כרחינו אנו מברכין "על אכילת מצה" בראשונה אף על פי שאינה באה לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל (דף קטז, א) גבי מרור: דלאחר שמילא כריסו הימנו - היאך חוזר ומברך עליו? הכי נמי גבי מצה! הלכך תרוייהו מברך ברישא, והדר אכיל מצה באחרונה בלא ברכה, אבל לא מרור - דלאו חובה הוא).

גמרא :

מאי 'אפיקומן'?

אמר רב: שלא יעקרו מחבורה לחבורה;

ושמואל אמר: כגון אורדילאי לי (כגון אני שרגיל לאכול כמהין ופטירות לאחר סעודתי) וגוזליי לאבא (לרב, שהיה רגיל לאכול גוזלים לאחר סעודתי; ולשון 'אפיקומן': הוציאו והביאו מיני מתיקה; רשב"ם: ואתא שמואל למימר דלא מיבעיא שלא יעקור מחבורתו לחבורה אחרת, אלא אפילו בחבורתו אסור לאכול כלום אחר הפסח שלא יאבד ממנו טעם הפסח, ולפי שדינו לייאכל בסוף על השבע; וכן כל קרבנות, כדכתיב (במדבר יח, ח) לְמִשְׁחָה = לגדולה [נספרי במדבר פסקא קיז], כדרך שהמלכים אוכלין).

(רשב"ם: אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה אחר שאכלו הפסח בחבורה - לא ילכו בחבורה אחרת לאכול לא פת ולא שום דבר, גזירה דילמא אתי למיכל את הפסח בשני מקומות, ואנן תנן סתמא כר"י ב'כיצד צולין' (לעיל דף י"ט, א) דפסח נאכל בשתי חבורות ואין האוכל אוכל הפסח בשני מקומות; והך מילתא דרב אוקמיה התם בשעת אכילה, אבל לאחר אכילה - יכול ליעקור לומר הלל בחבורה אחרת, ולא קפיד אלא לאכול בשני מקומות, אבל לאכול דברים אחרים במקומן הראשון - שרי רב, ובלבד שלא יעקור לאוכלן עם חבורה אחרת, והיינו דפליג עליה שמואל ורבי יוחנן, ואמר: כל דבר אסור לאכול אפילו בחבורתו ראשונה, וליכא לפרושי 'שלא יעקרו מחבורה לחבורה: דלאחר שאכלו קצת מן הפסח - לא יאכלו ממנו בחבורה אחרת': דהא סתם לן תנא ב'כיצד צולין' (שם), וכשהשמש עומד למזוג - קופץ את פיו עד שמגיע אצל חבורתו, ותרי סתמי למה? ולרב הכי משמע ליה 'אפיקומן' - אפיקו מנייכו: "הוציאו כלכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר".)
 (רשב"ם: אבא - כך שמו של רב, אלא בכבוד קורין אותו 'רב' בבבל הכי, כמו שקורין לרבי יהודה הנשיא בארץ ישראל 'רבינו'; וכן מוכיח בשחיטת חולין (חולין דף קל"ז, ב) דאמרין: מאן ריש סידרא בבבלי? - אבא אריכא, וברב מיירי, שהיה רב ארוך בדורו, כדאמרין במסכת נדה (דף כד, ב);)

ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרו: כגון תמרים קליות

ואגוזים. (רשב"ם: ורבי יוחנן - כשמואל סבירא ליה, אלא שהיה רגיל באלו בקינוח סעודה.)

תניא כוותיה דרבי יוחנן: 'אין מפטירין אחר הפסח כגון תמרים קליות ואגוזים'.

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מפטירין אחר מצה אפיקומן (רשב"ם: ואחר אותה מצה אין נפטרים ממנה באכילת דבר אחר שלא לשכח טעמה; ובמצה בזמן הזה מיירי, דליכא פסח בהדה, דאי בזמן דאריכא פסח - הא בהדיא תנן 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' והיינו אחר פסח ומצה הנאכלת עמו).

תנן: 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'; אחר הפסח - הוא דלא (רשב"ם: הוא דלא אכיל: בזמן דאריכא פסח, דאין אוכלין אפיקומן אחר הפסח והמצה שעמו), אבל לאחר מצה (רשב"ם: בלא פסח) מפטירין!

לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא אחר מצה - דלא נפיש טעמייהו, אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיה ולא מצי עבוריה לית לן בה? - קמשמע לן.

נימא מסייע ליה: 'הסופגנין' (רשב"ם: דקיקין העשוין כספוג; מתוך שעיסתן רכה - אין תורת לחם עליהן, ואנן בעינן לחם, דכתיב (דברים טז, ג) 'לחם עני') והדובשנין (רשב"ם: מטוגנין בשמן ודבש, ואינו לחם עוני אלא לחם עשיר) והאיסקריטין - אדם ממלא כריסו מהן, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה': באחרונה - אין,

(פסחים קכ, א)

בראשונה לא (דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מצת חובה)! לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא בראשונה - דקאכיל לתיאבון, אבל באחרונה דילמא אתי למיכל אכילה גסה אימא לא - קא משמע לן.

מר זוטרא מתני הכי:

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: מפטירין אחר המצה אפיקומן.

נימא מסייע ליה 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' אחר הפסח - דלא, אבל אחר מצה מפטירין?

לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיה, אבל לאחר פסח אימא לא? - קא משמע לן.

מיתיבי 'הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה'; באחרונה - אין, בראשונה לא?!

לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא בראשונה - דקאכיל לתיאבון, אבל באחרונה - דאתי למיכלה אכילה גסה, אימא לא? - קא משמע לן.

אמר רבא: מצה בזמן הזה (רשב"ם: לילה הראשון חובה) דאורייתא ומרור דרבנן.

ומאי שנא מרור, דכתיב (במדבר ט, יא) [בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו] על מצות ומררים [יאכלהו] [פסוק זה שבפסח שני; אולי הלימוד הוא מפסוק דומה בפסח ראשון: שמות יב, ח: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו; וכן בהמשך¹]: בזמן דאיכא פסח יש מרור, ובזמן דליכא פסח ליכא מרור - מצה נמי הא כתיב על מצות ומררים?

מצה מיהדר הדר ביה קרא: [בראשון בארבעה עשר יום לחדש] בערב תאכלו מצת [עד יום האחד ועשרים לחדש בערב].

ורב אחא בר יעקב אמר: אחד זה ואחד זה דרבנן! אלא הכתיב בערב תאכלו מצת?

ההיא מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה (רשב"ם: ובזמן שבית המקדש קיים); דסלקא דעתא אמינא 'כיון דפסח לא אכלי - מצה ומרור נמי לא ניכול' - קא משמע לן.

ורבא אמר לן: טמא ושהיה בדרך רחוקה לא צריך קרא, דלא גרעי מערל ובן נכר, דתניא: '[שמות יב, ח: וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה פאזרח הארץ] כל ערל לא יאכל בו' - כו אינו אוכל, אבל אוכל כמצה ומרור'.

ואידך?

כתיב בהאי וכתוב בהאי, וצריכי (רשב"ם: דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא יליף מערל ובן נכר, דהא אית ליה תשלומין לפסח שני - הלכך לא יאכל מצה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מצות ומררים יאכלהו, אבל ערל ובן נכר - דין הוא שיאכלו מצה בראשון, דהא לא אכלי בשני! ואי כתב רחמנא בערב תאכלו מצת הוה מוקמי לה בערל ובן נכר משום דלית ליה תשלומין, אבל טמא ודרך רחוקה דאית להו תשלומין - לא ליחייבו בראשון! הלכך כתב רחמנא טמא ושהיה בדרך רחוקה).

תניא כוותיה דרבא: 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עֲצַרְתָּ לָהּ' [אלהיך] [לא תעשה מלאכה] - מה שביעי רשות (דכתיב וביום השביעי עֲצַרְתָּ דלא כתיב 'תאכלו מצות' - שהרי הוציאו מן הכלל) אף ששת ימים רשות (שאם רוצה יכול לאכול בשר בלא לחם או להתענות).

מאי טעמא?

הוי 'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד' - לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא'. (רשב"ם: הוי דבר שהיה בכלל

¹ נראה לי דהכי גרסינן: ומאי שנא מרור, דכתיב [שמות יב, ח: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו]: בזמן דאיכא פסח יש מרור, ובזמן דליכא פסח ליכא מרור - מצה נמי הא כתיב ומצות?

דכתיב **שבעת ימים תאכל מצות** (שמות כג, טו; שמות לד, יח) **ויצא מן הכלל** בהאי קרא, ד **ששת ימים** כתיב! **ללמד** שהיא רשות ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו, דהיינו שבעת ימים, דזו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן;

יכול אף לילה הראשון רשות?
תלמוד לומר: (במדבר ט, יא) **[בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו] על מצות ומריים יאכלהו;**
אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מניין?
תלמוד לומר: (שמות יב, יח) **[בראשון בארבעה עשר יום לחדש] בערב תאכלו מצת** [עד יום האחד ועשרים לחדש בערב] - **הכתוב קבעו חובה.**²
 (רשב"ם: מהכא שמעינן דמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, דהא תניא כוותיה דרבא, וקיימא לן נמי כרבי יוחנן דאמר דאין אוכלין אחר מצת חובה שבאחרונה כלום; דלא ליבטיל טעם מצה מיניה; אבל שתיית יין לא מיבטליה, דשתייה לא מבטלא אכילה מיניה.)

משנה:

ישנו מקצתן - יאכלו;
כולן - לא יאכלו (אם התחילו לאכול פסחם וישנו ועדיין לא אכלו כל פסחם - לא יאכלו, דנראין כאוכלי פסחם בשתי חבורות; או בזמן הזה שאין פסח אם ישנו כולם) (רשב"ם: אם התחילו לאכול פסח וישנו - לא יאכלו, דנראה כאוכל פסחו בשני מקומות: דמאחר שישנו - הסיחו דעתן לאכול עוד, וחשיב ליה תנא כאכילת שני מקומות, וחומרא בעלמא הוא; וליכא לפרושי משום דדמי לאכילת שתי חבורות משום דאם כן קשיא סתמא אסתמא: דהא ב' כיצד צולין' (לעיל דף פ"ט, א) סתם לן כרבי יהודה דפסח נאכל בשתי חבורות אבל אין האוכל אוכל בשני מקומות, הלכך טעמא דמתניתין - משום אכילת שני מקומות, והוא הדין נמי במצה בזמן הזה: לאחר שהתחיל לאכול מצת חובה באחרונה וישן - הפסק אכילה היא, ושוב לא יאכל, משום דעבידא זכר לפסח בזמן שבית המקדש קיים; וכן מוכיח בגמרא: דאפילו בזמן הזה מיירי תנא, וליכא לפרושי טעמו משום דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן: דאם כן תקשי לאידך לישנא דאמרינן מפטירין - אמאי לא אותביניה מיניה לעיל?)

(פסחים קכ, ב)

המשך המשנה

רבי יוסי אומר: **נתנמנמו - יאכלו; נרדמו - לא יאכלו;** (רשב"ם: ארישא קאי, דקאמר תנא קמא **ישנו מקצתן יאכלו** ואתא למימר: הני מילי אם נתנמנמו, אבל אם נרדמו אפילו מקצתן - לא יאכלו לכשיעורו; הכי מוכח בגמרא והכי הילכתא, דהא רבה קאי כוותיה, כדאמר בגמרא; הפסח אחר חצות מטמא את הידים;
 הפגול והנותר מטמאין את הידים (רשב"ם: הפסח אחר חצות מטמא את הידים דהוה ליה נותר מחצות ואילך, ורבנן גזרו על הנותר לטמא את הידים, כדמפרש טעמא בגמרא) .

גמרא:

'רבי יוסי אומר: נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו'; היכי דמי 'נתנמנמו'?
אמר רב אשי: **נים ולא נים, תיר ולא תיר, כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא** (רשב"ם: במילתא דצריכא סברא, כגון ששואלין אותו "היכן הנחת כלי זה") **וכי מדכרו ליה מדכר** (רשב"ם: וכי מדכרו ליה הנחתו במקום פלוני מידכר ואומר הן או לאו) .
אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא נמנם (רשב"ם: רבה לאחר שהתחיל לאכול מצת חובה באחרונה) **; אמר ליה: מינם קא נאים מר?**
אמר ליה: מינומי קא נמנמם, ותנן 'נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו' (רשב"ם: אבל אם הוא ישן אפילו הוא לבדו - שוב לא היה אוכל, דסבירא ליה כרבי יוסי, דאמר: נרדמו אפילו מקצתן - לא יאכלו) .

הפסח אחר חצות מטמא את הידים [הפגול והנותר מטמאין את הידים] :
אלמא מחצות הוה ליה נותר (רשב"ם: והא כתיב (שמות יב, י) **ולא תותירו מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהִנְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף**], אלמא עד בקר לא הוי נותר! **מאן תנא?**
אמר רב יוסף: **רבי אלעזר בן עזריה הוא**², **דתניא:** ' (שמות יב, יח) **וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה [צִלִּי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ]: רַבִּי אֱלֵעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אֹמֵר:**

² רשב"ם: דנפקא ליה מקרא דאכילת פסח עד חצות, ומחצות הוי נותר; והאי דכתיב (שמות יב, י) **ולא תותירו מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר** - לשריפה אתא: דעד בקר לאו בר שריפה הוא, כדתניא בפרק קמא דברכות (דף ט, א) **דבי אלעזר בן עזריה אומר: בערב אתה זוכה וכבא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה שורף**; אבל כרבי עקיבא דפליג עליה לא מיתוקמא: דלדידיה לא הוה ליה נותר עד הבקר, ולא מטמא ידים אלא מבוקר ואילן! ואף על גב דלדידיה נמי אכילת פסחים עד חצות כדין לכל הנאכלין ליום ולילה - רבנן הוא דעבדי הרחקה יתירא,

נאמר כאן בלילה הזה, ונאמר להלן (שמות יב, יב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה [והייתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה']; מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות!

אמר לו רבי עקיבא: והלא נאמר חפזון³ - עד שעת חפזון (שנבהלו לצאת, והיינו עד הבקר; רשב"ם: והיינו עמוד השחר, כדכתיב (שמות יב, כב) לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר; ורבי אלעזר בן עזריה סבר חפזון דמצרים - בשעת מכת בכורות: שעל ידיה נחפזו למהר לשלחם מן הארץ; הכי מפורש בברכות (דף ט, א);

אם כן מה תלמוד לומר בלילה?

יכול יהא נאכל כקדשים ביום (רשב"ם: ביום שחיתתו, כדרך תודה: שאף היא זמן אכילתה יום אחד, ואוכל כל יום שחיתתה והלילה עד הבוקר מן התורה, דכתיב (ויקרא יט, טו) ביום קרבנו ואכל לא יניח ממנו עד בקר)? תלמוד לומר: בלילה: כלילה הוא נאכל ואינו נאכל ביום.

ורבי עקיבא, האי הזה [שמות יב, יב: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה] מאי עביד ליה? מיבעי ליה: למעוטי לילה אחר הוא דאתא; סלקא דעתא אמינא 'הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים, מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד (רשב"ם: שבינתים, דכתיב (ויקרא יט, טו) ביום זבחכם ואכל וממחרת) - אף פסח (רשב"ם: נמי, הואיל ואינו נאכל אלא בלילה -) אוקים לילות במקום ימים (רשב"ם: נוקים שני לילות במקום שני ימים של שלמים), ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד (ט"ו המפסיק בין הלילות, דלא ליהוי נותר עד ט"ז; רשב"ם: לא שיאכלנו ביום אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום ויאכלנו בליל השני) - כתב רחמנא הזה. (רשב"ם: כן פירש רבינו במסכת ברכות (שם); ולי נראה שאף ביום שבינתים יאכל, דהא בלילה הזה לא בא למעט אלא יום שחיתתו שלפני לילה הראשון של פסח, אבל מכאן ואילך יאכלנו עד עמוד השחר של ליל שני - קא משמע לן.)

ורבי אליעזר בן עזריה?

אמר לך מ-ולא תותירו ממנו עד בקר [והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו] (שמות יב, י) נפקא הא;

ורבי עקיבא?

אמר לך אי לא כתב רחמנא הזה - הוה אמינא 'מאי [ולא תותירו ממנו עד בקר] [והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו] (שמות יב, י)? - בקר שני! ורבי אלעזר אמר לך: כל היכא דכתב בקר - בקר ראשון הוא.

אמר רבא: אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לרבי אלעזר בן עזריה - לא יצא ידי חובתו.

פשיטא!: דכיון דאיתקש לפסח⁴ - כפסח דמי!?

מהו דתימא 'הא אפקיה קרא מהיקישא⁵ (רשב"ם: מהו דתימא אפקיה רחמנא לחובת מצה בלילה הראשון מהיקישא דאקשיה רחמנא כפסח בהאי קרא דעל מצות ומרורים ואכלהו (במדבר ט"א) ואפקיה רחמנא בהאי קרא (דברים טז, ח): ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי - מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, ולילה הראשון נמי במשמע - אלמא אפקיה רחמנא מהיקישא דעל מצות ומרורים לחובת מצה לילה הראשון, ואוקמיה ארשות) - קמשמע לן [רבא]: דכי אהדריה קרא (רשב"ם: לחובת מצה בלילה הראשון - בזמן הזה, דכתיב בערב תאכלו מצה (שמות יב, יח), דהכי נפקא לן לעיל למילתא קמייתא) - למילתא קמייתא אהדריה (רשב"ם: לאכילה עד חצות כבזמן דאיכא פסח).

הפיגול והנותר מטמא את הידים:

רב הונא ורב חסדא:

חד אמר משום חשדי כהונה (רשב"ם: לקמן מפרש דאפיגול קאי), וחד אמר משום

עצלי כהונה (רשב"ם: לקמן מפרש דאנותר קאי; ולא פליגי אלא חד מפרש טעמא דפיגול וחד מפרש

להרחיק את האדם מן העבירה, כדתנן בפרק קמא דברכות (דף ב, א) שמא יאכל ממנו לאחר שעלה עמוד השחר ויתחייב כרת, ומוטב שיבואו קדשים לבית הפסול למעט זמן אכילתו שלא לאכול אחר חצות משיאכל עד בקר ויבא לידי כרת

³ שמואל יב, יא: ונכח תאכלו אותו מתניכם חגרים ועליכם בגדליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה'

⁴ פסח ומצות הוקשו בשני פסוקים: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים ואכלהו (שמות יב, ח), ובפסוק בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים ואכלהו (במדבר ט"א)

⁵ בפסוקים רבים מצוות של מצה שאין בהם הקש לפסח. לא הבנתי למרות גירסאות שונות מה בדיוק הכוונה כאן: כי אם סופרים כמה פעמים בתורה הוקשו פסח למצות וכמה פעמים מוזכרת מצוות מצות או מצוות פסח לחוד - נגיע לפסוקים רבים יותר שאין בהם הקש!

טעמא דנותר); [## אם הכהן מוכן להתחייב בנזיקין רק כדי לפגול קרבן, כיצד
טומאת ידים ירתיע אותו? כי הכהן יתבייש שיראו שהוא נטמא כשהוא במקדש!] **חד אמר כזית, וחד אמר כביצה;**

(פסחים קכא, א)

חד תני אפיגול, וחד תני אנותר (חד מפרש טעמא דמתניתין מאי טעמא מטמא פיגול
את הידים, וחד מפרש טעמא דנותר מאי טעמא נותר מטמא את הידים);

מאן דתני אפיגול - משום חשדי כהונה (גזרו עליו טומאה שלא יפגלוהו ברצון
להפסיד את הבעלים [רשב"ם: ויאמרו "שוגגין היינו"]; ועוד: דשלמים הן, ואין לכהן בהן אלא חזה ושוק,
וישחטם במזיד לשם חטאת כדי לאוכלן כולם, ומשום הכי גזרו טומאה; רשב"ם: ולא נהירא: דאין פיגול אלא
בשוחט על מנת לאכול ממנו חוץ לזמנו, והשוחט שלמים לשם חטאת - אין כאן פיגול אלא שלא עלו לבעלים
לשם חובה?), **מאן דתני אנותר - משום עצלי כהונה** (שלא יתעצלו באכילתן;
רשב"ם: והוא הדין לישראל);

חד אמר כזית (כזית מהן מטמא את הידים) **וחד אמר כביצה** (רשב"ם: ובהא לחוד הוא
דפליגי); **מאן דאמר כזית - כאיסורו** (רשב"ם: איסור אכילתו בכזית); **ומאן דאמר
כביצה - כטומאתו** (רשב"ם: טומאת אוכלין בכביצה לטמא אחרים).

משנה:

בירך ברכת הפסח ("על אכילת פסחים") **פטר את של זבח; בירך את של זבח**
(חגיגת ארבעה עשר, ומברכין "על אכילת שלמים") - **לא פטר את של פסח, דברי רבי**
ישמעאל; (רשב"ם: מפרש בתוספתא (פסחים פ"ה ה"ג [ליברמן]): 'איזה ברכת הפסח? - "בא"י אמ"ה אשר
קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח"; אי זו היא ברכת הזבח? - "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול
הזבח"; והאי זבח היינו חגיגת י"ד הבאה עם הפסח; אי נמי נדרים ונדבות שהקריב ערב הפסח ואוכלן בלילי
הפסח); **רבי עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו**. (רשב"ם: פלוגתא
דרבי ישמעאל ורבי עקיבא מפרשין טעמא בגמרא.)

גמרא:

כשתמצא לומר לדברי רבי ישמעאל - זריקה בכלל שפיכה (שירי דם -
בזריקה מרחוק: דלא איכפת ליה אם נופלים שיריים על היסוד או לא; שירי דם הפסח - בשפיכה בנחת, כדי
שיפלו על היסוד) **ולא שפיכה בכלל זריקה** (כלומר: שאם נותן פסח בזריקה ושלמים בשפיכה
- לא עשה כלום; וכיון דאין דומין זה לזה במתן דמים - אין ברכת האחד פוטרת האחר; ופירוש: אם נתן פסח
בזריקה - לא עשה כלום, אבל אם נתן שלמים בשפיכה - יצא; לפיכך ברכת הפסח פוטרת את של שלמים;
ושלמים בכלל פסח במתן דמים; ושל שלמים אינה פוטרת את של פסח לפי שאין פסח במתן דמו בכלל
שלמים); **לדברי רבי עקיבא לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל**
שפיכה.

רשב"ם:

הכי גרסינן: **לכשת"ל לדברי ר"י זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה**: במסכת זבחים בפרק 'בית
שמאי' (דף לז, א) שמעינן ליה לרבי ישמעאל דאמר דפסח בשפיכה ולא בזריקה, דתניא: רבי ישמעאל אומר:
מתוך שנאמר [במדבר יח, יז] **אך בכור שור [או בכור קשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על**
המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח לה] למדנו לבכור שטעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח; מעשר
ופסח מניין? - תלמוד לומר: **ודם זבחיך ישפך** [דברים יב, כז]; דאלו לשאר קרבנות לא צריך, דבכולהו כתיב זריקה;
והשתא דקאמר רבי ישמעאל דפסח בשפיכה - ושמעית ליה במתניתין דאמר בברכת הפסח הוא נפטר מברכת
הזבח ואינו נפטר משל פסח בברכת הזבח - אמור מעתה: הניתנין בזריקה - כגון שאר זבחים שניתנו בשפיכה
כפסח - יצא, דכתניא בהדיא בפרק 'בית שמאי' (שם): 'מניין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא? - תלמוד
לומר: **ודם זבחיך ישפך** [דברים יב, כז], אבל הניתנין בשפיכה - כגון פסח שנתנן בזריקה כשלמים וכל שאר זבחים
- לא יצא, דומיא דברכת פסח; והזבח דקאמר נמי רבי ישמעאל במתניתין - כי האי גוונא.

ולדברי רבי עקיבא כו'. רשב"ם: כדאמרינן נמי במתניתין גבי ברכת הפסח והזבח שאין זו פוטרת את זו; ורבי
עקיבא נמי סבר דפסח (נמי) בשפיכה, דלא אשכחן תנא דאמר בזריקה אלא לרבי יוסי הגלילי בפרק 'תמיד
נשחט' (עיל סד, ב) דנפקא ליה מאת דמם תזרק על המזבח; דבכור 'את דמו' לא נאמר אלא דמם: לימד על
בכור מעשר ופסח שטעונין זריקה; וההיא זריקה דפסח - מתנה אחת היא, כנגד היסוד, מרחוק, ולא כזריקת
שאר קרבנות שהן שתי מתנות שהן ארבע, ומקראי מפיך להו במסכת זבחים בפרק 'איזהו מקומן' (דף נא, א)
מדכתיב **סביב** בעולה **סביב** בחטאת **סביב** באשם: דשלש כתובין הבאין כאחד אין מלמדין; זריקה מרחוק ושתי
מתנות שהן ארבע ופסח מתנה אחת מרחוק - כדפרישית: שפיכה מקרוב: עומד על היסוד ושופך שם; בכולהו
קרבנות כתיב זריקה לבד מחטאת, שמתנותיהן באצבע על הקרנות, כדכתיבי קראי.

(פסחים קכא, ב)

רבי שמלאי איקלע לפדיון הבן; בעו מיניה: פשיטא על פדיון הבן
"אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן" - אבי הבן מברך;

"ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" - כהן מברך? או
אבי הבן מברך?: כהן מברך דקמטי הנאה לידיה, או אבי הבן מברך
דקא עביר מצוה?
לא הוה בידיה; אתא שאיל ביה מדרשא, אמרו ליה: אבי הבן מברך
שתיים;

והילכתא אבי הבן מברך שתיים.
(רשב"ם: משום דאירי מתניתין בשני מיני ברכות באדם אחד ומעשה אחד התלוי זה בזה, כגון פסח וזבח,
שחגיגה באה עם הפסח - משום הכי נקט נמי להאי עובדא דאבי הבן מברך שתיים.)

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים